T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ) ANABİLİM DALI

BİR GRUP SÜRECİ OLARAK AKRAN ZORBALIĞI: KATILIMCI ROLÜ GRUPLARINDA TEPKİSEL-AMAÇLI SALDIRGANLIK VE TOPLUMSAL KONUM

Yüksek Lisans Tezi

Aysun ERGÜL

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ) ANABİLİM DALI

BİR GRUP SÜRECİ OLARAK AKRAN ZORBALIĞI: KATILIMCI ROLÜ GRUPLARINDA TEPKİSEL-AMAÇLI SALDIRGANLIK VE TOPLUMSAL KONUM

Yüksek Lisans Tezi

Aysun ERGÜL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali DÖNMEZ

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ) ANABİLİM DALI

BİR GRUP SÜRECİ OLARAK AKRAN ZORBALIĞI: KATILIMCI ROLÜ GRUPLARINDA TEPKİSEL-AMAÇLI SALDIRGANLIK VE TOPLUMSAL KONUM

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali DÖNMEZ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
…….	.....
…….	.....
…….	.....
…….	…….
…….	…….

Tez Sınavı Tarihi .....

TEŞEKKÜR

Öncelikle, çalışmanın her aşamasında yol gösterici önerilerde ve değerlendirmelerde bulunan ve desteğini hep hissettiğim değerli danışmanım Prof. Dr. Ali Dönmez'e çok teşekkür ederim: Desteği ve öğretici danışmanlığı için kendisine hep minnettar kalacağım. Ayrıca, yüksek lisans eğitimim boyunca olduğu gibi, bu süreçte de yardımlarını benden hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Selim Hovardaoğlu'na çok teşekkür ederim. Yapıcı önerileriyle çalışmaya önemli katkılar sağlayan Sayın Yrd. Doç. Dr. Şakir Çınkır'a çok teşekkür ederim.

Ayrıca, çalışma boyunca tüm ilgi ve desteğiyle yanımda olan sevgili arkadaşım Fatma Can'a, özellikle uygulama sırasında yardımını benden hiç esirgemeyen Fatma Uçar Boyraz'a ve her türlü desteği için Aydın Mutlu'ya çok teşekkürler…

Yaşamım boyunca olduğu gibi, tez çalışması süresince de maddi ve manevi desteğiyle yanımda olan aileme, özellikle verilerin SPSS programına aktarılmasında büyük bir özveriyle bana yardımcı olan Suat Çobanoğlu'na sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM **4**

GİRİŞ **4**

1.1. Akran Zorbalığının Tanımı ve Temel Özellikleri **4**

1.2. Akran Zorbalığının Türleri **6**

1. 3. Akran Zorbalığı: Psikolojik, Toplumsal ve Fiziksel Sağlık **8**

1. 4. Bir Grup Süreci Olarak Akran Zorbalığı **13**
1.4.1. Katılımcı Rolü Yaklaşımı 14

1.5. Tepkisel ve Amaçlı Saldırganlık **25**
1.5.1. Akran Zorbalığının Tepkisel ve Amaçlı Saldırganlıkla İlişkisi 31

1.6. Akran Zorbalığının Toplumsal Konum ile İlişkisi **38**

1.7. Araştırmanın Amacı **45**

2. BÖLÜM **50**

YÖNTEM **50**

2.1. Örneklem **50**

2.2. Veri Toplama Araçları **50**
2.2.1. Katılımcı Rolü Ölçeği (KRÖ; Participant Role Questionnaire; PRQ) 50
2.2.2. Katılımcı Rolü Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirliği 52
2.2.3. Kurban Çocukların Belirlenmesi 56
2.2.4. Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği (Prosocial and Aggressive Behaviors Scale) 56
2.2.5. Sosyometrik Konum Ölçeği 58

2.3. İşlem **60**

3. BÖLÜM **62**

BULGULAR **62**
3.1.1. Katılımcı Rolü Gruplarının Örneklem İçindeki ve Cinsiyete Göre Oranları 63
3.1.2. Katılımcı Rolü Gruplarında Cinsiyete Göre Farklılıklar 65
3.1.3. Kendi Bildirimi ile Akran Bildirimi Arasındaki İlişkiler 65
3.2. Katılımcı Rolü Gruplarının Amaçlı ve Tepkisel Saldırganlık Açısından Karşılaştırılması 67
3.3. Katılımcı Rolü Grupları Arasında Toplumsal Konum Açısından

Farklılıklar 69

4. BÖLÜM 76

TARTIŞMA 76
4.1.1. Katılımcı Rolü Grupları Oranları 76
4.1.2. Katılımcı Rolü Gruplarında Cinsiyete Bağlı Farklılıklar 80
4.1.3. Kendi Bildirimi ve Akran Bildirimi Arasındaki İlişkiler 83
4.2. Katılımcı Rolü Gruplarında Tepkisel ve Amaçlı Saldırganlık 86
5.3. Katılımcı Rolü Gruplarında Toplumsal Konum 89

SONUÇ VE ÖNERİLER 95

ÖZET 99

ABSTRACT. 101

KAYNAKLAR 103

EKLER 117

ÇİZELGELER

Çizelge 1. Katılımcı Rolü Ölçeği'nin Faktör Yapısı ve Her Maddenin Toplam Puanla Korelasyonları* 53

Çizelge 2. KRÖ Alt Ölçeklerinin Güvenirlik Katsayıları 55

Çizelge 3. Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği Amaçlı ve Tepkisel Saldırganlık Alt Ölçeklerinin Faktör Yapısı 57

Çizelge 4. Katılımcı Rollerinin Örneklem İçindeki ve Cinsiyete Göre Dağılımı 64

Çizelge 5. Katılımcı Rolü Ölçeği Kendi Bildirimi ve Akran Bildirimi Arasındaki Korelasyonlar 65

Çizelge 6. Kendi Bildirimi ve Akran Bildirimi Ortalamaları, Standart Kaymaları ve t Değerleri 66

Çizelge 7. Katılımcı Rolü Grupları Amaçlı ve Tepkisel Saldırganlık Puanlarına Uygulanan Varyans Çözümlemesi 68

Çizelge 8. Katılımcı Rolü Gruplarının Toplumsal Konum Gruplarına Dağılımı 70

Çizelge 9. Zorba, Yardımcı-Destekleyici, Savunucu, İzleyici ve Kurban Çocukların Toplumsal Konum Gruplarına Göre χ^2 İkili Karşılaştırmaları 72

Çizelge 10. Katılımcı Rolü Grupları Akran Kabulü ve Akran Reddi Puanlarına Uygulanan Varyans Çözümlemesi 74

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Okullarda çocuklar ve ergenler arasında yaşanan saldırganlığın en yaygın türü olan akran zorbalığı konusundaki ilk bilimsel çalışmalar, 1970'li yılların başlarında Norveçli araştırmacı Dan Olweus tarafından başlatılmıştır (Olweus, 1993, 1994). Olweus tarafından yapılan bir dizi çalışma, akran zorbalığının İskandinav ülkelerinde çok sayıda öğrenciyi etkileyen önemli bir sorun olduğunu göstermiştir (Olweus, 1993, 1994, 1995). Bu tarihten itibaren akran zorbalığının doğasını, nedenlerini ve sonuçlarını anlamaya yönelik araştırmalarda büyük bir artış olmuş, özellikle 1980'li yıllar ve 1990'ların başlarında, akran zorbalığı konusu İskandinav ülkeleri dışındaki pek çok ülkede de araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Çeşitli ülkelerde (ABD, İngiltere, Galler, İskoçya, Kuzey İrlanda, İtalya, Fransa, İspanya, Almanya) yapılan araştırmalar akran zorbalığının çoğu kültürde var olan oldukça yaygın ve önemli bir sorun olduğunu göstermiştir (Baldry, 2004; Boulton, Bucci ve Hawker, 1999; Camodeca, Goossens, Terwogt ve Schuengel, 2002; Cerezo ve Ato, 2005; Houbre, Tarquinio, Thuillier ve Hergott, 2006; Hunter, Boyle ve Varden, 2004; Juvonen, Graham ve Schuster, 2003; Olweus, 1993, 1994; Seals ve Young, 2003; Schafer, Warner, ve Crick, 2002).

1.1. Akran Zorbalığının Tanımı ve Temel Özellikleri

Olweus (1993, s.9), hem grup zorbalığını hem de tek bir kişi tarafından yapılan zorbalığı içerdiğini belirttiği akran zorbalığı (bullying) kavramını, "bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz bir öğrenciye kasıtlı olarak ve

tekrar eden bir biçimde olumsuz eylemlerde bulunması" biçiminde tanımlamıştır.

Veenstra, Lindenberg, Oldehinkel, De Winter, Verhults ve Ormel (2005, s.43) ise, akran zorbalığını, "bir ya da birden fazla kişinin başka bir kişiye kasıtlı olarak ve tekrar eden bir biçimde fiziksel, sözel ya da psikolojik zarar vermesi ya da onu rahatsız etmesi" olarak tanımlamıştır. Akranlar arasında yaşanan bu tür problemleri anlatmak için okul zorbalığı kavramını kullanan Pişkin'e (2002, s.536) göre ise, okul zorbalığı, "bir ya da birden fazla öğrencinin kendilerinden güçsüz olan öğrencileri kasıtlı olarak ve tekrar eden bir biçimde rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türü"dür.

Yukarıdaki tanımların da işaret ettiği gibi, bir söz ya da davranışın akran zorbalığı olarak adlandırılabilmesi için taraflar arasında eşit olmayan bir güç dengesinin bulunması, kasıtlı yapılıyor olması ve zaman içerisinde tekrarlanması gerekmektedir (Olweus, 1993, 1994; Rigby, 2003). Diğer bir deyişle, fiziksel ya da psikolojik açıdan eşit ya da benzer güçte olan kişiler arasında yaşanan saldırganca eylemler akran zorbalığı olarak kabul edilmemektedir. Rigby'e (2003) göre, akran zorbalığının kavramsallaştırılmasında bu ayrım önemlidir, çünkü daha güçlü bir kişi ya da grup tarafından sürekli olarak saldırılara hedef olma ya da tehdit edilmenin etkileri eşit güçte birisinin saldırısına uğramanın ve tehdit edilmenin etkilerinden farklı olmaktadır. Taraflar arasında belirgin bir güç dengesizliği olduğunda çoğunlukla kurban kendini koruyamayacak durumdadır. Ayrıca, karşı tarafa kazara zarar verme ya da bir kereye mahsus saldırganca davranış, akran zorbalığı tanımına uymamaktadır (Olweus, 1993, 1994).

Bu tür olumsuz eylemler bir grup tarafından yapılabildiği gibi tek bir kişi tarafından da yapılabilmektedir. Ayrıca, akran zorbalığının hedefi genellikle tek bir kişi olmakla birlikte bir grup da olabilmektedir (Olweus, 1993, 1994).

Araştırmacılar, zorbalık yapan kişi ya da grubu "zorba (bully)", zorbalığa maruz kalan kişileri "kurban (victim)" ve hem zorbalık yapan hem de zorbalığa maruz kalan kişileriyse "zorba-kurban (bully-victim)" olarak tanımlamaktadır (Camodeca, Goossens, Terwogt ve Schuengel, 2002; Juvonen, Graham ve Schuster, 2003; Olweus, 1993, 1994; Paren ve Alsaker, 2006).

1.2. Akran Zorbalığının Türleri

Akran zorbalığı çerçevesinde değerlendirilen davranışlar geniş bir alana yayılmaktadır ve bu davranışlar araştırmacılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Olweus'a (1993, 1994) göre, akran zorbalığı kapsamında değerlendirilen eylemler vurma, itme, tekme atma ve dürtme şeklinde fiziksel ya da tehdit etme, alay etme, sataşma ve isim takma gibi sözel olarak ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca, bu tür eylemler toplumsal dışlama ve kasıtlı olarak grubun dışına itme gibi fiziksel ya da sözel olmayan bir biçimde de ortaya çıkabilmektedir. Fiziksel ve sözel zorbalık, kurbana yönelen açık saldırıları içermesi ve gözlenebilirliği nedeniyle, Olweus tarafından "doğrudan zorbalık", toplumsal dışlama ve kasıtlı olarak bir grubun dışına itme ise, "dolaylı zorbalık" olarak tanımlanmıştır.

Akran zorbalığı konusunda diğer bir sınıflama Mynard ve Joseph (2000) tarafından yapılmış ve akran zorbalığı davranışları dört boyutta ele alınmıştır.

Bunlar, “fiziksel zorbalık”, “sözel zorbalık”, “toplumsal manipülasyon” ve “kişisel eşyalara saldırı”dır. Toplumsal manipülasyon, incitmek ya da zarar vermek amacıyla bir kişinin toplumsal ilişkilerini değişimlemeye yönelik eylemleri ifade etmektedir. Mynard ve Joseph, akran zorbalığının bu türünün başka araştırmalarda dolaylı, toplumsal ya da ilişkisel zorbalık olarak tanımlanan boyutlarla örtüştüğünü belirtmişlerdir. Diğer bir boyut olan kişisel eşyalara saldırıysa, hedef çocuğun eşyalarına kasıtlı olarak zarar verilmesi, bu eşyaların izinsiz alınması veya çalınması gibi davranışları kapsamaktadır.

Hawker ve Boulton (2000), yaptıkları bir büyük çözümleme (meta-analiz) sonucunda, akran zorbalığının “dolaylı”, “ilişkisel”, “fiziksel”, “sözel” ve “genel” olmak üzere beş grupta toplandığını belirtmişlerdir. Bu çalışmanın bulguları, ilişkisel akran zorbalığının dolaylı akran zorbalığına benzediğini ve bunların işevuruk tanımlamalarında bazı maddelerin ortak olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, yazarlar ilişkisel ve dolaylı akran zorbalığı arasında Crick ve arkadaşlarının (1999) görüşlerine dayanarak bir ayrım yapmışlardır. Buna göre, dolaylı akran zorbalığı (örneğin, kötü notlar gönderme, yalan söyleme, arkasından konuşma, dedikodu yapma vb.), ilişkisel akran zorbalığından (örneğin, görmezden gelme, oyun gruplarından dışlama ve “senden hoşlanmıyorum”, “ artık arkadaşım değilsin” gibi şeyler söyleme) farklı olarak üçüncü bir kişi tarafından gerçekleştirilmektedir ve böylece kurban saldırganın kimliğinden habersiz olabilmektedir. Diğer bir boyut olan genel zorbalık ise, akran zorbalığı davranışları arasında herhangi bir ayrım yapılmaksızın genel akran zorbalığı davranışlarını içermektedir.

En fazla yapılan ve maruz kalınan akran zorbalığı türleri arasında, ilk sırayı sözel akran zorbalığı kapsamında değerlendirilebilecek kötü isim ya da isimler takma, dalga geçme, alay etme gibi eylemler almakta (Maynard ve Joseph 2000; Rigby, 2002; Seals ve Young, 2003; Wolke, Woods, Stanford ve Schulz, 2001) ve bunu dövme, vurma, tekmeleme gibi fiziksel eylemler izlemektedir (Seals ve Young, 2003; Wolke, Woods, Stanford ve Schulz, 2001). Benzer biçimde, Rigby (2002), çocuklar arasında sözel zorbalığın daha yaygın olduğunu, ikinci sırada fiziksel zorbalığın mı yoksa grup dışına itmenin mi geldiği konusunda cinsiyetin belirleyici olduğunu belirtmektedir. Sözel zorbalık, kızlar ve erkekler arasında yaşanan en yaygın zorbalık türü olarak ilk sırada yer alırken, bunu erkekler arasında fiziksel zorbalık, kızlar arasında ilişkisel zorbalık izlemektedir.

1. 3. Akran Zorbalığı: Psikolojik, Toplumsal ve Fiziksel Sağlık

Araştırmalar, zorbalık yapmanın ve zorbalığa maruz kalmanın sağlığın psikolojik, toplumsal ve fiziksel yönleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Rigby (2002, 2003), akran zorbalığının ilişkili olduğu sağlık problemlerini dört kategoride toplamaktadır. Bunlar, "düşük psikolojik sağlık", "düşük toplumsal uyum", "psikolojik rahatsızlık" ve "fiziksel rahatsızlık"tır. Bunlardan ilki, mutsuzluk, düşük benlik saygısı, kızgınlık ve üzüntü gibi gerçekte psikolojik rahatsızlık olmayan ancak hoşa gitmeyen psikolojik durumları içermektedir. İkincisi, okulu sevmeme, okula devamsızlık, yalnızlık ve yalıtılmışlık gibi kişinin toplumsal çevresine karşı duyduğu hoşnutsuzluğu ifade etmektedir. Üçüncüsü, ilk iki kategoridekinden daha ciddidir ve yüksek kaygı düzeyi, depresyon ve intihar düşüncelerini içermektedir. Sonuncusu ise, tıbben tanısı konmuş fiziksel hastalık belirtilerini içermektedir. Psikosomatik

belirtiler bu gurupta değerlendirilebilir. Genel olarak zorbalığa zorba, kurban ya da zorba-kurban olarak katılmanın sağlığın yukarıda belirtilen yönleriyle ilişkilerini araştıran çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Kochenderfer ve Ladd (1996), anaokuluna yeni başlayan öğrencilerle yaptıkları okulun ilk yılını kapsayan boylamsal bir çalışmada, zorbalığa maruz kalmanın okula uyumla ilgili bazı sorunların habercisi olduğunu göstermiştir. Anaokuluna yeni başlayan çocukların akranları tarafından zorbalığa maruz kaldıktan sonra daha fazla yalnızlaştığı ve okula gitmek istemedikleri, ayrıca zorbalığa maruz kalma kararlı (stabile) hale geldikçe uyum sorunlarının arttığı görülmüştür.

Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha kaygılı, yalnız ve güvensiz oldukları ve benlik saygılarının daha düşük olduğu belirtilmektedir (Olweus, 1993). Türkiye'de Pişkin (2003) tarafından yapılan bir çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmanın bulguları, akran zorbalığına maruz kalan çocukların sonuç olarak, üzüntü, moral bozukluğu, kızgınlık, huzursuzluk kendini değersiz hissetme, korku, kaygı ve güvensizlik duyguları yaşadıklarını göstermiştir.

Hawker ve Boulton (2000) tarafından yapılan bir büyük çözümlemede, zorbalığa maruz kalan öğrencilerin depresyon, yalnızlık, genel ve toplumsal kaygı düzeylerinin zorbalığa maruz kalmayan öğrencilere göre daha yüksek; genel benlik saygılarınınsa daha düşük olduğu görülmüştür. Toplumsal olarak yeterli olma, akranlar tarafından kabul görme, iyi toplumsal ilişkilere sahip olma gibi özellikleri içeren toplumsal benlik kavramı boyutunda ise, akran zorbalığına maruz kalan

öğrencilerin maruz kalmayan öğrencilere göre kendilerini daha olumsuz değerlendirme eğiliminde oldukları gösterilmiştir.

Seals ve Young'ın (2003) bir çalışmaları, zorba ve kurban olarak sınıflandırılan öğrencilerin depresyon düzeylerinin zorba ya da kurban olmayan öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Aynı çalışmada, zorba, kurban ve katılmayan gruplar arasında benlik saygısı açısından anlamlı bir fark bulunmamış olmakla birlikte, zorba grubun benlik saygısı düzeyinin en yüksek, kurban grubun benlik saygısı düzeyinin ise en düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu konuda diğer bir çalışma Juvonen, Graham ve Schuster (2003) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, kurbanların en yüksek depresyon, toplumsal kaygı ve yalnızlık düzeyine sahip olduğu, onları sırasıyla zorba-kurban ve zorbaların izlediği bulunmuştur. Ek olarak, öğretmen bildirimleri, kurbanların zorba ve zorba-kurbanlara göre daha fazla üzüntü ve kaygı yaşadıklarına, zorba-kurbanların ise en fazla tartışma ve kavga çıkarma gibi davranışsal sorunlar (conduct problems) yaşadıklarına ve zorba-kurbanlar başta olmak üzere üç grubun da okulla ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin daha kopuk olduğuna işaret etmektedir. Aynı çalışmada, zorba çocukların davranışsal sorunlarının daha fazla olmasına karşın, psikolojik açıdan en güçlü ve arkadaşları arasında en yüksek konuma sahip grup olduğu, kurbanlarınsa, duygusal sorunlar yaşadıkları ve akranları tarafından dışlandıkları görülmüştür.

Araştırmalar, ayrıca, okul arkadaşlarının sayısı ile akran zorbalığı olaylarına karışma arasında da bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Arkadaş grubu büyüdükçe, öğrencilerin akran zorbalığı olaylarına karışma bildirimlerinde bir

azalmanın olduğu ve daha az arkadaşı olan öğrencilerin daha çok arkadaşı olanlarla karşılaştırıldığında akranlarının zorbaca eylemlerine maruz kalmaları olasılığının arttığı belirtilmektedir (Collins, McAleavy ve Adamson, 2004).

Birçok araştırma, akran zorbalığına maruz kalmanın okulu sevme düzeyiyle ve akademik başarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bir araştırmada (Collins, McAleavy ve Adamson, 2004), okulu sevdiğini söyleyen öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma olasılıklarının sevmediğini söyleyen öğrencilerinkinden daha düşük olduğu; başka bir araştırmada ise (Veenstra ve arkadaşları, 2005), akran zorbalığı olaylarına karışmayan grubun akademik başarı düzeylerinin kurban, zorba ve zorba-kurbanlarınkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Eisenberg, Neumark-Sztainer ve Perry (2003), ABD'de 12-17 yaşları arasında öğrencilerle yaptıkları bir çalışmalarında, okulu sevme düzeyi, akademik başarı ve akran zorbalığına maruz kalma arasındaki ilişkileri incelemiş ve benzer bulgulara ulaşmışlardır. Okulu sevmeyen ve akademik başarı düzeyi düşük olan öğrencilerin akranlarının zorbalığına en fazla maruz kaldığı ve bu durumun cinsiyet, ırk ya da etnik ardalan ve sınıfa (ortaokul ya da lise) göre farklılaşmadığı görülmüştür.

Kapçı (2004), akran zorbalığına maruz kalmanın benlik saygısı, depresyon, durumluk kaygı ve sürekli kaygı üzerindeki etkilerini araştırdığı bir çalışmasında, bedensel, sözel, duygusal ve cinsel zorbalığa daha fazla maruz kalan çocukların, daha az maruz kalanlarla karşılaştırıldığında benlik saygılarının daha düşük olduğunu ve daha yüksek depresyon (sözel zorbalığa maruz kalanlar hariç), durumluk kaygı ve sürekli kaygı belirtileri gösterdiklerini belirtmektedir. Ayrıca, bu çalışma, duygusal zorbalığa maruz kalmanın en fazla benlik saygısı, depresyon ve durumluk kaygı

açısından, cinsel zorbalığa maruz kalmanınsa en fazla sürekli kaygı açısından risk yarattığını ortaya koymuştur.

Karaman-Kepenekçi ve Çınkır (2006) tarafından lise öğrencileri ile yapılan bir çalışmada, öğrenciler, zorbalığa maruz kalmanın kendileri üzerinde Rigby'nin tanımladığı düşük psikolojik sağlık, düşük toplumsal uyum ve psikolojik rahatsızlık kapsamına giren bazı olumsuz sonuçlarının olduğunu belirtmişlerdir.

Pekel (2004), zorba, kurban ve zorba-kurban gruplarını akran kabulü, akran reddi, yalnızlık ve akademik başarı açısından karşılaştırmış, zorba-kurbanların, zorbalık olaylarına karışmayanlara göre akranları tarafından daha fazla reddedildiklerini, daha fazla yalnızlık duygusu yaşadıklarını ve akademik başarılarının daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu açılardan zorba-kurbanların en riskli grubu oluşturdukları belirtilmiştir. Ayrıca, kurban çocukların da, karışmayan çocuklara göre daha fazla yalnızlık yaşadıkları görülmüştür.

Yıldırım (2001), ilköğretim 4. sınıf öğrencileriyle yürüttüğü ve akran bildirimine dayanan bir çalışmasında, akran zorbalığı guruplarının belirli davranış özelliklerini ve popülarite düzeylerini incelemiştir. Araştırmaya katılan öğrenciler, zorba çocukları lider, kavgacı ve başkalarını rahatsız eden, kurban çocukları ise utangaç ve yardım arayan kişiler olarak değerlendirmişlerdir. Zorba-kurbanlar ise, başkalarını en fazla rahatsız eden kişiler olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, zorba ve zorba-kurban çocuklar kurban ve katılmayan gruba göre en az hoşlanılan grupta yer almışlardır.

Ayrıca, sürekli zorbalığa maruz kalmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin çok ciddi olduğu yönünde güçlü bazı kanıtlar da vardır. Örneğin, Simith, Talamelli, Cowei, Naylor ve Chauan (2004), iki yıl boyunca belirli aralıklarla aldıkları ölçümler temelinde katılımcıları, artık kurban olmayanlar (iki yıl önce kurbanken şimdi değil), hala kurban olanlar (iki yıl önce kurban, şimdi de kurban), yeni kurbanlar (iki yıl önce kurban değilken şimdi kurban) ve hiç kurban olmayanlar (iki yıl önce kurban değil, şimdi de kurban değil) olmak üzere dört gruba ayırdıktan sonra bu grupları bazı değişkenler açısından karşılaştırmışlardır. Bulgular, hala kurban olanların (sürekli kurbanlar) en sorunlu grup olduğunu ortaya koymuştur. Sürekli zorbalığa maruz kalan bu öğrencilerin, diğer çocuklardan ve teneffüslerden daha az hoşlandıkları, okulda daha az arkadaşlarının olduğu, çok daha fazla devamsızlık yaptıkları ve ayrıca duygusal, akran ilişkili ve davranışsal sorunlar yaşadıkları görülmüştür.

1. 4. Bir Grup Süreci Olarak Akran Zorbalığı

İlgili yazında, araştırmacıların akran zorbalığını genellikle zorba ve kurban ilişkisi içerisinde ele aldığı görülmektedir. Bununla birlikte, bazı yazarlar akran zorbalığının grup süreçlerini de içeren bir sorun olduğu yönünde görüşler ileri sürmüşlerdir. Örneğin, DeRoser, Cillesen, Coie ve Dodge (1994), saldırganlığın akran grubu bağlamı içerisinde ortaya çıkan kişilerarası etkileşimlerden oluştuğunu belirtmiştir. Yazarlar, grup bağlamının (örneğin, grup uyumu, grup rekabeti gibi) grup üyeleri arasında saldırganlığın ortaya çıkışını etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda grup üyelerinin saldırganlığa karşı tepkilerinin niteliğini de etkilediğini göstermişlerdir. Olweus (1993) ise, bir sınıfta zorba ve kurban sorunlarının

yapılandırılmasında merkezi konumda zorba ve kurbanların bulunduğunu, ancak diğer çocukların da zorbalığa yönelik tutumları ve tepkileri aracılığıyla zorbalık durumlarında önemli bir rol oynadıklarını belirtmiştir. Olweus (1993, 2003), zorba ve kurban rolleri dışında altı rol tanımlamıştır. Bunlar, zorbalığa etkin olarak katılan ancak genellikle başlatıcı olmayan "yardımcılar (henchmen)"; zorbalığı destekleyen, ancak etkin olarak katılmayan "destekleyiciler (supporters)"; zorbalıktan hoşlanan ancak açık bir biçimde destek vermeyen "edilgen destekleyiciler (passive supporters)"; olup biteni izleyen fakat kimsenin yanında yer almayan "ilgisiz izleyiciler (disengaged onlookers)"; zorbalıktan hoşlanmayan ve kurbanın yanında yer alması gerektiğini düşünen ancak bunu yapmayan "olası savunucular (possible defenders)"; zorbalıktan hoşlanmayan ve kurbana yardım etmeye çalışan "kurbanın savunucuları (defenders of the victim)"dır.

1.4.1. Katılımcı Rolü Yaklaşımı

Son zamanlarda akran zorbalığı konusunda yapılan çalışmalarda, zorba ve kurbanın özelliklerine odaklanan bir yaklaşımdan grup süreci yaklaşımına doğru bir kaymanın olduğu dikkat çekmektedir (Goossens, Olthof ve Dekker, 2006; Salmivalli ve Voeten, 2004; Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996; Salmivalli, Lappalainen ve Lagerspetz, 1998; Salmivalli, 1999; Smith, 2004; Sutton ve Smith, 1999). Akran zorbalığını grup süreci olarak ele alan sistematik bir yaklaşım, 1990'lı yıllarda Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen (1996) tarafından ortaya atılan "Katılımcı Rolü Yaklaşımı"dır.

Katılımcı Rolü Yaklaşımı, zorba ve kurban dışında başka çocukların da zorbalık sürecine katıldığı varsayımına dayanmaktadır. Salmivalli'ye (1999) göre,

zorbalık sorunlarının yaşandığı bir sınıfta, öğrencilerin çoğu etrafında olup bitenin farkındadır. Bu çocuklar, zorbalık durumlarına sürekli tanık olurlar ve zorbalık karşısında çoğunlukla olumlu ya da olumsuz bir tavır alırlar. Bir sınıftaki çocukların büyük bir çoğunluğu zorbalık davranışına etkin olarak katılmamakla birlikte zorbalığın başlatılması ve sürdürülmesini olası hale getirecek şekilde davranabilirler.

Yaklaşıma adını veren "katılımcı rolü" kavramı, öğrencilerin zorbalık durumlarına katılma biçimlerini anlatmaktadır. Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen (1996), kurban rolüne ek olarak beş katılımcı rolü daha tanımlamışlardır. Bunlar, zorba (bully), yardımcı (assistant), destekleyici (reinforcer), izleyici (outsider) ve savunucu (defender)'dur. Zorba çocuklar, zorbalık davranışını başlatan ve zorbalığa liderlik eden kişilerdir. Yardımcı çocuklar, zorbalık durumları içerisinde etkin olarak yer alan fakat başlatıcı olmaktan çok, biri zorbalığı başlattığında onun yardımcısı olarak davranan kişilerdir. Destekleyici çocuklar, etkin olarak kurbana saldırılarda bulunmayan ancak zorba için olumlu geribildirimler sunan kişilerdir. Bu kişiler, olup biteni görmek için zorbalığın geçtiği yere gelir, izleyici olarak destek sağlar, gülerek ya da zorbayı cesaretlendirerek onu kışkırtırlar. İzleyici çocuklar, zorbalık durumlarının dışında kalır, hiçbir şey yapmazlar. Bununla birlikte, bu çocuklar zorbayı sessiz bir biçimde onaylayarak zorbalığın devam etmesine katkıda bulunurlar. Savunucularsa, açık bir biçimde zorbalık karşıtı davranışlar sergileyen çocuklardır. Bunlar, kurbanı rahatlatır, onun yanında yer alır ve başkalarının zorbalığı durdurması konusunda çaba harcarlar.

Salmivalli'ye (1998) göre, zorba ve kurban ilişkisi temelinde yapılan bazı araştırmalarda zorba ve kurban dışında kalan çocuklar genellikle kontrol grubu

olarak ele alınmaktadır ve bu grubun zorbalığa katılmayanları temsil ettiği düşünülmektedir. Bununla birlikte, bu grup zorbalıkla ilgili çok farklı tutumlara ve davranışsal eğilimlere sahiptir ve bu nedenle bütünüyle katılmayan olarak değerlendirilemezler. Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen (1996), bir okulda belirli bir sınıftaki çocukların büyük bir çoğunluğunun zorbalık durumlarında bir rollerinin olduğunu ve yalnızca çok azının katılmayan olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmektedirler. Diğer bir deyişle, zorba ve kurban dışındaki çocuklar da zorbalık sürecine katılırlar ve gerçekte zorbayı destekleyerek ya da kurbanı savunmada başarısız olarak zorbalığın sürmesine katkıda bulunabilirler.

Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen (1996), Finlandiya'da yaşları 12-13 arasında değişen 573 çocuk üzerinde yaptıkları bir çalışmalarında, çocukların %87'sinin tanımlanan bu katılımcı rollerinden (zorba, yardımcı, destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban) birine girdiğini ortaya koymuşlardır: %8.2'si zorba, %19.5'i destekleyici, %6.8'i yardımcı, %17.3'ü savunucu, %23.7'si izleyici, %11.7'si kurban ve %12.7'si rolsüz (herhangi bir role girmeyenler). Çocuklar arasında en yaygın katılımcı rollerine bakıldığında, bunların sırasıyla izleyici, destekleyici ve savunucu olduğu görülmektedir. Salmivalli, Lappalainen ve Lagerspetz (1998) tarafından 6 ve 8. sınıf öğrencileri üzerinde 2 yıl süreyle yapılan boylamsal bir başka çalışma, zorbalık sürecindeki bu rollerin kararlılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Diğer rollerle karşılaştırıldığında, izleyici ve destekleyici rollerinin daha kararlı olma eğiliminde olduğu görülmüştür.

Akran zorbalığının bir grup süreci olduğunu ileri süren görüş, yazında giderek dikkatleri üzerine çekmiş ve bir dizi görgül araştırmaya yol açmıştır (örneğin, Goossens, Olthof ve Dekker, 2006; Smith, 2004; Sutton ve Smith, 1999). Sutton ve Smith (1999), katılımcı rollerinin daha küçük yaş grubu çocuklar için de geçerli olduğunu göstermiştir. Yaşları 7-10 arasıda olan 193 çocuk üzerinde yaptıkları bir çalışmalarında, bu çocukların %14'ü zorba, %5.7'si yardımcı, %7.3'ü destekleyici, %27.5'i savunucu, %11.9'u izleyici ve %18.1'i kurban olmak üzere toplam %84.5'inin söz konusu katılımcı rollerinden birine girdiği gösterilmiştir. Öte yandan, 7 yaşın altındaki ya da en azından 4-6 yaş grubu çocukların, bu rollerin bazılarını ayırt edemedikleri belirtilmektedir. Bu yaş grubundaki çocuklar, öncelikle, zorbalık kavramını yaşça büyük çocuklardan farklı değerlendirme; zorbalığı, daha güçlü bir saldırgan tarafından yinelenen davranışlar yerine, genel saldırganlık olarak tanımlama eğilimindedirler. Bu şekilde, saldırgan, kurban ve savunucu rolleri arasında ayrım yapabilirken, yardımcı, destekleyici ve izleyici rollerini ayırt edememektedirler (Monks, Smith ve Swettenham, 2005).

Araştırmalar, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun açık bir biçimde zorbalık karşıtı tutumlara sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin, çoğu öğrenci zorbalık yapmanın yanlış olduğunu düşündüğünü ve zorbalığa katılmak yerine kurbana yardım etmek ya da destek olmak isteyeceklerini belirtmektedir (Collins, McAleavy ve Adamson, 2004; Salmivalli ve Voeten, 2004; Sutton ve Smith, 1999). Zorbalık durumunda tepkilerinin ne olacağı sorusuna çocukların verdikleri yanıtlarsa karmaşık görünmektedir: Collins, McAleavy ve Adamson (2004) tarafından yapılan bir çalışmada, çocukların %43'ü kurbana yardım etmek istemelerine karşın bir şey yapmama biçiminde edilgen bir rol üstleneceklerini belirtirken, yalnızca %25'i

kurbana yardım edeceklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, bu çocukların zorbalık durumlarında gerçekte nasıl davrandıkları daha önemlidir (Sutton ve Smith, 1999). Akran zorbalığını bir grup süreci olarak ele alan çalışmalar, çocukların yalnızca %20-30'unun kurbanın yanında yer alan savunuculardan oluştuğunu, yaklaşık %20-30'unun zorbanın yardımcısı ve destekleyicisi, %20-30'unun izleyici olduğunu ortaya koymaktadır (Salmivalli ve Voeten, 2004). Bu bulgular, zorbalık sürecinde çoğu öğrencinin duruma müdahale etme ya da kurbanı destekleme eğiliminde olmadıklarını göstermektedir.

İlgili yazın incelendiğinde, Katılımcı Rolü Yaklaşımı temelinde akran zorbalığı ile çok sayıda değişken arasındaki ilişkilerin incelendiği görülmektedir. Bu değişkenlerden biri cinsiyettir. Zorba, yardımcı, destekleyici, savunucu ve izleyici katılımcı rollerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyen araştırmalar, erkeklerin genel olarak zorbalık sürecine daha etkin olarak katıldığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, erkekler daha fazla zorba, yardımcı ve destekleyici rollerinden birine girerken, kızlar daha çok savunucu ve izleyici rollerine girmektedirler. Örneğin, Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen (1996) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, yardımcı (erkeklerin %12.2'si, kızların %1.4'ü), destekleyici (erkeklerin %37.3'ü, kızların %1.7'si) ve zorba (erkeklerin %10.5'i, kızların %5.9'u) olarak değerlendirilen erkek çocukların oranı kız çocuklarınkinden daha fazladır. Diğer yandan, savunucu (kızların %30.1'i, erkeklerin %4.5'i) ve izleyici (kızların %40.2'si, erkeklerin %7.3'ü) kızların oranı erkeklerin oranından daha fazladır. Bu bulgular başka çalışmalar tarafından da desteklenmiştir (Gini, Albiero, Benelli ve Altoe, 2007; Goossens, Olthof ve Dekker, 2006; Salmivalli, Lappalainen ve Lagerspetz, 1998; Salmivalli, Kaukiainen,

Kaistaniemi ve Lagerspetz, 1999). Kurban olma açısındansa, bir araştırmada (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996) erkek (%11.8) ve kız öğrenciler (%11.5) arasında bir fark bulunmazken, bazı araştırmalarda (Andreou ve Metallidou, 2004; Salmivalli, Kaukiainen, Kaistaniemi ve Lagerspetz, 1999; Sutton ve Smith, 1999) erkek öğrencilerin zorbalığa kız öğrencilerden daha fazla maruz kaldıkları görülmüştür.

Diğer yandan, katılımcı rollerinin bireysel özelliklerle de bağlantılı olduğunu ortaya koyan araştırma bulguları mevcuttur. Örneğin, Katılımcı rolleriyle benlik saygısı (Salmivalli, Kaukiainen, Kaistaniemi ve Lagerspetz, 1999) ve benlik kavramı (Saimivalli, 1998) arasında bazı ilişkiler olduğu bildirilmektedir.

Salmivalli, Kaukiainen, Kaistaniemi ve Lagerspetz (1999) tarafından 14 ve 15 yaş grubu çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmada, benlik saygısının (BS) farklı boyutlarının [kendi bildirimine dayanan BS, akran bildirimine dayanan BS ve savunucu bencilik (defensive egotism)] ölçümünden elde edilen puanlara uygulanan küme analizi sonucunda, beş ayrı BS türü oluşturulmuştur. Bunlar, "savunucu BS (defensive self-esteem)", "kendini küçültücü BS (self-belittlers self-esteem)", "gerçek yüksek BS (genuine high self-esteem)", "alçakgönüllü gurur BS (humble pride self-esteem)" ve "düşük BS (low self-esteem)"dır. Birinci kümedeki çocukların savunucu bencilik (savunucu kavramı, eleştiri karşısında kendini koruyucu tepkiyi; bencilik kavramı ise, büyüklük ve benliği güçlendirici tutumları ifade etmektedir) ölçeğinden aldıkları puanlar çok yüksek, kendi bildirimi ve akran bildirimi BS ölçeklerinden aldıkları puanlarsa ortalamanın biraz üzerindedir. İkinci kümedeki çocukların kendi bildirimi BS puanları çok düşük, akran bildirimi BS puanları

ortalamanın üzerindedir ve savunucu bencilik özelliği taşımamaktadırlar. Üçüncü kümedeki çocukların hem kendi bildirimi BS puanları hem de akran bildirimi BS puanları yüksektir ve savunucu bencilik özelliği taşımamaktadırlar. Dördüncü kümedeki çocukların kendini bildirim BS puanları oldukça yüksek, akran bildirimi BS puanları ise çok düşüktür ve savunucu bencilik özelliği taşımamaktadırlar. Beşinci kümedeki çocuklarsa, bu üç ölçümden de düşük puan alanlardır. Yapılan çözümlemeler, zorba, yardımcı ve destekleyici çocukların savunucu BS**,** savunucu çocukların gerçek yüksek BS, kurban çocukların ise özellikle düşük BS'na sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, zorba, yardımcı ve destekleyici çocukların, benlik saygılarının ortalamanın üzerinde olmakla birlikte, sağlıksız (savunucu BS puanları ortalamanın çok üzerindedir) olduğunu göstermektedir.

Zorba, yardımcı, destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban çocukların benlik kavramları arasında da bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. Salmivalli (1998) tarafından yapılan bir çalışmada, benlik kavramının (BK) çeşitli yönleriyle (fiziksel, toplumsal, davranışsal, duygusal, akademik ve aile-ilişkili BK) katılımcı rolleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu çalışmanın sonuçları, zorba çocukların fiziksel ve toplumsal benlik kavramı puanlarının yüksek olduğunu, bununla birlikte diğer BK alanlarında kendilerini olumsuz değerlendirdiklerini ortaya koymuştur. Salmivalli'ye (1998) göre, toplumsal BK puanlarının yüksek olması, zorba çocukların kendileri hakkında akran grubu içerisinde hoşlanılan ve popüler oldukları yönünde gerçekçi olmayan bir algılarının olduğuna işaret etmektedir. Diğer yandan, yardımcı ve destekleyici çocukların BK'nın ya zorba çocukların BK'ına benzediği ya da tüm BK alanlarındaki puanlarının düşük olduğu gösterilmiştir. BK alanlarının tümünde düşük puanlar alan yardımcı ve destekleyici çocukların, bu nedenle güçlü ve kavgacı olarak

algıladıkları kişileri izliyor olabilecekleri belirtilmektedir (Salmivalli, 1998). Ayrıca, diğer gruplardan farklılaşmamakla birlikte, kurban çocukların ya tüm benlik kavramı puanlarının düşük olduğu, ya da fiziksel ve toplumsal benlik kavramı puanlarının düşük olmakla birlikte, aile-ilişkili ve davranışsal benlik kavramı puanlarının yüksek olduğu ortaya konmuştur. Bu bulgu, bazı kurbanların, okulda arkadaşları arasında reddedilmelerine ve olumsuz davranışlara maruz kalmalarına karşın evde kabul edilmekte ve saygı görmekte olduklarına işaret etmektedir. İzleyici çocuklara gelince, bu çocukların fiziksel ve toplumsal benlik kavramı puanlarının düşük olması bakımından kurban çocuklara benzedikleri; diğer bir deyişle, toplumsal ve fiziksel benlik kavramları alanındaki yetersizlik duygularının ya kurban ya da izleyici olmayla ilişkili olduğu görülmüştür. Son olarak, savunucu çocukların tüm BK puanlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Diğer yandan, Tani, Greenman, Schneider ve Fregoso (2003), yaşları 9 ile 10 arasında değişen çocuklarla yaptıkları bir çalışmalarında, beş temel kişilik özelliğinin [duygusal karasızlık (nörotisizm), enerjiklik (dışa dönüklük), arkadaşlık, entelektüel açıklık, vicdanlılık] zorbalık durumlarında çocukların davranışlarına katkıda bulunabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre, zorba, yardımcı ve destekleyici çocuklar, kendi amaçları ve ilgileri üzerinde odaklaşmaktadırlar ve başkalarının acısına karşı duyarlı olma bakımından yetersizdirler (düşük arkadaşlık), ayrıca duygusal açıdan da kararsızdırlar (yüksek duygusal kararsızlık). Zorba, yardımcı ve destekleyici çocukların tersine, savunucu çocukların arkadaşlık puanları yüksektir ve duygusal açıdan daha kararlıdırlar. İzleyiciler, toplumsal geri çekilmeyle ilişkili olan bir içedönüklük özelliği göstermektedirler ve arkadaşlık puanları düşüktür.

Kurbanların arkadaşlık ve vicdanlılık puanları savunuculara göre daha düşüktür ve duygusal bakımdan da daha kararsızdırlar.

Menesini, Sanchez, Fonzi, Ortega, Costabile ve Feuda (2003), zorbalık davranışı ile anti-sosyal davranışın sonuçlarının ahlaksal mantıksallaştırılması arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda, yazarlar, "suçluluk"," utanç", "umursamazlık" ve "övünme" gibi, ahlaksal davranışla ilişkili olan ve bireyin diğer kişilere karşı sorumluluk algısını düzenleyen duyguları incelemişlerdir. Katılımcılara belirli sayıda öykü verilmiş ve bu öykülerde tanımlanan zorbanın yerinde olsalardı ne hissedecekleri (suçluluk, utanç, umursamazlık ve övünme) ve neden böyle hissedecekleri sorulmuştur. Zorbalar, kurban ve izleyicilere göre daha fazla umursamazlık ve övünme yönünde bildirimlerde bulunmuşlardır. Bu olumsuz ve zararlı davranışlarını haklı göstermek için zorbalığın kişisel yararları üzerinde durmuşlardır. Suçluluk ve utanç hissedeceklerini belirten zorbaların %30'u, böyle hissedecek olmalarının nedeni olarak ise, cezalandırılacaklarını ya da bu davranışın kurban üzerindeki ciddi herhangi bir sonucunun disiplin cezası almalarına yol açacağından korkmalarını göstermişlerdir. Gini (2006) tarafından yapılan bir başka çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada, zorba çocuklar başta olmak üzere, yardımcı ve destekleyici çocukların yüksek düzeyde ahlaksal umursamazlık, savunucularınsa ahlaksal duyarlılık gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Zorbalığa katılma rolleri ile ilişkili bir diğer etmen de empatidir. İtalya'da yakın geçmişte yapılan bir araştırma (Gini, Albiero, Benelli ve Altoe, 2007), zorba,

yardımcı ve destekleyici çocukların empati düzeylerinin düşük, kurbanın yanında yer alan savunucuların empati düzeylerininse yüksek olduğunu göstermiştir.

Yukarıda değinilen bireysel özelliklere ek olarak, toplumsal çevrenin değişmesi ve çocuğun ait olduğu akran grubunun özellikleri gibi bağlamsal özelliklerin de saldırgan davranışa katkıda bulunduğu görülmektedir. Salmivalli, Lappalainen ve Lagerspetz (1998), "bir çocuk gerçekten saldırgansa her toplumsal çevrede başkalarına zorbalık yapacaktır, eğer tersi doğruysa, her çevrede ya da her durumda zorbalık yapmaktan çekinecektir" yönünde bir görüş ileri sürmüşlerdir. Salmivalli, Lappalainen ve Lagerspetz'in (1998), toplumsal çevrenin değişmesinin çocuğun zorbalıkla ilgili davranışının kararlılığı üzerindeki etkisini araştırmak için yaptıkları bir çalışma, bu görüşü destekleyici nitelikte önemli kanıtlar sunmuştur. Bu çalışmada, sınıfları değişen ve bütünüyle yeni bir toplumsal çevreye giren çocuklarla iki yıl önceki hemen hemen aynı çevrede aynı sınıf arkadaşlarıyla öğrenimlerine devam eden çocuklar zorbalık sürecindeki rollerinin kararlılığı açısından karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, bütünüyle yeni bir toplumsal çevreye giren çocukların zorbalık sürecindeki rollerinin kararlılığında bir düşüş olduğunu göstermiştir. Bu araştırmada ayrıca, bir çocuğun o sıradaki zorbalık rolünün arkadaşlarının bu durumlardaki davranışları tarafından mı yoksa kendisinin 2 yıl önceki davranışları tarafından mı daha güçlü olarak yordandığına bakılmıştır. Çoğu durumda, (özellikle kızlarda) çocukların zorbalık sürecindeki davranışlarının ait olduğu akran ağı üyelerinin bu gibi durumlardaki davranışları tarafından daha güçlü bir biçimde yordandığı görülmüştür.

Bir çocuğun zorbalık durumunda üstlendiği rolün ait olduğu akran grubundaki diğer çocukların bu gibi durumlarda nasıl davrandıklarıyla yakından ilişkili olduğunu gösteren bir başka çalışma, Salmivalli, Huttunen ve Lagerspetz (1997) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma, zorbalık durumlarında benzer ya da birbirini tamamlayıcı katılımcı rollerine sahip olan çocukların, aynı akran ağına (peer network) sahip olduklarını ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle, zorba, yardımcı ve destekleyici çocuklar aynı akran ağına girerken savunucu ve izleyici çocuklar (bazen kurbanla birlikte) diğer bir akran ağını oluşturmaktadır. Bu bulgular zorbalığın, zorba ve kurban arasında geçen bir olgu olmaktan çok, bir yanda zorba ve onu destekleyenlerin diğer yanda ise kurban, kurbanın savunucuları ve izleyicilerin olduğu bir grup saldırganlığı olduğuna işaret etmektedir. Yazarlar, zorbalık durumunda, aynı akran ağına sahip çocuklar arasında gözlenen bu benzer davranışsal eğilimlerin nedeni olarak, ilk sırada arkadaş seçimi ve ikinci olarak da toplumsallaşma üzerinde durmaktadırlar. Onlara göre, çocuklar öncelikle zaten kendilerine benzeyen diğer çocukları arkadaş olarak seçmekte, seçimler yapılıp arkadaş grupları oluştuktan sonra da, üyeler birbirlerini benzer yönde toplumsallaştırmaktadırlar. Zorba, yardımcı ve destekleyicilerden oluşan saldırgan bir grup, istendik ve istenmedik davranışlar konusunda kendi kurallarını geliştirmekte ve bu kurallar grup üyelerinin bireysel kararlarında ve davranışlarında yol gösterici olmaktadır. Bu çalışmada ayrıca zorba, yardımcı ve destekleyici çocukların savunucu, izleyici ve kurban çocuklarınkinden daha geniş bir akran ağlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Hiçbir ağa girmeyenler ise daha çok kurban çocuklardır.

1.5. Tepkisel ve Amaçlı Saldırganlık

Saldırganlık türleri arasında en fazla kabul gören ve geçerli olan ayrımlardan biri, tepkisel (reactive) saldırganlıkla amaçlı (proactive) saldırganlık arasındaki ayrımdır (Crick ve Dodge, 1999; Dodge ve Coie, 1987; Dodge, 1991; Price ve Dodge, 1989; Salmivalli ve Nieminen, 2002). Tepkisel ve amaçlı saldırganlık kavramları, ilk kez Dodge ve Coie (1987) tarafından ortaya atılmıştır. Tepkisel saldırganlığın kuramsal temelini Engellenme-Saldırganlık Denencesi'nden (Dollard, Miller, Doob, Mowrer ve Sears, 1939) aldığı, amaçlı saldırganlığın ise Toplumsal Öğrenme Kuramı'na (Bandura, 1973) dayandığı belirtilmektedir (Dodge ve Coie, 1987; Dodge, 1991; Hubbard, Dodge, Cillessen, Coie ve Schwartz, 2001).

Engellenme-Saldırganlık Denencesi, 1939'da Dollard ve arkadaşları tarafından ortaya atılmıştır. Yazarlar, engellenmeyi bireyin istediği bir şeyi yapmasını ya da bir amacına ulaşmasını geciktiren ya da önleyen dışsal bir koşul olarak tanımlamışlardır. Engellenme-Saldırganlık Denencesi'nin iki temel önermesi vardır. İlk önerme, engellenmenin daima saldırganlığa yol açacağıdır. İkinci önerme ise, saldırganlığın daima daha önce yaşanmış birtakım engellenmelerin sonucu ortaya çıktığıdır. Araştırmalar, engellenmenin saldırganlığa neden olabileceği genel önermesini desteklemektedir. Bununla birlikte, her iki önermede de geçen "daima" ifadesi eleştirilere hedef olmuştur. Bunun üzerine, özgün denencenin de yazarlarından biri olan Miller (1941), engellenmenin çok sayıda farklı tepkiye yol açabileceğini, saldırganlığın bu tepkilerden yalnızca bir tanesi olduğunu belirtmiştir (akt., Berkowitz, 1989). Denencenin diğer bir eleştiri noktası, engellenmenin her türlü saldırgan davranışın temel nedeni olduğu yönündeki iddiasıdır. Sonraki

araştırmalar açıkça göstermiştir ki, engellenme saldırganlığın çok sayıda nedeninden yalnızca biridir (akt., Berkowitz, 1989; Franzoi, 2003; Taylor, Peplau ve Sear; 2007).

Toplumsal Öğrenme Kuramı ise, saldırgan davranışın öğrenme yoluyla kazanılıp sürdürüldüğüne vurgu yapmaktadır. Kuramın önde gelen savunucularından biri olan Albert Bandura'ya (1973) göre, insanlar ne zaman, nasıl ve kime karşı saldırgan davranılacağını toplumsallaşma süreci içinde öğrenmektedirler. Öğrenme, saldırgan davranışın pekiştirilmesi ve taklit edilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Pekiştirilen ya da ödüllendirilen herhangi bir davranışın gelecekte tekrarlanma olasılığı artmaktadır. Ödüller şeker, para ve benzeri maddesel şeyler olabileceği gibi, övgü ya da yüksek konum ve özsaygı gibi toplumsal güdüleyiciler de olabilmektedir. Ayrıca, öğrenme başkalarını taklit ederek de gerçekleşmektedir. Bir çocuk, başka pek çok durumda olduğu gibi, başkalarını saldırgan davranırken ve saldırganlıklarını kontrol ederken de gözlemekte ve onları taklit etmektedir. Davranışları gözlenerek taklit edilen kişilere "model" adı verilmektedir. Çocuklar, bazı modelleri diğerlerinden daha fazla taklit etmektedirler. Bu modeller, genellikle sık görülen, önemli, güçlü ve sevilen kişiler, özellikle de anne-babalar olma eğilimindedir.

Bu kuramlar temelinde, Dodge ve Coie (1987), tepkisel saldırganlığı, kızgınlığın tetiklediği ve kışkırtma ya da engellenmeye karşı savunmacı bir tepki; amaçlı saldırganlığı ise, ödül beklentisi tarafından kontrol edilen amaç yönelimli ve kasıtlı eylemler olarak tanımlamışlardır.

Dodge (1991, s.201), tepkisel ve amaçlı saldırganlığı, Billy ve Reid adlı iki erkek çocukla ilgili birer örnek üzerinden açıklamaktadırlar. Buna göre;

"Billy 12 yaşındadır ve dört kez vandalizm, hırsızlık ve benzeri suçlardan yakalanmıştır. Ayrıca, okulda önemli bir davranış sorunu yaşadığı belirtilmektedir. O, başka çocuklara kendisine uymaları konusunda sürekli baskı yaptığı için akranları arasında bir zorbadır. Akranlarını aşağılamakta, tehdit etmekte, baskı altında tutmakta, onlara gülmekte ve onlarla kavga etmektedir. Billy, çok büyük bir olasılıkla, toplumsal olarak reddedilenler grubuna girmektedir. Sosyoekonomik yaşam koşulları oldukça kötüdür. Babası, tutukevine girip çıkmış ve Billy yetişkinlerin yakın gözetimi ya da rehberliğinden uzak kötü bir ortamda büyümüştür.

Reid de 12 yaşındadır. O, öğretmenine saldırdığı için tutuklanmıştır. Bir gün, sınavdaki başarısızlığı yüzünden öğretmeni onunla alay ettiği için, okulun park alanında öğretmenine bıçak çekmiş ve onu kolundan yaralamıştır. Ayrıca, akranları arasında oldukça saldırgan olduğu ve toplumsal olarak reddedildiği düşünülmektedir, ancak çatışmaları artırmak ve çatışmadan kaçınmamakla birlikte kavgalar başlatır görünmemektedir. Önemsiz kışkırtmalara aşırı tepki göstermektedir. Çabuk parlayan (volatile) ve çabuk öfkelenen birisi olarak nitelendirilebilir. Kimse, Reid'e fazla yaklaşmak istememektedir, çünkü her an saldırgan davranabilir. Dava yürütücüsünün bu çocuğun erken çocukluk yaşantılarına ilişkin incelemeleri, onun küçükken fiziksel kötüye kullanmaya maruz kaldığını ortaya koymuştur".

Dodge'a (1991) göre, Billy de Reid de akranlarına karşı saldırgan, ancak saldırganlık biçimleri açısından birbirinden oldukça farklıdırlar. Billy, amaçlarına ulaşmanın bir yolu olarak amaçlı saldırganlık göstermektedir. Daha kızgın olan ve

çabuk parlayan Reid ise tepkisel saldırganlık göstermektedir. Reid başkaları tarafından rahatsız edilirken, Billy başkalarına rahatsızlık vermektedir.

Araştırmacılar, amaçlı saldırganlığı nesneye ya da kişiye yönelik olması bakımından ikiye ayırmaktadırlar. Nesneye yönelik amaçlı saldırganlık *araçsal saldırganlık* olarak adlandırılmaktadır ve "bir çocuğun belirli bir dışsal amaca rahatsız edici bir yolla ulaşmaya çalışması" olarak tanımlanmaktadır: örneğin, başka bir çocuğun oyuncağını almaya çalışması ya da çocuk oyuncağından vazgeçene kadar ona karşı tehdit edici bir tavır sergilemesi. Kişiye yönelik amaçlı saldırganlık ise, *zorbalık* olarak adlandırılmaktadır *ve "*kışkırtılmamış bir çocuğun bu davranışı için dışsal açık bir amaç olmaksızın başka bir çocuğu küçümsemesi, gözdağı vermesi, baskı yapması, onunla eğlenmesi ya da aşağılaması" olarak tanımlanmaktadır (Coie, Dodge, Terry ve Wright, 1991; Dodge, Coie, Pettit ve Price, 1990; Hubbard, Dodge, Cillessen, Coie ve Schwartz, 2001).

İlgili yazında, tepkisel ve amaçlı saldırganlıkla ilgili ilk çalışmaların Toplumsal Bilgi İşleme Modeli (Crick ve Dodge, 1994) temel alınarak yapıldığı görülmektedir. Toplumsal Bilgi İşleme ve genel saldırganlık ilişkisini inceleyen araştırmalar (örneğin, Dodge ve Frame, 1982), saldırgan çocukların toplumsal bilişlerinin yanlı olduğunu göstermiştir. Buna göre, saldırgan çocuklar akranlarının davranışlarına aşırı derecede düşmanca niyet yükleme eğilimindedirler. Dahası, bu eğilim düşmanca bir niyet yüklemeyi gerektirmeyen bir durumda bile kendini göstermektedir. Ayrıca, düşmanca niyet yükleme yanlılığının saldırgan çocuklarda öç alıcı saldırgan davranışlara doğrudan aracılık ettiği de ortaya konmuştur. Örneğin, Dodge ve Frame'in (1982) bir çalışmalarında, akranlarının davranışlarına düşmanca

niyet yükleyen deneklerin %73'ü öç alıcı yönde davranacaklarını (doğrudan ya da öğretmene söyleyerek) belirtmişlerdir.

Dodge ve Coie (1987) daha sonra, bu aşırı düşmanca niyet yükleme eğiliminin tepkisel saldırganlıkla, amaçlı saldırganlıkla olduğundan daha fazla ilişkili olduğunu öne sürmüşlerdir. Onlara göre, diğerlerinin kışkırtıcı herhangi bir davranışının düşmanca bir niyetle yapıldığı yönündeki değerlendirmeler genellikle öç alıcı saldırgan davranışları tetiklemektedir. Bu öç alıcı saldırgan davranışlar, algılanan tehdit edici bir uyarıcıya karşı bir savunma tepkisidir. Tehdit algısı ve eşlik eden kızgınlık deneyimi böylece, bireyi öç almaya itmektedir. Saldırganlığın bu türünün işlevi, bazı amaçlara ulaşmak değil, algılanan tehdidin azaltılmasıdır. Yazarlar, saldırganlığın bu türünü "tepkisel saldırganlık" olarak adlandırmışlardır. Diğer yandan, zorlama, baskınlık kurma, zorbalık ve araçsal saldırganlık gibi davranışlar daha çok doğrudan bir kışkırtma olmadan ortaya çıkmaktadır. Düşmanca niyet yükleme yanlılığı saldırganlığın bu türüyle bağlantılı değildir ve burada saldırganlık bazı olumlu sonuçlara ulaşmanın geçerli bir yolu olarak değerlendirilmektedir. Saldırgan davranışı çeken şey işte bu sonuç beklentisidir. Yazarlar, saldırganlığın bu türünüyse, "amaçlı saldırganlık" olarak adlandırmışlardır.

Dodge ve Coie (1987) tarafından yapılan bir çalışma, tepkisel saldırganlığın, belirsiz kışkırtma durumlarında (hem olumlu hem de olumsuz ipuçlarının birlikte bulunduğu) akranların davranışlarına aşırı derecede düşmanca niyet yükleme eğilimiyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca, bu örüntünün, beklendiği gibi, yalnızca tepkisel saldırganlığa özgü olduğu, başka bir deyişle amaçlı saldırganlık gösteren çocukların bu tür bir yükleme yanlılığı yapmadığı görülmüştür. Dodge ve

Coie'nin bu çalışmalarından sonra yapılan pek çok çalışma, tepkisel saldırganlık ve düşmanca niyet yükleme yanlılığı arasındaki ilişkiler bakımından benzer sonuçlar ortaya koymuştur (Coie, Dodge, Terry ve Wright, 1991; Crick ve Dodge, 1996). Ek olarak, çocukların oyun grupları içerisindeki etkileşimlerinin doğrudan gözlenmesi yoluyla elde edilen sonuçlar, düşmanca niyet yükleme eğilimindeki çocukların, bu etkileşimler sırasında, akranlarına karşı aşırı derecede tepkisel saldırganlık gösterdiklerini ortaya koymuştur (Dodge ve Coie, 1987). Yanlı niyet yüklemelerinin, saldırgan çocukların saldırganlıkla karşılık verme konusunda kendilerini haklı görmelerine yol açtığı ve böylece öç alıcı davranışları kışkırttığı belirtilmektedir (Crick ve Dodge, 1996; Taylor, Peplau ve Sears, 2007).

Coie, Dodge, Terry ve Wright'ın (1991) çocukların oyun grupları içerisindeki etkileşimlerinin doğrudan gözlenmesine dayanan bir çalışmaları, tepkisel saldırgan çocukların araçsal saldırganlık ve zorbalık öykülerinde gözlenenle karşılaştırıldığında, daha saldırgan bir biçimde tepkide bulunduklarını göstermiştir. Buna göre, araçsal saldırganlık ve zorbalık öykülerinin çoğunda saldırgan çocuk, hedefe karşı yalnızca tek bir saldırgan eylemde bulunurken, tepkisel saldırganlık öykülerinin yarıdan fazlasında saldırgan birden fazla saldırgan eylemde bulunmuştur. Ayrıca, tepkisel saldırgan erkek çocukların %70'i hedef kendini koruduğunda hedefe karşı saldırganlık düzeyini yükseltmiştir. Hatta hedef saldırgan karşısında boyun eğdiğinde bile, saldırganların %37'si saldırganlık düzeyini sürekli olarak yükseltmiştir.

Crick ve Dodge (1996), tepkisel saldırgan çocukların saldırgan davranışlarının, hedefin onlara karşı gerçek düşmanlık duygularının artmasına ve

hedef tarafından reddedilmelerine yol açabileceğine dikkat çekmektedirler. Diğer bir deyişle, tepkisel saldırganlığın 1) tepkisel saldırgan çocuğun hedefe düşmanca niyet yüklemesi ve öç alıcı bir biçimde karşılık vermesi 2) hedefin saldırgana karşı artan bir düşmanlıkla tepki vermesi 3) saldırganın hedefin bu düşmanlığını onunla ilgili daha önceki değerlendirmelerini doğrulayıcı olarak değerlendirmesi biçiminde olumsuz bir kısır döngü içerisinde süreceğini belirtmektedirler.

Diğer yandan, amaçlı saldırganların Toplumsal Bilgi İşleme Modeli'nin özellikle "tepkiye karar verilmesi" ve "amaçların belirlenmesi" evresinde tepkisel saldırgan çocuklardan farklılaştıkları görülmektedir. Amaçlı saldırgan çocuklar, saldırganlığı daha olumlu ve amaca ulaşmak için etkili ve geçerli bir yol olarak değerlendirmektedirler. Amaçlı saldırganlığın olumlu değerlendirilmesinin, bazı çocukların saldırganlığa boyun eğmeleri nedeniyle, zaman içerisinde daha da güçlü hale gelebileceği belirtilmektedir (Coie, Dodge, Terry ve Wright, 1991). Ayrıca, amaçlı saldırgan çocukların akran ilişkilerini geliştirici ya da güçlendirici amaçlar yerine araçsal ve benliği güçlendirici amaçlara sahip oldukları (örneğin, bir çocukla arkadaş olmak yerine bir oyuncağı almak) ve bunun onların akranlarıyla ilişkilerinde saldırgan davranışlar sergilemelerine katkıda bulunabileceği belirtilmektedir (Crick ve Dodge, 1996).

1.5.1. Akran Zorbalığının Tepkisel ve Amaçlı Saldırganlıkla İlişkisi

Zorba çocukların temel özelliği saldırgan davranış örüntülerine sahip olmalarıdır. Bu çocukların yalnızca okulda akranlarına karşı saldırgan davranmakla kalmayıp ayrıca öğretmenlerine ve anne-babalarına karşı da saldırgan davrandıkları bilinmektedir (Olweus, 1993). Çoğu araştırmacı, zorbaların büyük bir çoğunluğunun

amaçlı saldırganlık gösterdiği görüşündedir (Coie, Dodge, Terry ve Wright, 1991; Hubbard, Dodge, Cillessen, Coie ve Schwartz, 2001; Salmivalli ve Neiminen, 2002; Sijtsema, Veenstra, Lindenberg ve Salmivalli, 2009; Unnever, 2005).

Nitekim, Dodge, Price, Coie ve Christopoulos (1990) gözleme dayanan bir çalışmalarında, ikili arkan ilişkileri içerisinde bir erkek çocuğun bir başka çocuğa karşı yinelenen saldırgan davranışlarının karşılık bulmadığı, diğer bir deyişle zorbalık durumlarında gözlenen saldırganlığın %82'sinin amaçlı saldırganlık olduğunu ortaya koymuştur (akt., Dodge, 1991).

Ranold ve Idsøe (2001), amaçlı saldırganlıkta, saldırgan davranışın iki farklı ödül beklentisi ya da uyarıcı tarafından harekete geçirildiğini ileri sürmüşlerdir. Bu ödüllerden ilki, kurban üzerinde baskınlık kurmadır. İkincisi ise, grup üyeleri arasındaki ilişkileri güçlendirmedir. Kurban üzerinde baskınlık kurmayı, "güç" olarak, grup üyeleri arasındaki ilişkileri güçlendirmeyiyse "toplumsallık" olarak adlandırmışlardır. Bu bağlamda, yapılan iki çalışmada (Roland ve Idsøe, 2001; Roland, 2002), zorbalığın hem güç-ilişkili (power-related) hem de toplumsallık-ilişkili (affiliation-related) amaçlı saldırganlıkla ilişkili olduğu görülmüştür.

Sijtsema, Veenstra, Lindenberg ve Salmivalli (2009), zorba çocukların diğer çocuklardan daha fazla konum gereksinimi duyduklarını, bu gereksinimlerini karşılamanın bir yolu olarak amaçlı saldırganlık gösterdiklerini ve sonuç olarak akranlarından saygı gördüklerini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerini sınadıkları bir çalışmalarında, beklendiği gibi, zorba çocuklar, kendine güvenli görünmenin ve başkaları üzerinde etki bırakmanın, başkaları tarafından akıllı bulunmanın, beğenilmenin ve saygı görmenin kendileri için önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu

çalışmada, ayrıca zorba çocukların diğer çocuklardan daha fazla amaçlı saldırganlık gösterdikleri görülmüştür. Üstelik, 4.sınıf kız çocukları arasında, zorbaların akranları tarafından saygı gördükleri ve bu durumun onların zorbalık davranışını pekiştirebileceği belirtilmiştir. Unnever (2005) tarafından yapılan bir çalışmadaysa, zorba çocukların zorba-kurban çocuklardan daha fazla amaçlı saldırganlık gösterdikleri ve dolayısıyla zorbaların saldırganlığı bazı amaçlara ulaşmanın geçerli bir yolu olarak algıladıkları belirtilmiştir.

Bununla birlikte, akran zorbalığı ile tepkisel ve amaçlı saldırganlık arasındaki ilişkiler üzerine yapılan bazı çalışmalar, zorbalığın hem amaçlı hem de tepkisel saldırganlıkla ilişkili olduğunu göstermektedir (Camodeca, Goossens, Terwogt ve Schuengel, 2002; Camodeca ve Goossens, 2005a; Salmivalli ve Nieminen, 2002). Salmivalli ve Nieminen'in (2002) zorba çocukların hem amaçlı hem de tepkisel saldırganlık puanlarının yüksek olduğunu ortaya koydukları bir çalışmalarında, yapılan çapraz-çizelgeleme çözümlemesi, zorba çocukların "yalnızca tepkisel", "yalnızca amaçlı" ve "tepkisel-amaçlı" saldırganlık gruplarının tümüne dağıldığını, diğer bir deyişle, gerçekte bu saldırganlık gruplarından yalnızca birine girmediklerini ortaya koymuştur. Benzer biçimde, Camodeca, Goossens, Terwogt ve Schuengel (2002), hem amaçlı ve hem de tepkisel saldırganlık gösteren zorbaların sayısının, yalnızca amaçlı saldırganlık gösteren zorbaların sayısından daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre, zorbalar akranları üzerinde baskı kurmak gibi amaçlara ulaşmanın bir yolu olarak amaçlı saldırganlık gösterirken, başkalarının kışkırtmaları karşısında da tepkisel saldırganlık göstermektedirler. Camodeca ve Goossens (2005a) ise, zorba çocukların, tepkisel saldırganlığı akran grubu içerisinde konum kazanmak ya da bir nesneye sahip olmak gibi amaçlarına ulaşmanın başka bir aracı olarak

görüyor olabileceklerini belirtmişlerdir.

Zorbalığa maruz kalan çocuklar ise, Olweus (1991) tarafından genellikle utangaç, edilgen ve boyun eğici olarak tanımlanmışlardır. Bununla birlikte, bu çocukların bir kısmının toplumsal ilişkilerinde daha saldırgan davranış örüntüleri sergiledikleri belirtilmektedir. İlk grup Olweus (1993) tarafından "edilgen ya da boyun eğici (passive or submissive)" olarak tanımlanırken ikinci grup, "kışkırtıcı (provocative)" olarak tanımlanmıştır. Kışkırtıcı kurbanların bazı araştırmalarda, "saldırgan kurbanlar" (örneğin, Unnever, 2005) ya da "zorba-kurbanlar" (örneğin, Camodeca, Goossens, Terwogt ve Schuengel, 2002) olarak da adlandırıldığı görülmektedir. Schwartz, Proctor ve Chien (2001), saldırgan kurbanların oranının diğer kurbanlarla karşılaştırıldığında daha düşük olduğunu, bu oranın kullanılan yönteme ve grubun nasıl tanımlandığına bağlı olarak %4 ile %8 arasında değiştiğini belirtmişlerdir.

Perry, Kusel ve Perry (1988), 165 çocuk üzerinde gerçekleştirdikleri bir çalışmalarında, zorbalığa maruz kalma ve saldırganlık arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca, aşırı derecede zorbalığa maruz kaldığı belirlenen 17 çocuktan 9'unun saldırganlık puanları da ortalamanın üzerinde bulunmuştur. Perry, Kusel ve Perry (1988), çalışmalarında belirledikleri saldırgan olan ve olmayan kurbanların, sırasıyla Olweus'un yukarıda değinilen "kışkırtıcı" ve "edilgen" kurban ayrımına karşılık geldiğini, ancak oranlarının Olweus'un verdiğinin oldukça üzerinde olduğunu belirtmişlerdir.

Zorba-kurban çocukları tepkisel ve amaçlı saldırganlık açısından inceleyen araştırmaların büyük bir bölümü (Camodeca, Goossens, Terwogt ve Schuengel,

2002; Salmivalli ve Nieminen, 2002), bu çocukların hem tepkisel hem de amaçlı saldırgan özellikleri taşıdığını göstermektedir. Camodeca, Goossens, Terwogt ve Schuengel'e (2002) göre, hem zorbalığa maruz kalan hem de başkalarına zorbalık yapan zorba-kurban çocuklar başkalarının saldırısı karşısında kendilerini korumak için tepkisel saldırganlık gösterirlerken, aynı zamanda saldırganlığın başlatıcısı olarak amaçlı saldırganlık da sergilemektedirler.

Diğer yandan, Unnever (2005), zorba-kurbanların zorbalara göre daha az amaçlı saldırganlık ve daha fazla tepkisel saldırganlık gösterirlerken, kurban çocuklardan daha fazla tepkisel ve amaçlı saldırganlık göstereceklerini ileri sürmüşlerdir. Bu çerçevede yapılan bir araştırmanın (Unnever, 2005), sonuçları bu görüşü desteklemektedir. Buna göre, zorba-kurbanlar, kurban çocuklardan hem daha fazla amaçlı saldırganlık ve hem de daha fazla tepkisel saldırganlık, zorbalarla karşılaştırıldığındaysa, daha fazla tepkisel ve daha az amaçlı saldırganlık göstermektedirler. Bu çalışmada ayrıca zorba-kurban çocukların zorbalık yapma sıklığı açısından zorbalardan farklılaşmadıkları, ancak zorbalardan daha fazla fiziksel zorbalık yaptıkları ortaya konmuştur. Unnever'a (2005) göre, bu bulgular, zorba-kurbanların akranlarının onlara zarar verme niyetini yanlış algıladıklarına ve uygun olmayan bir biçimde fiziksel zorbalıkla karşılık verdiklerine işaret etmektedir. Bir başka çalışmada (Camodeca, Goossens, Schuengel ve Terwogt, 2003), benzer biçimde, zorba-kurban çocukların saldırganın niyetinin belirsiz olduğu durumlarda (öykülerde), kontrol gurubuyla karşılaştırıldığında, saldırganı daha fazla suçlama, saldırgana karşı daha fazla kızgınlık duyma ve öç alıcı davranma eğiliminde oldukları görülmüştür. Salmivalli ve Nieminen (2002) ise, zorba-kurbanların diğerleri (zorba, kurban ve kontrol grubu) arasında hem tepkisel hem de amaçlı

saldırganlık düzeyi en yüksek grubu oluşturduğunu, bunu zorbaların izlediğini ortaya koymuştur.

Tepkisel saldırganlık düzeyleri yüksek olan zorba-kurban çocukların bunun sonucu olarak akranları tarafından daha fazla dışlandıkları ve onların olumsuz davranışlarına daha fazla maruz kaldıkları belirtilmektedir (Salmivalli ve Helteenvuori, 2007; Schwartz, Proctor ve Chien, 2001; Unnever, 2005). Örneğin, Salmivalli ve Helteenvuori (2007) tarafından yapılan ve tepkisel saldırganlık, amaçlı saldırganlık ve zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişkileri inceleyen boylamsal bir çalışmada, tepkisel saldırganlık gösteren erkek çocukların amaçlı saldırganlık gösteren erkek çocuklardan daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları ortaya konmuştur. Benzer biçimde, Unnever (2005), zorba-kurban çocukların kurban çocuklardan daha fazla fiziksel zorbalığa maruz kaldıklarını göstermiştir.

Yalnızca kurban olan çocuklar ise, Olweus (1991, 1993) tarafından genellikle utangaç, edilgen ve boyun eğici olarak tanımlanmıştır. Olweus'a (1991, 1993) göre, bu çocuklar, ayrıca diğer öğrencilere görece genel olarak daha kaygılı, duyarlı, güvensiz, sessiz ve yalnızdırlar ve de daha düşük benlik saygısına sahiptirler. Akranlarının saldırılarına maruz kaldıklarında genellikle ağlayarak ve geri çekilerek tepki vermektedirler. Kurban çocukların bu davranışları çevredekilere onların saldırılarına ya da aşağılamalarına maruz kaldıklarında karşılık vermeyecekleri yönünde iletiler vermektedir. Ayrıca, saldırgan değildirler ve genellikle şiddete ve şiddet kullanımına karşı olumsuz tutumları vardır.

Bununla birlikte, Salmivalli ve Nieminen'in (2002) yaptıkları bir çalışmada, kurban çocuklar (kurban çocuklara ilişkin veriler, zorba-kurban çocuklara ilişkin

verilerden ayrı olarak çözümlenmesine karşın) akranları ve öğretmenleri tarafından, kontrol grubundan daha tepkisel saldırganlar olarak değerlendirilmişlerdir. Ancak, kurban çocukların tepkisel saldırganlık düzeyleri zorba ve zorba-kurban çocukların tepkisel saldırganlık düzeyine ulaşmamıştır. Salmivalli ve Nieminen (2002), zorbaların gösterdiği tepkisel saldırganlığın onların kişilik özelliğinin bir parçası, kurbanların tepkisel saldırganlıklarınınsa daha çok kendilerine yönelen sürekli saldırılar karşısında gösterdikleri duruma özgü bir tepki (koruyucu bir tepki, bir strateji) olabileceğine dikkat çekmektedirler. Benzer biçimde, Camodeca, Goossens, Terwogt ve Schuengel (2002) bir çalışmalarında, kurban çocukların tepkisel saldırganlık gösterdiklerini ortaya koymuşlardır. Onlar da kurban çocukların tepkisel saldırgan davranışlarının sürekli rahatsız edilmelerinin bir sonucu olabileceğini, ancak bu sinirli ve saldırgan davranışların çoğu zaman kendilerine yönelen zorbalığı durdurmadığını ve hatta zorbaların onlara karşı daha acımasız olmalarına neden olabildiğini belirtmişlerdir.

Camodeca ve Goossens (2005a) ise, kurban ve zorba çocukların saldırganlıkla ilişkili bilişleri ve duyguları arasında bazı benzerliklerin olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu benzerlikler, düşmanca niyet yükleme, kızgınlık ve öç almadır. Camodeca ve Goossens'a (2005a) göre, kurban çocuklar, zorbalar gibi, kışkırtma karşısında kızgınlıkla tepki vermekte ve kendilerini korumak için saldırganlık göstermektedirler. Bununla birlikte, yalnızca zorba çocukların bir özelliği olan amaçlı saldırganlık göstermemektedirler. Diğer bir deyişle tepkisel saldırganlık hem zorbaların hem de kurbanların bir özelliğiyken, amaçlı saldırganlık yalnızca zorbaların bir özelliğidir. Yazarlar, kurban çocukların, zorbaların saldırılarına karşı kendilerini korumanın başarılı bir yolu olarak gördükleri için ya da yaşadıkları

engellenme ve kızgınlığın bir sonucu olarak tepkisel saldırganlık gösteriyor olabileceklerini belirtmişlerdir.

1.6. Akran Zorbalığının Toplumsal Konum ile İlişkisi

Çocukların akranlarıyla olan ilişkileri, okula başladıkları yıllarda büyük ölçüde artmaktadır. Akran ilişkileri, çocukların toplumsal yeterlilik kazanmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, çocukların bir bölümü akranlarıyla ilişkilerinde bazı sorunlar yaşayabilmektedir. Bu sorunlardan biri, anaokulu yıllarında ortaya çıkan akran reddidir [anaokuluna devam eden çocukların %11'nin akranları tarafından reddedildiği gösterilmiştir (Dodge, Lansford, Burks, Bates, Pettit, Fontaine ve Price, 2003)]. Çok sayıda çocuk akranları tarafından reddedilmektedir ve bu çocuklar, genellikle diğer çocuklarla etkileşimleri yoluyla toplumsal olarak yeterli özellikler kazanma olanağından yoksun kalmaktadırlar (Coie ve Cillessen, 1993).

Akran reddi, genellikle sosyometrik yöntemlerle ölçülmektedir. Yazında, yaygın olarak kullanılan sosyometrik sınıflama yöntemi, Coie, Dodge ve Coppotelli (1982) tarafından geliştirilmiştir ve akran bildirimine dayanmaktadır. Buna göre, katılımcılardan, sınıf arkadaşlarının bir listesi verilerek, en çok hoşlandıkları ve en az hoşlandıkları üç sınıf arkadaşlarının isimlerini belirtmeleri istenmektedir. Bu değerlendirmeler sonucunda, çocuklar "popüler olanlar (hoşlanılma puanı yüksek ve hoşlanılmama puanı düşük)", "reddedilmişler (hoşlanılma puanı düşük ve hoşlanılmama puanı oldukça yüksek)", "kenarda kalmışlar (hem hoşlanılma hem de hoşlanılmama puanları düşük)", "tartışmalılar (hem hoşlanılma puanı hem de hoşlanılmama puanı yüksek)" ve "ortalama olanlar" olmak üzere beş toplumsal

konum grubundan birine ayrılmaktadırlar.

Araştırmalar, akranlar tarafından reddedilmenin en önemli nedenlerinden birinin düşmanca ya da kural bozucu davranışlar (örneğin, akranının oyununu bozma) olduğunu göstermektedir. Akranları tarafından reddedilen çocukların yaklaşık %40-50'sinin yüksek düzeyde saldırgan olduğu belirtilmektedir (Coie ve Cillessen, 1993; French, 1988). Akran reddi, genel olarak saldırganlık ve yıkıcı davranışlarla ilişkili iken, akranlar tarafından kabul görme, kurallara uyma ve olumlu toplumsal davranışlarla ilişkilidir (Dodge, 1983; Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996). Coie, Dodge ve Coppotelli (1982) tarafından yapılan bir çalışmada, popüler çocukların davranışları akranları tarafından olumlu toplumsal davranış özelliklerine sahip olarak değerlendirilirken, reddedilmiş çocuklar tersine, kavga başlatan ve yıkıcı kişiler olarak değerlendirilmişlerdir. Dodge, Coie ve Brakke (1982) ve Dodge (1983) ise, reddedilmiş çocukların diğer toplumsal konum gruplarına göre fiziksel olarak daha saldırgan olduklarını ortaya koymuşlardır.

Dodge (1983) tarafından toplumsal konumun gelişimini incelemek üzere yapılan bir araştırmada, birbirini daha önce tanımayan çocukların ilk kez bir araya geldiklerinde gösterdikleri davranış örüntülerinin bu çocukların zaman içerisinde edinecekleri toplumsal konumları anlamlı olarak yordadığını ortaya koymuştur. Bu araştırmanın sonuçları, reddedilmiş çocukların oldukça saldırgan ve kural bozucu davranışlar sergilediklerini, sözel düşmanlık (aşağılama, tehdit etme ve tartışma) gösterdiklerini, akranlarını daha fazla dışladıklarını ve onlara vurduklarını göstermiştir. Bu tür davranışların akranlar tarafından olumsuz olarak

değerlendirildiği ve zaman içerisinde akran reddine yol açtığı belirtilmektedir.

Araştırmalar, bu tür olumsuz davranışların akran reddi için temel nedenlerden biri olduğunu göstermekle birlikte, bazı davranışların sahip olunan toplumsal konum tarafından etkilendiğini gösteren kanıtlar da vardır. Örneğin, Dodge'un (1983) yukarıda değinilen çalışmasında, reddedilmiş çocuklar, başlangıçta akranlarına toplumsal olarak popüler çocuklardan daha fazla yaklaşmışlar, bu yaklaşımları akranları tarafından sık sık reddedilmiş ve zamanla azalmaya başlamıştır. Dodge, Coie, Pettit ve Price'ın (1990) bir çalışmalarındaysa, oyun gruplarında bir oyunun ilk döneminde toplumsal konumları düşük olarak değerlendirilen çocuklar sonraki dönemlerde büyük ölçüde yalnız başlarına oyun oynarlarken, toplumsal konumları yüksek olarak değerlendirilen çocuklar, sonraki dönemlerde gruba başarılı bir biçimde uyum göstermiş, ikili ve işbirliğine dayalı oyunlar oynamışlardır. Reddedilmiş çocukların, sonraki dönemlerde giderek akran grubundan soyutlanmalarının, grup üyeleriyle olumsuz etkileşimleri ve ortaya çıkan düşük konumlarının bir sonucu olduğu belirtilmiştir. Dahası, reddedilmiş çocuklar, diğer çocuklarınkilere benzer davranışlar sergilediklerinde bile akranlarının onlara karşı tepkileri olumsuz olmaya devam etmektedir (Dodge, Coie ve Brakke, 1982; Dodge, 1983). Diğer bir deyişle, bir çocuk bir kez akranları tarafından reddedilmeye başladığında, akranları onunla ilgili bu algılarını kolay kolay değiştirmemektedirler (Coie ve Cillessen, 1993).

Ayrıca, bir çocuğun deneysel olarak düzenlenmiş hem üyelerinin birbirlerini tanıdıkları ve hem de ilk kez bir araya geldikleri oyun grupları içerisinde edindikleri toplumsal konumlarıyla okuldaki sınıflarında sahip oldukları toplumsal konumları

arasında güçlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir (Coie ve Kupersmidt, 1983; Dodge, Coie, Pettit ve Price, 1990).

Araştırmalar, erken dönemlerde yaşanan akran reddinin ileriki yaşlardaki düşmanca davranışlar için bir risk etmeni olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, Dodge, Lansford, Burks, Bates, Pettit, Fontaine ve Price (2003), çocukların okul yaşamlarının ilk yıllarında yaşadıkları akran reddinin daha sonraki saldırgan davranışların artmasında (önceki saldırganlık düzeyleri kontrol edildiğinde bile) önemli bir rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Miller-Johnson, Coie, MAumary-Gremaud, Lochman ve Terry (1999) ise, akran reddinin saldırganlıkla birlikte ergen suçluluğunun önemli bir yordayıcısı olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre, rahatsız edici ve olumsuz davranışların yol açtığı akran reddi, zamanla daha da artmaktadır. Sonuç olarak, reddedilmiş çocuklar kendileri gibi reddedilmiş diğer çocuklarla daha fazla etkileşim içerisine girmektedirler. Bu toplumsal ağ, erken gençlik döneminde başlayan suçla ilgili etkinlikler için uygun bir ortam sağlamaktadır.

Araştırmacılar, reddedilmiş çocukları iki alt gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki "saldırgan-reddedilmişler", ikincisi ise "geriçekilen-reddedilmişler"dir (Coie ve Cillessen, 1993; French, 1988; Miller-Johnson, Coie, MAumary-Gremaud, Lochman ve Terry, 1999). Coie ve Cillessen'e (1993) göre, saldırgan-reddedilmiş çocuklar, buyurgan, baskın ve kesintiye uğratıcı olmak eğilimindedirler. Ayrıca, bu çocuklar, diğer çocuklarla sık sık kavga etmekte, sonuç olarak da akranları onlardan hoşlanmamakta ve sürekli olarak onlardan kaçınmaya çalışmaktadırlar. Akran reddi yalnızca saldırganlıkla ilişkili değildir. Toplumsal olarak geri çekilen çocuklar da,

akranları tarafından genellikle reddedilmektedirler. Geriçekilen-reddedilmiş olarak adlandırılan bu çocuklar, utangaçlık, kaygılılık ve içedönüklük özellikleri taşımaktadırlar. Geriçekilen-reddedilmiş çocukların akranlarının olumsuz davranışlarına maruz kalma olasılıkları yüksektir. Akranları bu çocukları, sık sık aşağılamakta, oyun gruplarından dışlamakta ve görmezlikten gelmektedirler.

Coie ve Cillessen'in (1993) yukarıda değinilen saldırgan-reddedilmiş ve geriçekilen-reddedilmiş çocuklar üzerine değerlendirmelerinde, saldırgan-reddedilmiş çocukların zorba, geriçekilen-reddedilmiş çocukların ise kurban tanımına oldukça iyi uydukları görülmektedir. Nitekim, akran zorbalığı ve toplumsal konum ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar, akranları ile etkileşim biçimleri farklılaşmakla birlikte, hem zorba hem de kurban çocukların akranları tarafından reddedildiklerini göstermektedir.

Örneğin, Warden ve Mackinnon (2003), zorba ve kurban çocukların, akranları tarafından olumlu toplumsal davranışları olan çocuklardan daha fazla reddedildiklerini göstermiştir. Benzer biçimde, Coie, Dodge, Terry ve Wright (1991), reddedilen erkek çocukların, oyun grupları içerisinde, reddedilmeyenlerden daha fazla zorbalık başlattıklarını ve hedefe karşı saldırganlık düzeyini artırdıklarını ortaya koymuştur. Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen (1996) tarafından yapılan bir çalışmadaysa, kurban çocukların akran grubu içerisinde en düşük toplumsal konumlara sahip oldukları, onları zorba çocukların izlediği görülmüştür. Diğer yandan, kurban savunucusu çocukların akran grubu içerisindeki toplumsal konumları, en yüksek olarak değerlendirilmiştir. Goossenes, Olthof ve Dekker (2006), genel olarak, olumlu toplumsal davranışların (örneğin, kurbanı

savunan çocukların gösterdiği) popülerlik konumlarıyla, zorbalar tarafından sergilenen davranışlarınsa reddedilmişlik konumlarıyla ilişkili olduğunu göstermişlerdir.

Perry, Kusel ve Perry (1988) de, benzer biçimde, akranları tarafından reddedilen çocukların büyük bir çoğunluğunun akran zorbalığına maruz kaldıklarını ortaya koymuşlardır. Bu çalışma, ayrıca, hem saldırganlığın (r = .49) ve hem de zorbalığa maruz kalmanın (r = .57) akran reddiyle ilişkili olduğunu, ancak bu değişkenlerin ikisinin birlikte (r = .73) akran reddini daha güçlü bir biçimde yordadığını göstermiştir. Zorbalığa maruz kalan ve aynı zamanda saldırgan olan çocukların akranları tarafından en az hoşlanılan grubu oluşturduğu görülmüştür. Warden ve Mackinnon (2003), akranları tarafından en çok reddedilen çocukların zorba-kurbanlar olduğunu göstermiştir.

Araştırmalar genel olarak akranlarının zorbalardan hoşlanmadığını göstermekle birlikte, zorbaların bazı çocuklar tarafından arkadaş olarak tercih edildiklerini gösteren çalışmalar da vardır. Örneğin, Salmivalli, Huttunen ve Lagerspetz (1997) tarafından yapılan bir çalışmada, zorba çocukların savunucu, izleyici ve kurban çocuklarınkilerden daha geniş akran ağlarının olduğunu ve ağ üyelerinin yardımcı ve destekleyici çocuklardan oluştuğunu ortaya koymuştur. Benzer biçimde, Cairns, Cairns, Neckerman, Gets ve Gariepy (1988), saldırgan çocukların (akranları onlardan genel olarak hoşlanmamakla birlikte) diğer saldırgan çocuklar tarafından arkadaş olarak seçildiklerini ve gruplarında popüler olduklarını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, yukarıdaki iki çalışmanın da gösterdiği gibi, saldırgan çocuklar kendileri gibi saldırgan çocuklarla daha fazla etkileşime

girmektedirler ve dolayısıyla düşmanca davranışlarını destekleyen akran ağlarına sahip olma eğilimindedirler. Coie, Dodge, Terry ve Wright'a (1991) göre, akranlar tarafından olumsuz olarak değerlendirilen saldırgan davranışlar, zamanla akran reddine yol açmakta, akran reddi ise, bu çocukların ileride suçla ilgili davranışlara ortam hazırlayan sapkın akran gruplarının bir üyesi olmalarına yol açmaktadır.

Diğer yandan, kurban çocuklar nadiren savunucu ve izleyicilerden oluşan bir akran ağının bir üyesi olabilmekte, daha çok hiçbir ağa girmemektedirler (Salmivalli, Huttunen ve Lagerspetz, 1997). Çok sayıda yazar, özellikle akran reddinin "düşük toplumsal yeterlilik (örneğin, toplumsal olarak geri çekilme, boyun eğici davranış)" olarak tanımlanan davranışlarla zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişkide aracı bir rolünün olduğu görüşündedir (örn, Fox ve Boulton, 2006; Schwartz, McFadyen-Ketchum, Dodge, Pettit, Bates, 1999). Buna göre, akranlar arasında olumsuz olarak değerlendirilen davranışlar toplumsal reddedilmeyle, toplumsal reddedilmeyse akranların kötü davranışlarına maruz kalmayla sonuçlanmaktadır.

Coie, Dodge, Terry ve Wright'ın (1991) da belirttikleri gibi, erkek çocuklar başka bir çocuğa zorbalık yapacakları zaman olası hedefin özelliklerini dikkate alır ve kendilerine direnecek ya da saldırganlıkla tepki verecek olan kişilerden kaçınırlar. Akranları tarafından reddedilen kurbanlar daha kolay zorbalık hedefi haline gelebilmektedir. Çünkü zorba çocuklar, akran desteğinden yoksun çocukları kendilerine hedef seçtiklerinde, zorbaca davranışlarına onların arkadaşları tarafından karşılık verileceği korkusu yaşamamaktadırlar (Sijtsema, Veenstra, Lindenberg ve Salmivalli, 2009).

Diğer yandan, kurban çocukların yaşadıkları akran reddinin sürekli zorbalığa maruz kalmalarının bir sonucu da olabileceği belirtilmektedir. Olweus (1991), akranların kurbanla ilgili algılarında zaman içinde değişiklikler olduğunu, zorbalık devam ettikçe kurban çocukları giderek daha fazla sapkın, değersiz ve kendisine yapılanları hak eden biri olarak görmeye başladıklarını, bu bilişsel değişikliklerin kurban çocukları akranları arasında hoşlanılmayan bir konuma düşürdüğünü ve kurbandan hoşlanmamanın zamanla grubun bir normu haline geldiğini belirtmiştir (akt., Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996).

1.7. Araştırmanın Amacı

Son yıllarda akran zorbalığı konusunda yapılan çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Bunun temel nedenlerinde biri, akran zorbalığının hem zorbalık yapan hem de zorbalığa maruz kalan çocuklar için olumsuz önemli psikolojik, toplumsal ve fiziksel sonuçlarının olmasıdır (Collins, McAleavy ve Adamson, 2004; Eisenberg, Neumark-Sztainer ve Perry, 2003; Hawker ve Boulton, 2000; Juvonen, Graham ve Schuster, 2003; Seals ve Young, 2003; Veenstra ve ark., 2005; Wolke, Woods, Bloomfield ve Karstadt, 2000). Daha şiddetli ve uzun süreli yaşandığında ve toplumsal destek yetersiz olduğunda, akran zorbalığının sonuçlarının çok daha ciddi olabildiği, ayrıca bu dönemde yaşanan zorbalık olaylarının olumsuz etkilerinin yaşamın ileriki dönemlerinde de devam etiği belirtilmektedir (Rigby, 2003; Smith, Talamelli, Cowei, Naylor ve Chauan, 2004).

Konuyla ilgili yazın incelendiğinde, araştırmacıların akran zorbalığını genellikle zorba ve kurban ikili ilişkisi içerisinde ele aldığı görülmektedir. Bununla birlikte, son zamanlarda yapılan çalışmalarda, zorba ve kurbanın özelliklerine

odaklanan bir yaklaşımdan grup süreci yaklaşımına doğru bir kaymanın olduğu dikkat çekmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu konuda öne çıkan yaklaşımlardan biri, Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen'in (1996) Katılımcı Rolü Yaklaşımı'dır. Katılımcı Rolü Yaklaşımı, belirli bir sınıf içindeki tüm çocukların zorbalıkta bir role sahip olduğunu ve yalnızca çok azının katılmayan olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca, zorba ve kurban ilişkisi temelinde yapılan araştırmalarda zorba ve kurban dışında kalan çocuklar genellikle kontrol grubu olarak ele alınmaktadır ve bu grubun zorbalığa katılmayanları temsil ettiği düşünülmektedir. Bununla birlikte, zorbalığı bir grup süreci olarak ele alan çalışmaların da gösterdiği gibi, zorba ve kurban dışında kalan çocuklar zorbalıkla ilgili çok farklı tutumlara ve davranışsal eğilimlere sahiptirler ve bu nedenle bütünüyle katılmayan olarak değerlendirilemezler (Salmivalli,1998).

Daha önce değinildiği gibi, akran zorbalığı konusu, yurtdışında 1970'li yıllarda çalışılmaya başlanmış ve bu alanda geniş bir yazın oluşmuştur. Konuyla ilgili Türkiye'deki yazın incelendiğinde, akran zorbalığının araştırmacılar tarafından yaklaşık son on yıldır çalışıldığı, dolayısıyla yapılan çalışmaların, Türkiye'de akran zorbalığının doğasının anlaşılması açısından önemli bilgiler ortaya koymakla birlikte, oldukça sınırlı (örneğin, Gültekin, 2003; Kapçı, 2004; Kepenekci-Karaman ve Çınkır, 2006; Pekel, 2004; Pişkin, 2002; Pişkin, 2003; Şirvanlı-Özen, 2006; Yıldırım, 2001) ve birçok açıdan sorunu tanımlamaktan henüz uzak olduğu görülmektedir. Ayrıca, Türkiye'de konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde, akran zorbalığını grup süreçleri açısından ele alan bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle, bu araştırmada öncelikle, akran zorbalığının, Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen'in (1996)

öne sürdüğü gibi, bir grup süreci olup olmadığının belirlenmesi, başka bir deyişle Katılımcı Rolü Yaklaşımı'nın Türk örneklemi üzerinde sınanması amaçlanmıştır. Ek olarak, çocukların kendi rollerinin ne ölçüde farkında olduklarını görmek için Katılımcı Rolü Ölçeği alt ölçekleri üzerindeki kendi bildirimleri ile akran bildirimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi hedeflenmiştir.

Araştırmacıların üzerinde çalıştığı konulardan biri, akran zorbalığı ve saldırganlık ilişkisidir. Zorbalar ne tür bir saldırganlık (tepkisel ya da amaçlı) göstermektedirler? Kurbanlar da saldırgan mıdırlar? Çok sayıda araştırma (Dodge, Price, Coie ve Christopoulos, 1990; Ranold ve Idsøe; 2001; Roland, 2002; Sijtsema, Veenstra, Lindenberg ve Salmivalli, 2009; Unnever; 2005) zorbaların büyük bir çoğunluğunun amaçlı saldırganlık gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, zorba çocukların hem amaçlı saldırganlık hem de tepkisel saldırganlık gösterdikleri yönünde kanıtlar da bulunmaktadır (Camodeca ve Goossens, 2005a). Kurban çocuklarsa, genellikle utangaç, edilgen ve boyun eğici olarak tanımlanmaktadır (Olweus, 1991). Bununla birlikte, bu çocukların bir kısmının toplumsal ilişkilerinde daha saldırgan davranış örüntüleri sergiledikleri bilinmektedir. Zorba-kurban (kışkırtıcı, saldırgan kurban da denmektedir) olarak adlandırılan bu çocukların hem tepkisel hem de amaçlı saldırganlık belirtileri gösterdikleri belirtilmektedir (Camodeca, Goossens, Terwogt ve Schuengel, 2002; Salmivalli ve Nieminen, 2002). İlgili yazında, bir araştırma dışında (Camodeca ve Goossens, 2005a) katılımcı rolleriyle (zorba, yardımcı, destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban) tepkisel ve amaçlı saldırganlık ilişkisini ele alan bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Zorba ve kurban dışındaki çocukların zorbalığın devam ettirilmesi üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulduğunda, katılımcı rolleri ve

saldırganlık arasındaki ilişkinin incelenmesinin konunun daha iyi anlaşılması ve akran zorbalığı konusunda bütüncül iyileştirme programlarının geliştirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Akran zorbalığı ile ilişkili olan bir başka değişken, çocukların akran grubu içerisindeki toplumsal konumlarıdır. Akranlar arasında düşük toplumsal konuma sahip olma ya da reddedilme, anaokulu yılları gibi erken bir dönemde ortaya çıkan önemli bir sorundur (Dodge, Lansford, Burks, Bates, Pettit, Fontaine ve Price, 2003). Akranları tarafında reddedilen çocuklar, genellikle diğer çocuklarla etkileşimleri yoluyla toplumsal ilişkilerinde yeterli hale gelme olanağından yoksun kalmaktadırlar (Coie ve Cillessen, 1993). Araştırmalar, akranlar tarafından reddedilmenin en önemli nedenlerinden birinin düşmanca ya da kural bozucu davranışlar olduğunu göstermektedir. Akran reddi, genel olarak saldırganlık ve yıkıcı davranışlarla ilişkiliyken, akranlar tarafından kabul görme kurallara uyma ve olumlu toplumsal davranışlarla ilişkilidir (Dodge, 1983; Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist Österman ve Kaukiainen, 1996).

Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist Österman ve Kaukiainen (1996), çocukların zorbalık sürecindeki rollerinin ve bu rollerle ilişkili davranışsal örüntülerin onların akran grubu içerisindeki toplumsal konumlarıyla ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Örneğin, kurban çocukların zorbalığa maruz kalmalarının önemli bir nedeninin akranları arasındaki düşük toplumsal konumları olabileceğini belirtmişlerdir. Çünkü zorba çocuklar, akran desteğinden yoksun çocukları kendilerine hedef seçtiklerinde, zorbaca davranışlarına onların arkadaşları tarafından karşılık verileceği korkusu yaşamamaktadırlar (Sijtsema, Veenstra, Lindenberg ve

Salmivalli, 2009). Diğer yandan, kurban çocukların yaşadıkları akran reddinin sürekli zorbalığa maruz kalmalarının bir sonucu da olabileceği belirtilmektedir. Olweus (1991), zorbalık devam ettikçe, akranların kurbanı giderek daha sapkın, değersiz ve kendisine yapılanları hak eden biri olarak görmeye başladıklarını ve bunun onları akranları arasında hoşlanılmayan bir konuma düşürdüğünü ve de kurbandan hoşlanmamanın zamanla grubun bir normu haline geldiğini belirtmiştir (akt., Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996).

Türkiye'de akran zorbalığı ve toplumsal konum ilişkisini ele alan iki çalışma (Pekel, 2004; Yıldırım, 2001) bulunmakla birlikte, bu çalışmaların konuya zorba, kurban ve zorba-kurban açısından yaklaştığı görülmektedir. Bu çalışmalardan ilkinde, zorba-kurbanların zorba, kurban ve karışmayan çocuklara göre akranları tarafından daha fazla reddedildikleri, ikincisinde ise, zorba ve zorba-kurban çocukların kurban ve katılmayan gruba göre en az hoşlanılan grupta yer aldıkları ortaya konmuştur. Bu araştırmada, zorba ve kurban rollerine ek olarak, zorbalığa diğer rollerle katılan çocukların toplumsal konumlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Zorbalığa farklı rollerle katılan çocukların oranları nedir?
2. Katılımcı rolü grupları cinsiyet açısından farklılık göstermekte midir?
3. Katılımcıların katılımcı rolü alt ölçekleri kendi bildirimleri ve akran bildirimleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
4. Katılımcı rolü grupları tepkisel ve amaçlı saldırganlık açısından farklılık göstermekte midirler?
5. Katılımcı rolü grupları toplumsal konumları açısından farklılık göstermekte midir? Katılımcı rolü grupları akran kabulü ve akran reddi açısından farklılık göstermekte midirler?

2. BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Örneklem

Araştırmaya, Ankara'da Çankaya İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı seçkisiz olarak belirlenen 11 farklı ilköğretim okulunda 6, 7 ve 8. sınıflarda okuyan 384'ü (%49.6) kız ve 390'ı (%50.4) erkek toplam 774 öğrenci katılmıştır. Örneklemin yaş otalaması sırasıyla, 6. sınıf öğrencileri (n=267) için 12.07 (S=0.49), 7. sınıf öğrencileri (n=228) için 13.04 (S = 0.48) ve 8. sınıf öğrencileri (n=279) için 14.00 (S=0.32)'dır. Araştırmaya katılan çocukların bulundukları sınıfların büyüklüğü 13 ile 38 arasında değişmektedir ve ortalama sınıf büyüklüğü 26.69'dur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Katılımcı Rolü Ölçeği, Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği, Sosyometrik Konum Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Ayrıca, kurban çocukları belirlemek için, "Sınıfınızda akran zorbalığına maruz kalan çocuklar kimlerdir?" sorusu sorulmuştur.

2.2.1. Katılımcı Rolü Ölçeği (KRÖ; Participant Role Questionnaire; PRQ)

Araştırmada, Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen'in (1996) çocukların ve ergenlerin zorbalık durumlarında nasıl davrandıklarını belirlemek amacıyla geliştirdikleri Katılımcı Rolü Ölçeği'nin Salmivalli ve Voeten (2004) tarafından geliştirilen kısa formu kullanılmıştır.

Ölçek, *zorba (bully), yardımcı (assistant), destekleyici (reinforcer), savunucu (defender) ve izleyici (outsider)* olmak üzere beş alt ölçekten ve toplam 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçek esas olarak akran bildirimi türündedir. Bununla birlikte, kendi bildirimine de izin vermektedir ve bireysel ya da grup halinde uygulanabilmektedir. Her katılımcıdan her maddenin hem tek tek her sınıf arkadaşı hem de kendisi için ne derece uygun olduğunu 3 bölümlü ölçek üzerinde (0 = hiçbir zaman, 1= bazen, 2 = sık sık) değerlendirmeleri istenmektedir.

Zorba, yardımcı, destekleyici, savunucu ve izleyici ölçeklerinden elde edilen akran bildirimi puanları her bir ölçek için ayrı ayrı toplanmaktadır. Daha sonra, bu toplam puanlar katılımcı sayısına bölünerek katılımcılar için her ölçek üzerinde 0 ile 2 arasında değişen bir rol puanı hesaplanmaktadır. Hesaplanan rol puanları da sınıf temelinde standart puana çevrilmektedir. Eğer belirli bir roldeki puanı hem o rol için sınıf ortalamasından ve hem de diğer rol puanlarından daha yüksekse bir çocuk o katılımcı rolünde kabul edilmektedir. En yüksek puanı ile ikinci en yüksek puanı arasındaki fark 0.1'den az olan ve dolayısıyla açıkça tanımlanabilir bir rol grubuna sokulamayan ya da tüm ölçeklerde sınıf ortalamasının altında puan alan çocuklar rolsüz olarak değerlendirilmektedir.

Salmivalli ve Voeten (2004) yaptıkları güvenirlik çözümlemesi sonucunda, ölçeğin alt ölçeklerinin Cronbach alfa katsayılarını Zorba Ölçeği için .93, Yardımcı Ölçeği için .95, Destekleyici ölçeği için .90, Savunucu Ölçeği için .89 ve İzleyici Ölçeği için .88 olarak bulmuşlardır.

2.2.2. Katılımcı Rolü Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenirliği

Katılımcı Rolü Ölçeği'nin Salmivalli ve Voeten (2004) tarafından geliştirilen kısa formu araştırmacı tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, dört uzmanın çeviri hakkındaki görüş ve önerileri alınarak düzetmeler yapılmış ve bu doğrultuda ölçeğin Türkçe formu oluşturulmuştur. Özgün ölçekte yer alan "kurbanı rahatlatır ya da zorbalığı öğretmene anlatması konusunda onu cesaretlendirir" maddesi, yapılan pilot uygulamada çocukların yanıt vermede zorlanmaları nedeniyle "zorbalık durumlarında kurbanı rahatlatır" ve "zorbalığı öğretmene anlatması konusunda onu cesaretlendirir" şeklinde iki ayrı maddeye dönüştürülmüştür. Bu nedenle, ölçeğin Türkçe formundaki toplam madde sayısı 16'ya çıkmıştır.

KRÖ'nin yapı geçerliği konusunda bilgi edinebilmek için varimaks eksen döndürme tekniği kullanılarak temel bileşenler faktör çözümlemesi yapılmıştır. Faktör çözümlemesinde faktör yükü kesim noktası olarak .42 temel alınmıştır. Çözümleme sonucunda, özdeğeri 1'in üzerinde olan ve toplam varyansın %86.13'ünü açıklayan 3 faktör bulunmuştur. Ölçekteki maddelerin ait oldukları faktörler ve faktör yükleri Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcı Rolü Ölçeği'nin Faktör Yapısı ve Her Maddenin Toplam Puanla Korelasyonları*

Faktör	1	2	3	r
Zorba				
1. Zorbalığı başlatır	.96			.98
2. Başkalarını zorbalığa katılmaya zorlar	.96			.98
3. Her zaman kurbanı rahatsız etmenin yeni yollarını bulur	.95			.98
Yardımcı				
4. Birisinin başlattığı zorbalığa katılır	.95			.98
5. Zorbaya yardım eder	.95			.97
6. Kurbanı yakalayarak ya da tutarak zorbaya yardım eder	.95			.96
Destekleyici				
7. Durumu görmek için zorbalığın geçtiği yere gelir	.94			.95
8. Zorbalığa maruz kalan kişilere güler	.93			.97
9. "Göster ona!" diyerek ya da bağırarak zorbayı kışkırtır	.90			.95
Savunucu				
10. Zorbalık durumlarında kurbanı rahatlatır		.87		.87
11. Başkalarına zorbalığı durdurmalarını söyler		.87		.93
12. Başkalarının zorbalığı durdurması için çaba harcar		.84		.93
13. Zorbalığı öğretmene anlatması konusunda kurbanı cesaretlendirir		.80		.83
İzleyici				
14. Zorbalık durumlarının dışında kalır			.84	.86
15. Zorbanın da kurbanın da tarafını tutmaz			.75	.89
16. Genellikle zorbalık sırasında orada bulunmaz			.71	.87
Açıklık Varyans %	51.26	21.36	13.51	
Özdeğerler	8.20	3.42	2.16	

*Tüm r değerleri .05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 1'den de görülebileceği gibi, zorba, yardımcı ve destekleyici maddelerinin tümü varyansın %51.26'sını açıklayan birinci faktöre (özdeğer = 8.20) yüklenmiştir. Bununla birlikte, bu araştırmada diğer pek çok araştırmada (Camodeca ve Goossens, 2005a; Goossens, Olthof ve Dekker, 2006; Sutton ve Smith, 1999) da yapıldığı ya da önerildiği gibi, tek bir faktöre yüklenen bu üç ölçek kavramsal nedenlerle iki ayrı ölçeğe ayrılmıştır. Bu ölçeklerden ilki, ölçeğin özgün halinde olduğu gibi *zorba*; yardımcı ve destekleyici alt ölçeklerini içeren ikincisi ise *yardımcı-destekleyici* olarak adlandırılmıştır. Ölçekte, varyansın %21.36'sını açıklayan (özdeğer = 3.42) ikinci faktör *savunucu*, varyansın %13.51'ini açıklayan üçüncü faktör (özdeğer = 2.16) ise *izleyici* olarak adlandırılmıştır.

Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen (1996), KRÖ alt ölçeklerinden elde edilen akran bildirimi toplam puanları ile kendi bildirimi toplam puanları arasındaki anlamlı ilişkileri ölçeğin geçerliği için bir kanıt olarak kabul etmişlerdir. Yazarlar, ayrıca bir faktör analizi yapmamışlardır. Zorba, yardımcı ve destekleyici ölçekleri arasında yüksek korelasyonlar olmasına rağmen, bu ölçeklerin tek bir yapıdan çok üç ayrı yapıya işaret ettiğini belirtmişlerdir (Salmivalli ve Voeten, 2004). Benzer şekilde, bu araştırmada, KRÖ alt ölçeklerinden elde edilen akran bildirimi toplam puanları ile kendi bildirimi toplam puanları arasında anlamlı ilişkiler gözlenmiştir (korelasyonlar .26 ile .31 arasında değişmektedir). Salmivalli, Lappalainen, Lagerspetz'in (1998) bir başka çalışmalarında yapılan faktör analizinin sonuçları, savunucu ve izleyici ölçeklerinin hem birbirinden hem de zorba, yardımcı ve destekleyici ölçeklerinden belirgin bir biçimde ayrıldığını, ancak zorba, yardımcı ve destekleyici ölçeklerinin tek bir faktöre yüklendiğini göstermiştir. Yazarlar, bu çalışmalarında da, etkin ve başlatıcı zorbaları, esas rolleri zorbaya yardım etmek ya da onu desteklemek olan çocuklardan ayırmak amacıyla, tek bir faktöre yüklenen zorba, yardımcı ve destekleyici ölçeklerini ayrı ayrı kullanmışlardır. Benzer biçimde, Sutton ve Smith'in (1999) daha küçük yaşta (7-10) çocuklar üzerinde görüşme yöntemiyle yaptıkları uyarlama çalışmalarında, zorba, yardımcı ve destekleyici ölçekleri tek bir faktör altında toplanmış, bununla birlikte yazarlar, bu ölçeklerin ayrı ayrı kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

Zorba ve yardımcı-destekleyici arasındaki bu kavramsal ayrım ayrıca araştırma sonuçları tarafından da desteklenmiştir. Goossens, Olthof ve Dekker (2006) ve Sutton, Smith ve Swettenham (1999), zorbaların akranları tarafından reddedildiğini, yardımcı-destekleyicilerin ise daha çok ortalama bir toplumsal

konumda değerlendirildiğini ortaya koymuştur. Camodeca ve Goossnes (2005b) ise, zorbalığı durdurmanın etkili yollarının neler olabileceği sorulduğunda, yardımcı-destekleyicilerin saldırganlıkla ve öç almayla karşılık vermeyi zorbalara göre daha az onayladıklarını göstermiştir. Sutton, Smith ve Swettenham (1999), zorba çocukların sosyal biliş görevlerinde yardımcı ve destekleyicilerden daha başarılı olduklarını göstermiştir.

KRÖ'nin alt ölçeklerinin güvenirliği için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ve iki yarım test güvenirliğine bakılmıştır. Sonuçlar Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. KRÖ Alt Ölçeklerinin Güvenirlik Katsayıları

	Cronbach Alfa	**İki Yarım Güvenirliği**
Zorba	.98	.98
Yardımcı-Destekleyici	.98	.97
Savunucu	.91	.91
İzleyici	.84	.83

Çizelge 2'den de görülebileceği gibi, KRÖ'nin alt ölçeklerinin Cronbach alfa katsayıları *zorba* alt ölçeği için .98, *yardımcı-destekleyici* alt ölçeği için .98, *savunucu* alt ölçeği için .91, *izleyici* alt ölçeği için ise .84'tür. Alt ölçeklerin iki yarım güvenirlik katsayıları sırasıyla .98, .97, .91, .83'tür.

Bütün bu bulgular dikkate alındığında, Katılımcı Rolü Ölçeği'nin Türkiye örneklemi üzerinde geçerlik ve güvenirlik düzeylerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu söylenebilir.

2.2.3. Kurban Çocukların Belirlenmesi

Araştırmada, kurban olarak tanımlanan çocuklar "Sınıfınızda akran zorbalığına maruz kalan çocuklar kimlerdir?" sorusuna akranlarının verdiği yanıtlara bağlı olarak saptanmıştır. Bu doğrultuda, sınıf arkadaşlarının %30'u ya da daha fazlası tarafından zorbalığa maruz kaldığı belirtilen çocuklar kurban olarak değerlendirilmiştir (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996; Salmivalli ve Voeten, 2004).

2.2.4. Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği (Prosocial and Aggressive Behaviors Scale)

Araştırmada, katılımcıların tepkisel ve amaçlı saldırganlık düzeylerini ölçmek amacıyla, Boxer, Tisak ve Goldstein (2004) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Bayraktar (süreçte) tarafından yapılan Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, her biri 5'er maddeden oluşan iki saldırganlık (*tepkisel ve amaçlı saldırganlık*) ve üç olumlu sosyal davranış (*Özgeci, Amaca Yönelik ve Tepkisel Olumlu Sosyal Davranış*) alt ölçeği bulunmaktadır. Ölçek dört dereceli olarak değerlendirilmektedir (1= hiç tanımlamıyor, 4= kesinlikle tanımlıyor). Alt ölçeklerden alınan yüksek puanlar, o boyuta dair davranışın daha sık sergilenmekte olduğuna işaret etmektedir (Bayraktar, süreçte).

Bu araştırmada, Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği'nin alt boyutlarından yalnızca tepkisel ve amaçlı saldırganlık ölçekleri kullanılmıştır. Bayraktar (süreçte), yaptığı faktör analizi sonucunda, tepkisel ve amaçlı saldırganlık maddelerinin tek bir faktöre yüklendiğini belirtmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısının

.90 olduğu bulunmuştur. Bayraktar (süreçte), Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği'nin uyarlama çalışmasını 7 ile 10. Sınıflarda okumakta olan öğrenciler üzerinde gerçekleştirmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda tepkisel ve amaçlı saldırganlık boyutlarının ayrışmamış olmasının olası bir nedeninin, araştırmanın örneklemini ergenlerin oluşturmasından kaynaklanıyor olabileceğini, diğer bir deyişle ölçeğin daha küçük yaş grubunda sınanmasının bu yapıların ayrışmasına olanak tanıyacağı belirtilmiştir. Bu araştırmanın örneklemini ise 6, 7 ve 8. sınıflarda okumakta olan öğrenciler oluşturduğu için ölçeğin tepkisel ve amaçlı saldırganlık alt ölçekleri geçerlik ve güvenirlik çözümlemeleri tekrarlanmıştır.

Tepkisel ve amaçlı saldırganlık alt ölçeklerinin faktör yapısını incelemek üzere temel bileşenler analizi yapılmıştır. Ölçekteki maddelerin ait oldukları faktörler ve faktör yükleri Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği Amaçlı ve Tepkisel Saldırganlık Alt Ölçeklerinin Faktör Yapısı

Faktör	1	2
Amaçlı Saldırganlık		
1. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına bağırırım	.34	**.60**
2. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarını itip kakarım	**.77**	.26
3. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına vururum	**.82**	.14
4. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına hakaret ederim	**.75**	.33
5. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına kötü sözler söylerim	**.71**	.25
Tepkisel Saldırganlık		
6. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara hakaret ederim	.20	**.79**
7. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara vururum	.39	**.61**
8. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara bağırırım	.12	**.78**
9. Birileri beni sinirlendirdiğine veya keyfimi kaçırdığında genellikle onları itip kakarım	**.63**	.40
10. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara kötü sözler söylerim	.36	**.67**
Açıklık Varyans %	31.91	28.43
Özdeğerler	4.95	1.08

Çizelge 3'ten de görülebileceği gibi, özdeğeri 1'in üzerinde olan ve toplam varyansın %60.34'ünü açıklayan 2 faktör elde edilmiştir. Toplam varyansın %31.91'ini açıklayan birinci faktör *amaçlı saldırganlık*, toplam varyansın %28.43'ünü açıklayan ikinci faktörse *tepkisel saldırganlık* olarak adlandırılmıştır. 1. ve 9. maddeler önerilen faktörlerden farklı faktörlerin altında yer almışlardır. Söz konusu maddelerin kavramsal içeriklerinin daha yüksek bir faktör yüküyle girdiği faktöre uygun olmayışı nedeniyle bu maddeler ilgili ölçeklerden çıkarılmıştır.

Amaçlı ve tepkisel saldırganlık alt ölçeklerinin güvenirliği için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ve iki yarım test güvenirliğine bakılmıştır. Cronbach alfa katsayıları amaçlı saldırganlık alt ölçeği için .83 ve tepkisel saldırganlık alt ölçeği için .78'dir. Alt ölçeklerin iki yarım güvenirlik katsayılarıysa her iki ölçek için .80'dir.

2.2.5. Sosyometrik Konum Ölçeği

Araştırmada, toplumsal konum gruplarını belirlemek amacıyla Coie, Dodge ve Coppotelli (1982) tarafından önerilen yöntem kullanılmıştır. Coie ve arkadaşlarının önerdiği sınıflama sisteminde, katılımcılara sınıf arkadaşlarının bir listesi verilerek, en çok hoşlandıkları ve en az hoşlandıkları üç sınıf arkadaşlarının isimlerini belirtmeleri istenmektedir. Hoşlanılma ve hoşlanılmama ölçümlerinden elde edilen bildirimlerin frekansları kendi içinde toplanarak standart hoşlanılma ve standart hoşlanılmama puanlarına dönüştürülmektedir.

Daha sonra, standart hoşlanılma ve standart hoşlanılmama akran bildirimi puanları kullanılarak toplumsal tercih (social preference) ve toplumsal etki (social

impect) olarak adlandırılan iki toplumsal konum boyutu oluşturulmaktadır. Toplumsal tercih standart hoşlanılma puanlarından standart hoşlanılmama puanlarının çıkarılmasıyla belirlenmekte ve akranlarının çocuktan göreli hoşlanma derecesine işaret etmektedir. Hoşlanılma ve hoşlanılmama puanlarının toplanmasıyla belirlenen toplumsal etki ise çocukların akran grubu içinde ne kadar etkin olduklarının göreli bir derecesidir. Her bir çocuk için hesaplanan bu hoşlanılma, hoşlanılmama, toplumsal tercih ve toplumsal etki puanları kullanılarak çocuklar popüler olanlar, reddedilmişler, kenarda kalmışlar, tartışmalılar ve ortalama olanlar olmak üzere beş toplumsal konum grubundan birine yerleştirilmektedir:

a) Popüler olanlar: Toplumsal tercih puanı 1.0'den büyük, standart hoşlanılma puanı 0'dan büyük ve standart hoşlanılmama puanı 0'dan küçük olan tüm çocuklardan oluşmaktadır.

b) Reddedilmişler: Toplumsal tercih puanı -1.0'den küçük, standart hoşlanılma puanı 0'dan küçük ve standart hoşlanılmama puanı 0'dan büyük olan tüm çocuklardan oluşmaktadır.

c) Kenarda kalmışlar: Toplumsal etki puanı -1.0'den küçük, standart hoşlanılma puanı 0'dan küçük ve standart hoşlanılmama puanı 0'dan küçük olan tüm çocuklardan oluşmaktadır.

d) Tartışmalılar: Toplumsal etki puanı 1.0'den büyük, standart hoşlanılma puanı 0'dan büyük ve standart hoşlanılmama puanı 0'dan büyük olan tüm çocuklardan oluşmaktadır.

e) Ortalama olanlar: Toplumsal tercih ve toplumsal etki puanı -.5'ten büyük ve .5'ten küçük olan tüm çocuklardan oluşmaktadır.

2.3. İşlem

Uygulamanın yapılabilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı'ndan gerekli izinler alındıktan sonra ilgili okullara gidilerek uygulamanın yapılacağı sınıfların listeleri alınmıştır. Uygulama ders saatleri içerisinde, sınıflarda ve grup halinde gerçekleştirilmiştir. Uygulamaya geçmeden önce öğrenciler araştırmacı tarafından akran zorbalığının ne olduğu konusunda bilgilendirilmiştir. Bu bilgilendirme aşağıdaki şekilde yapılmıştır.

Akran Zorbalığının Tanımı

"Akran zorbalığı bir ya da bir grup çocuğun başka bir çocuğu hedef seçerek sık sık rahatsız etmesi ve ona karşı saldırgan davranışlarda bulunmasıdır. Bu tür durumlar sık sık ortaya çıkabilir ve zorbalığa maruz kalan çocuğun (kurban) kendisini koruması zordur. Bazı zorbalık örnekleri şunlar olabilir:

- Başka bir öğrenci hakkında kötü şeyler söyleme ya da onu gülünç duruma düşürme
- Kötü isim ya da isimler takma
- Arkadaş grubundan dışlama
- Onu bütünüyle görmezlikten gelme
- Onun hakkında yalan söyleme ve dedikodu yapma
- Hakkında kötü notlar gönderme
- Başka çocukların onunla oynamasını ya da çalışmasını engellemeye çalışma
- Onunla dalga geçme
- Vurma, tekme atma, itme, çimdikleme
- Kişisel eşyalarını izinsiz alma ya da eşyalarına zarar verme

Fakat öğrencilerin başka bir öğrenciye arkadaşça ve oyun amaçlı takılması zorbalık değildir. Ayrıca, eşit güçte iki çocuğun kavga etmesi ya da tartışması da zorbalık değildir".

Akran zorbalığının tanımına ek olarak, soruları nasıl yanıtlayacaklarını içeren yönerge çocuklara açıklanmıştır. Bu bilgiler ayrıca her ölçeğin başında yazılı olarak yer almıştır. Öğrencilere, kendilerinden alınan bilgilerin yalnızca araştırmacı tarafından okunacağı, okul idaresi, öğretmenleri, arkadaşları ya da aileleri tarafından görülmeyeceği bildirilmiştir. Uygulama araştırmacının kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir.

3. BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda verilere uygulanan istatistiksel çözümlemeler sonucu elde edilen bulgular yer almaktadır. Bulguların sunuluşu sırasında ilk olarak, araştırmaya katılan çocuklar, Katılımcı Rolü Ölçeği'nden ve "Sınıfınızda akran zorbalığına maruz kalan çocuklar kimlerdir?" sorusuna akranlarının verdiği yanıtlardan aldıkları puanlara göre, zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici, kurban ve rolsüz olarak altı gruba ayrıldıktan sonra, bu gruplarda yer alan çocukların hem örneklem içindeki hem de cinsiyete göre yüzdelik dağılımlarına bakılmıştır. Ayrıca, bu gruplarda yer alan çocukların oranlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Son olarak, çocukların zorbalık durumunda kendi rollerinin ne ölçüde farkında olduklarını görmek amacıyla kendi bildirimi ve akran bildirimi arasındaki ilişkilere bakılmıştır. İkinci olara, katılımcı rolü gruplarındaki çocukların tepkisel ve amaçlı saldırganlık açısından farklılaşıp farklılaşmadıklarını belirlemek için yapılan çözümlemelere ve bulgulara yer verilmiştir. Son olarak da, katılımcı rolü gruplarında yer alan çocukların popülerlik, reddedilmişlik, kenarda kalmışlık, tartışmalılık ve ortalamalılık toplumsal konum gruplarına dağılım oranları ve bu gruplara dağılımları açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermedikleri incelenmiştir. Ayrıca, çocukların akranları tarafından hoşlanılma ve hoşlanılmama puanları standart puanlara dönüştürülmüş, bu puanlardan ilki akran kabulü ikincisi akran reddi olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda, zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban grupların akran kabulü ve akran reddi puanları açısından farklılaşıp farklılaşmadıklarına bakılmıştır.

3.1.1. Katılımcı Rolü Gruplarının Örneklem İçindeki ve Cinsiyete Göre Oranları

Araştırmaya katılan çocuklar, Katılımcı Rolü Ölçeği'nden aldıkları puanlara göre, zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve rolsüz olarak beş gruba ayrılmıştır: Katılımcıların KRÖ alt ölçeklerinden aldıkları akran bildirimi toplam puanları, örneklem temelinde standart puana çevrilmiştir. Eğer belirli bir roldeki puanı hem o rol için örneklem ortalamasından ve hem de diğer rol puanlarından daha yüksekse bir çocuk o katılımcı rolünde kabul edilmiştir. Örneğin, Zorbalık Ölçeği'nden aldığı puan, Zorbalık Ölçeği standart puan ortalamasından (0.00) ve diğer ölçek puanlarından yüksekse, bir çocuk zorba rolünde değerlendirilmiştir.

Araştırmada, kurban olarak tanımlanan çocuklar "Sınıfınızda akran zorbalığına maruz kalan çocuklar kimlerdir?" sorusuna akranlarının verdiği yanıtlara bağlı olarak saptanmıştır. Bu doğrultuda, sınıf arkadaşlarının %30'u ya da daha fazlası tarafından zorbalığa maruz kaldığı belirtilen çocuklar kurban olarak değerlendirilmiştir (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996; Salmivalli ve Voeten, 2004).

Katılımcı rolü oranlarını belirlemek amacıyla zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban gruplarında yer alan çocukların hem örneklem içindeki hem de cinsiyete göre yüzdelik dağılımlarına bakılmıştır. Bu dağılımlar Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Katılımcı Rollerinin Örneklem İçindeki ve Cinsiyete Göre Dağılımı

			Cinsiyet		
			Kız	**Erkek**	**Toplam**
Katılımcı Rolü Grupları	**Zorba**	a	n=20	n=69	n=89
		b	%22.5	%77.5	%100
		c	%5.2	%17.7	%11.5
			%2.6	%8.9	%11.5
	Yardımcı-Destekleyici	a	n=14	n=70	n=84
		b	%16.7	%83.3	%100
		c	%3.6	%17.9	%10.9
			%1.8	%9.0	%10.9
	Savunucu	a	n=117	n=46	n=163
		b	%71.8	%28.2	%100
		c	%30.5	%11.8	%21.1
			%15.1	%5.9	%21.1
	İzleyici	a	n=116	n=46	n=162
		b	%71.6	%28.4	%100
		c	%30.2	%11.8	%20.9
			%15.0	%5.9	%20.9
	Kurban	a	n=17	n=58	n=75
		b	%22.7	%77.3	%100
		c	%4.4	%14.9	%9.7
			%2.2	%7.5	%9.7
	Rolsüz	a	n=100	n=101	n=201
		b	%49.8	%50.2	%100
		c	%26.0	%25.9	%26.0
			%12.9	%13.0	%26.0
	Toplam	a	n=384	n=390	n=774
		b	%49.6	%50.4	%100
		c	%100	%100	%100
			%49.6	%50.4	%100

a: satır toplamına göre, b: sütun toplamına göre, c: genel toplama göre

Çizelge 4'ten de görülebileceği gibi, çocukların %11.5'i zorba, %10.9'u yardımcı-destekleyici, %21.1'i savunucu, % 20.9'u izleyici ve % 9.7'si kurban olmak üzere toplam %74.0'ü söz konusu katılımcı rollerinden birine girmektedir. Hiçbir role girmeyen çocukların oranıysa, %26.0'dır. Çocuklar arasında en yaygın katılımcı rollerine bakıldığında bunların sırasıyla savunucu ve izleyici rolleri olduğu görülmektedir.

3.1.2. Katılımcı Rolü Gruplarında Cinsiyete Göre Farklılıklar

Katılımcı Rolleri oranlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakmak için, zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban gruplarında yer alan kız ve erkek öğrenciler χ^2 testi ile karşılaştırılmıştır. Katılımcı rollerinin dağılımında cinsiyete göre anlamlı farklar bulunmuştur [χ^2 (5) = 67.62, p< .001]. Buna göre, zorba [χ^2 (1) = 29.63, p< .001], yardımcı-destekleyici [χ^2 (1) = 40.91, p< .001] ve kurban [χ^2 (1) = 24.12, p< .001] gruplarında yer alan erkek çocuklar kız çocuklarından daha fazlayken, savunucu [χ^2 (1) = 40.59, p< .001] ve izleyici [χ^2 (1) = 39.64, p< .001] gruplarında yer alan kız çocuklarının sayısı erkek çocuklarınkinden daha fazladır.

3.1.3. Kendi Bildirimi ile Akran Bildirimi Arasındaki İlişkiler

Çocukların zorbalık durumlarında kendi rollerinin ne ölçüde farkında olduklarını görmek amacıyla Katılımcı Rolü Ölçeği'nden elde edilen kendi bildirimi toplam puanları ile akran bildirimi toplam puanları arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu ilişkiler Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Katılımcı Rolü Ölçeği Kendi Bildirimi ve Akran Bildirimi Arasındaki Korelasyonlar

	Kendi Bildirimi			
Akran Bildirimi	Zorba	Yardımcı-Destekleyici	Savunucu	İzleyici
Zorba	.31**	.30**	-.14**	-.18**
Yardımcı-Destekleyici	.31**	.31**	-.15**	-.16**
Savunucu	-.13**	-.11**	.29**	.20**
İzleyici	-.17**	-.18**	.22**	.26**

**p < .01

Çizelge 5'ten de görülebileceği gibi, zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu ve izleyici ölçeklerinde çocukların kendi bildirimi puanları ile akran bildirimi puanları arasında anlamlı ve olumlu ilişkiler vardır. Zorbalık ölçeği kendi bildirimi puanları ile yalnızca zorbalık ölçeği akran bildirimi puanları değil, ayrıca yardımcı-destekleyici ölçeği akran bildirimi puanları arsanda da olumlu bir ilişki bulunmuştur. Savunucu ölçeği kendi bildirimi puanları yalnızca savunucu ölçeği akran bildirimi puanları ile değil, ayrıca izleyici ölçeği akran bildirimi puanları ile de ilişkilidir.

Ayrıca, çocukların kendi bildirimi ve akran bildirimi puanları açısından farklılık gösterip göstermediklerini belirlemek amacıyla t testi yapılmıştır. Çizelge 6'da kendi bildirimi ve akran bildirimi puanlarına ait ortalama, standart kayma ve t testi sonuçları verilmiştir.

Çizelge 6. Kendi Bildirimi ve Akran Bildirimi Ortalamaları, Standart Kaymaları ve t Değerleri

Ölçek	**Kendi Bildirimi**	**Akran Bildirimi**			
	$\overline{X}$	$\overline{X}$	t	S	p<
Zorba	1.14	1.38	-13.50	1520.05	.001
Yardımcı-Destekleyici	1.22	1.43	-12.85	1546	.001
Savunucu	2.13	1.75	13.36	926.85	.001
İzleyici	2.02	1.82	7.41	866.36	.001

Çizelge 6'dan da görülebileceği gibi, zorba, yardımcı-destekleyici kendi bildirimi puanları aynı ölçeklerden elde edilen akran bildirimi puanlarından daha düşüktür. Öte yandan, savunucu ve izleyici kendi bildirimi puanları aynı ölçeklerden elde edilen akran bildirimi puanlarından daha yüksektir. Bu durum, çocukların zorba

ve yardımcı-destekleyici olarak davranma eğilimlerini olduğundan daha düşük değerlendirirken, savunucu ve izleyici olarak davranma eğilimlerini olduğundan daha yüksek değerlendirdiklerini göstermektedir.

Akran bildirimi temelinde, kurban olarak belirlenen çocukların %57.3'ü kendilerini kurban olarak değerlendirmiş, %40'ı yalnızca akranları tarafından kurban olarak değerlendirilmiş ve %2.7'si bu soruya yanıt vermemiştir. Bu soruya yanıt verenler içerisinde kendini kurban olarak değerlendiren çocukların oranı %59'dur.

3.2. Katılımcı Rolü Gruplarının Amaçlı ve Tepkisel Saldırganlık Açısından Karşılaştırılması

Zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban çocukları amaçlı ve tepkisel saldırganlık ölçeklerinden aldıkları puanlar yönünden karşılaştırmak amacıyla varyans çözümlemesi yapılmış ve sonuçlar Çizelge 7'de gösterilmiştir. Bu çizelgede, grupların ortalamaları, standart kaymaları ile F değerleri ve çoklu karşılaştırma sonuçları verilmiştir. Her iki analiz için serbestlik derecesi 4-568'dir. F değerlerinin yanında parantez içinde belirtilen sayılar hata varyansını göstermektedir.

Çizelge 7. Katılımcı Rolü Grupları Amaçlı ve Tepkisel Saldırganlık Puanlarına Uygulanan Varyans Çözümlemesi

	Zorba (N=89)		**Yardımcı-Destekleyici (N=84)**		**Savunucu (N=163)**		**İzleyici (N=162)**		**Kurban (N=75)**		**Özet ANOVA**	**Çoklu Karşılaştırma Sonuçları**
	$\overline{X}$	S	$\overline{X}$	S	$\overline{X}$	S	$\overline{X}$	S	$\overline{X}$	S	F	
Amaçlı Saldırganlık	5.75	2.80	5.37	2.42	4.68	1.41	4.80	1.91	5.11	2.13	4.97* (4.26)	zorba > savunucu, izleyici
Tepkisel Saldırganlık	6.74	2.48	7.18	2.98	6.52	2.42	6.12	2.07	6.28	2.66	2.91* (6.06)	yardımcı-destekleyici > izleyici

*p < .05

Çizelge 7'den de görülebileceği gibi, zorba çocukların amaçlı saldırganlık puan ortalaması, savunucu ve izleyici çocuklarınkinden anlamlı olarak daha yüksektir. Diğer yandan, yardımcı-destekleyici çocukların tepkisel saldırganlık puanları ortalaması izleyici çocuklarınkinden anlamlı olarak daha yüksektir.

3.3. Katılımcı Rolü Grupları Arasında Toplumsal Konum Açısından Farklılıklar

Bu bölümde, ilk olarak çocukların toplumsal konum gruplarına dağılım oranları incelenmiştir. Bunun için, hoşlanılma, hoşlanılmama, toplumsal tercih ve toplumsal etki puanları kullanılarak çocuklar popüler olanlar, reddedilmişler, kenarda kalmışlar, tartışmalılar ve ortalama olanlar olmak üzere beş toplumsal konum grubundan birisine ayrılmışlardır. Zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici, kurban ve rolsüz katılımcı rolü gruplarında yer alan çocukların popüler olanlar, reddedilmişler, kenarda kalmışlar, tartışmalılar ve ortalama olanlar toplumsal konum gruplarına dağılım oranlarına bakılmıştır. Bu dağılım oranları ve frekansları Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Katılımcı Rolü Gruplarının Toplumsal Konum Gruplarına Dağılımı

			Toplumsal Konum Grupları					
			Popüler olanlar	**Reddedilmişler**	**Kenarda Kalmışlar**	**Tartışmalılarlar**	**Ortalama olanlar**	**Toplam**
Katılımcı Rolü Grupları	**Zorba**		n=7	n=31	n=10	n=2	n=39	n=89
		a	%7.9	%34.8	%11.2	%2.2	%43.8	%100
		b	%3.8	%21.8	%6.5	%28.6	%13.4	%11.5
		c	%0.9	%4.0	%1.3	%0.3	%5.0	%11.5
	Yardımcı-Destekleyici		n=12	n=19	n=9	n=2	n=42	n=84
		a	%14.3	%22.6	%10.7	%2.4	%50.0	%100
		b	%6.6	%13.4	%5.9	%28.6	%14.5	%10.9
		c	%1.6	%2.5	%1.2	%0.3	%5.4	%10.9
	Savunucu		n=63	n=8	n=39	n=0	n=53	n=163
		a	%38.7	%4.9	%23.9	%0.0	%32.5	%100
		b	%34.6	%5.6	%25.5	%0.0	%18.3	%21.1
		c	%8.1	%1.0	%5.0	%0.0	%6.8	%21.1
	İzleyici		n=50	n=10	n=37	n=0	n=65	n=162
		a	%30.9	%6.2	%22.8	%0.0	%40.1	%100
		b	%27.5	%7.0	%24.2	%0.0	%22.4	%20.9
		c	%6.5	%1.3	%4.8	%0.0	%8.4	%20.9
	Kurban		n=5	n=37	n=18	n=0	n=15	n=75
		a	%6.7	%49.3	%24.0	%0.0	%20.0	%100
		b	%2.7	%26.1	%11.8	%0.0	%5.2	%9.7
		c	%0.6	%4.8	%2.3	%0.0	%1.9	%9.7
	Rolsüz		n=45	n=37	n=40	n=3	n=76	n=201
		a	%22.4	%18.4	%19.9	%1.5	%37.8	%100
		b	%24.7	%21.6	%26.1	%42.9	%26.2	%26.0
		c	%5.8	%4.8	%5.2	%0.4	%9.8	%26.0
	Toplam		n=182	n=142	n=153	n=7	n=290	n=774
		a	%23.5	%18.3	%19.8	%0.9	%37.5	%100
		b	%100	%100	%100%	%100	%100	%100
		c	%23.5	%18.3	19.8	%0.9	%37.5	%100

a: satır toplamına göre, b: sütun toplamına göre, c: genel toplama göre

Katılımcı rolü gruplarından zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban çocukların toplumsal konum gruplarına dağılımlarında anlamlı farklılıkların olup olmadığını belirlemek üzere χ^2 bağımsızlık testi yapılmıştır. Ancak, tartışmalılar grubunda yeterli öğrenci olmadığı için bu grup çözümlemeye dahil edilmemiştir. Yapılan çözümlemeler sonucunda, katılımcı rolü gruplarının toplumsal konum gruplarına dağılımları açısından farklılaştıkları görülmüştür [χ^2 (12) = 144.223, p< .001]. Katılımcı rolü grupları kendi içlerinde toplumsal konum gruplarına dağılımları açısından χ^2 uygunluk testi ile karşılaştırılmıştır. Buna göre, zorba [χ^2 (3) = 33.966, p< .001], yardımcı-destekleyici [χ^2 (3) = 32.634 p< .001], savunucu [χ^2 (3) = 42.227, p< .001], izleyici [χ^2 (3) = 40.321, p< .001] ve kurban [χ^2 (3) = 28.627, p< .001] katılımcı rolü gruplarının tümünün toplumsal konum gruplarına dağılımlarına ilişkin anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban çocukların toplumsal konum gruplarına dağılımları açısından bulunan farklıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla toplumsal konum grupları arasında χ^2 tek örneklem testiyle ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Sonuçlar Çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 9. Zorba, Yardımcı-Destekleyici, Savunucu, İzleyici ve Kurban Çocukların Toplumsal Konum Gruplarına Göre χ^2 İkili Karşılaştırmaları

	Toplumsal Konum Grupları					
	Popüler olanlar-reddedilmişler	Popüler olanlar-kenarda kalmışlar	Popüler olanlar-ortalama olanlar	Reddedilmişler-kenarda kalmışlar	Reddedilmişler-ortalama olanlar	Kenarda kalmışlar-ortalama olanlar
Zorba	15.16**	0.53	22.26**	10.76**	0.91	17.16**
Yardımcı-Destekleyici	1.58	0.43	16.67**	3.57	8.67**	21.35**
Savunucu	42.61**	5.65*	0.86	20.45**	33.20**	2.13
İzleyici	26.67**	1.94	1.96	15.51**	40.33**	7.69**
Kurban	24.38**	7.35*	5.00**	6.56**	9.31**	0.27

*p < .05
**p < .001

Çizelge 9'dan da görülebileceği gibi, zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban çocukların toplumsal konum gruplarına dağılımlarını belirlemek amacıyla yapılan ikili karşılaştırma sonuçları, reddedilmişlik ve ortalamalılık toplumsal konumlarında yer alan zorbaların oranının popülerlik ve kenarda kalmışlık toplumsal konumlarında yer alan zorbaların oranından; ortalamalılık toplumsal konumunda yer alan yardımcı-destekleyici çocukların oranının popülerlik, reddedilmişlik ve kenarda kalmışlık toplumsal konumlarında yer alan yardımcı-destekleyici çocukların oranından anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca, popülerlik ve ortalamalılık toplumsal konumlarında yer alan savunucu ve izleyici çocukların oranı, reddedilmişlik ve kenarda kalmışlık toplumsal konumlarında yer alan savunucu ve izleyici çocukların oranından anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır. Reddedilmişlik konumunda yer alan kurban çocukların oranıysa diğer tüm toplumsal konum gruplarında yer alan kurban çocukların oranından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Ayrıca, hoşlanılma ve hoşlanılmama puanları standart puanlara dönüştürülmüştür. Çocukların standart hoşlanılma puanları akran kabulü, hoşlanılmama puanları ise akran reddi puanları olarak kabul edilmiştir. Bu yöntem, alternatif bir yöntem olarak çeşitli araştırmalarda kullanılmıştır (örneğin, Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996). Zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban çocukların akran kabulü ve akran reddi puanı ortalamaları arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığını belirlemek amacıyla varyans çözümlemesi yapılmış ve sonuçlar Çizelge 10'da gösterilmiştir. Bu çizelgede, grupların ortalamaları, standart kaymaları ile F değerleri ve çoklu karşılaştırma sonuçları verilmiştir. Her iki analiz için serbestlik derecesi 4-568'dir. F değerlerinin yanında parantez içinde belirtilen sayılar hata varyansını göstermektedir.

Çizelge 10. Katılımcı Rolü Grupları Akran Kabulü ve Akran Reddi Puanlarına Uygulanan Varyans Çözümlemesi

	Zorba (N=89)		**Yardımcı-Destekleyici** (N=84)		**Savunucu** (N=163)		**İzleyici** (N=162)		**Kurban** (N=75)		**Özet ANOVA**	**Çoklu Karşılaştırma Sonuçları**
	$\overline{X}$	S	$\overline{X}$	S	$\overline{X}$	S	$\overline{X}$	S	$\overline{X}$	S	F	
Akran Kabulü	-0.18	0.90	-0.00	0.93	0.31	1.17	0.12	0.92	-0.65	0.68	13.97* (0.94)	zorba < savunucu kurban < zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici
Akran Reddi	0.64	1.27	0.32	0.96	-0.44	0.53	-0.39	0.62	0.70	1.30	42.97* (0.79)	zorba, yardımcı-destekleyici, kurban > savunucu, izleyici

*p < .05

Çizelge 10’dan da görülebileceği gibi, zorba çocukların akran kabulü puanı ortalaması, savunucu çocuklarınkinden; kurban çocukların akran kabulü puanı ortalaması da zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu ve izleyici çocuklarınkilerden anlamlı olarak daha düşüktür. Diğer yandan, zorba, yardımcı-destekleyici ve kurban çocukların akran reddi puanı ortalaması savunucu ve izleyici çocukların puanlarından anlamlı olarak daha yüksektir.

4. BÖLÜM

TARTIŞMA

Daha önce de belirtildiği gibi, bu araştırmada temel olarak Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen'in (1996) Katılımcı Rolü Yaklaşımı'ndan yola çıkılarak zorbalık bir grup süreci olarak ele alınmıştır. Ek olarak, bu çalışmada zorbalığa farklı rollerle katılan grupları (zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban) tepkisel-amaçlı saldırganlık ve toplumsal konum açısından değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu bölümde, bulgular konuyla ilgili yazın ışığında tartışılmış ve önerilere yer verilmiştir.

Bu çerçevede, aşağıda ilk olarak, katılımcı rolü gruplarında yer alan çocukların oranları ve bu oranların cinsiyete göre farklılıklarına ilişkin bulgular ele alınmıştır. Ek olarak, kendi bildirimi ve akran bildirimi arasındaki ilişkilerle ilgili bulgular değerlendirilmiştir. İkinci olarak, katılımcı rolü grupları arasında tepkisel ve amaçlı saldırganlık açısından ortaya çıkan farklılıklarla ilgili bulgular değerlendirilmiştir. Son olarak da, katılımcı rolü grupları arasındaki toplumsal konum açısından ortaya çıkan farklılıklara ilişkin bulgular tartışılmıştır.

4.1.1. Katılımcı Rolü Grupları Oranları

Araştırmanın bulguları, çocukların %74'ünün zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban katılımcı rollerinden birine girdiğini göstermektedir. Bu bulgu, konuyla ilgili yurtdışında yapılan çalışmaların bulgularıyla tutarlılık göstermektedir (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen 1996; Sutton ve Smith, 1999). Araştırmada, zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu,

izleyici ve kurban çocukların oranlarına ayrı ayrı bakıldığında, çocukların %11.5'inin zorba, %10.9'unun yardımcı-destekleyici, %21.1'inin savunucu, % 20.9'unun izleyici ve %9.7'sinin de kurban olduğu görülmektedir. Rolsüz (hiçbir role girmeyen) çocukların oranı ise, % 26.0'dır. Yine, bu bulgular konuyla ilgili diğer çalışmaları destekler niteliktedir (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996; Sutton ve Smith, 1999).

Katılımcı Rolü Yaklaşımı'nın ileri sürdüğü gibi, bir okulda belirli bir sınıfta zorba ve kurban dışında kalan çocuklar da zorbalık sürecine katılmaktadır. Bu çocukların büyük bir çoğunluğu zorbalık davranışına etkin olarak katılmamakla birlikte, zorbalığın başlatılmasını ve sürdürülmesini olası kılacak biçimde davranabilmektedirler (Salmivalli, 1999). Bazı çocuklar, zorbalığı başlatan bir çocuğa yardım ederken, bazıları olup biteni görmek için zorbalığın geçtiği yere gelmekte, izleyici olarak destek sağlamakta, cesaretlendirici söz ve davranışlarıyla zorbayı kışkırtmakta, böylelikle zorbaya olumlu geribildirimler sunmaktadırlar. Bazı çocuklar ise, uzak durmak eğiliminde olup zorba ya da kurbanın tarafını tutmamaktadırlar. Ancak, aslında bu davranışlarıyla zorbalığı sessiz bir biçimde onaylayarak zorbalığın devam etmesine katkıda bulunmaktadırlar. Bazı çocuklarsa, zorbalık durumlarında kurbanın yanında yer almakta, onu rahatlatmakta ve başkalarının zorbalığı durdurması konusunda çaba harcamakta, diğer bir deyişle açık bir biçimde zorbalık karşıtı davranışlar sergilemektedirler.

Bu sonuçlar, Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen'in (1996) Katılımcı Rolü Yaklaşımı'nı desteklemekte, diğer bir deyişle, akran zorbalığının yalnızca zorba ve kurban arasında geçen bir olgu olmadığına, aynı

zamanda bir grup süreci olduğuna işaret etmektedir. Grup kavramı, en yalın tanımıyla etkileşim içerisinde olan birden fazla insan anlamına gelmektedir (Kağıtçıbaşı, 2004). Bu tanıma göre, okul sınıflarında bir araya gelen ve düzenli olarak etkileşimde bulunan akranlar da bir grup oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, sınıf düzeyindeki akran grubu, bazı grup mekanizmalarının işlediği bir birim olarak görülebilir. Bu birimlerde, çocuklar ayrıca bazı alt gruplar ya da toplumsal ağlar oluştururlar. Bu alt gruplarda, zorbalıkla ilgili grup mekanizmaları sınıf düzeyinde olduğundan çok daha güçlü olabilir.

Grubun temel özelliklerinden biri, üyelerinin nasıl davranacakları hakkındaki ortak beklenti ve ilkelerden oluşan toplumsal kurallar geliştirmesidir (Taylor, Peplau ve Sears, 2007). Grupta kararlı hale gelen davranış beklentileri ise, grup üyelerinin rollerini tanımlamaktadır (Şerif, 1996). Rol kavramı, belirli bir durumda bir bireyden beklenen davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Franzoi, 2003). Bu açıdan bakıldığında, katılımcı rolleri, genel rollerde olduğu gibi, toplumsal etkileşimler sırasında ortaya çıkar ve hem bireysel davranışsal eğilimler hem de diğerlerinin beklentileri tarafından belirlenir. Bireyin özgül davranışı diğerlerinin sonraki etkileşimleri sırasında kendisinden beklentileri hakkında yol gösterici olurken, grup üyelerinin beklentileri belirli bir grup üyesi için hangi davranış kurallarının uygun olduğunu belirler (Salmivalli, 1999).

Nitekim, Salmivalli, Huttunen ve Lagerspetz (1997), çocukların zorbalık sürecindeki rollerinin içinde bulundukları akran grubundaki diğer çocukların böyle durumlarda nasıl davrandıklarıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Dahası, bir çocuğun bir parçası olduğu akran ağı üyelerinin zorbalık durumlarındaki

davranışları bu çocuğun böyle durumlardaki davranışlarını, kendisinin iki yıl önceki davranışlarından daha iyi yordamaktadır. (Salmivalli, Lappalainen ve Lagerspetz, 1998). Salmivalli, Huttunen ve Lagerspetz (1997), zorbalık durumlarında, aynı akran ağına sahip çocuklar arasında gözlenen bu benzer davranışsal eğilimlerin nedeni olarak, ilk sırada arkadaş seçimi ve ikinci olarak da toplumsallaşmanın gösterilebileceğini belirtmektedirler. Buna göre, çocuklar öncelikle zaten kendilerine benzeyen diğer çocukları arkadaş olarak seçmekte, seçimler yapılıp arkadaş grupları oluştuktan sonra da, üyeler birbirlerini benzer yönde toplumsallaştırmaktadırlar. Zorba ve yardımcı-destekleyicilerden oluşan saldırgan bir grup, istendik ve istenmedik davranışlar konusunda kendi kurallarını geliştirmekte ve bu kurallar grup üyelerinin bireysel kararlarında ve davranışlarında yol gösterici olmaktadır.

Bu araştırmanın sonuçları, ayrıca, çocukların yalnızca %20-30'unun kurbanın yanında yer alan savunuculardan oluştuğunu, yaklaşık %20-30'unun zorbanın yardımcısı ve destekleyicisi, %20-30'unun izleyici olduğunu ortaya koyan araştırma bulgularıyla da tutarlıdır (Salmivalli ve Voeten, 2004). Bu bulgular, zorbalık sürecinde çoğu öğrencinin duruma müdahale etme ya da kurbanı destekleme eğiliminde olmadıklarını göstermektedir. Ayrıca, zorbalık sürecindeki bu roller, Salmivalli, Lappalainen ve Lagerspetz'in (1998) boylamsal bir çalışmalarında ortaya koydukları gibi, oldukça kararlılık göstermekte ve diğer rollerle karşılaştırıldığında, izleyici ve destekleyici rolleri daha kararlı olmak eğilimindedir.

Özetlenecek olursa, çok sayıda çocuk akran zorbalığı sürecine katılmaktadır ve bu süreçte sahip oldukları roller içinde bulundukları akran grubu tarafından desteklenmektedir. Kuşkusuz, zorba ve kurban dışındaki çocukların zorbalık

sürecindeki rolleri, zorbalığın sonucunu etkileyecek ve yardımcı-destekleyici ve izleyici rollerinin yaygın olması zorbalığın sürdürülmesine katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, akran zorbalığını önlemeyi amaçlayan programlar geliştirirken yalnızca zorba ve kurbana odaklanan bir yaklaşım yerine, tüm gruba odaklanan bütüncül bir yaklaşım önem kazanmaktadır.

4.1.2. Katılımcı Rolü Gruplarında Cinsiyete Bağlı Farklılıklar

Zorba, yardımcı, destekleyici, savunucu ve izleyici katılımcı rollerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakan araştırmalar erkeklerin genel olarak zorbalık sürecine kızlardan daha etkin olarak katıldığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, erkekler daha fazla zorba, yardımcı ve destekleyici rollerinden birine girerken, kızlar daha çok savunucu ve izleyici rollerine girmektedirler (Goossens, Olthof ve Dekker, 2006; Salmivalli, Lappalainen ve Lagerspetz, 1998). Bu araştırmada da, yazındaki yaygın görüşü destekler nitelikte bulgular elde edilmiştir. Bu bulguların, Toplumsal Rol Kuramı (Eagly ve Steffen, 1986; Eagly, 1987) temelinde açıklanabileceği düşünülmektedir. Toplumsal Rol Kuramı'na göre, geleneksel cinsiyet rolleri erkek ve kadın davranışını pek çok yönden etkilemektedir. Bu etkinin en belirgin olduğu alanlardan biri de saldırganlıktır. Erkek cinsiyet rolü saldırganlığın pek çok biçimini destekleyen kurallar içermektedir. Örneğin, çoğu toplumda, erkeklerden sert, katı ve saldırgan olmaları beklenmekte ve erkeklerde saldırgan davranış kadınlarda olduğundan daha fazla onaylanmaktadır.

Saldırganlıkta gözlenen cinsiyet farkının bir diğer nedeni, erkeklerin ve kadınların saldırganlığın sonuçları hakkındaki inançları olabilir. Eagly ve Steffen (1986) yaptıkları bir büyük çözümlemede, kadınların ve erkeklerin saldırganlığın

sonuçları hakkındaki inançları açısından farklılaştıklarını göstermiştir. Buna göre, erkekler saldırgan davranışlarının hedef kişiye daha az zarar vereceğini ve sonuç olarak daha az suçluluk duygusu ve kaygı yaşayacaklarını belirtmişlerdir. Kadınlarsa, saldırgan davranışların kendilerini tehlikeye atacağını belirtmişlerdir. Ayrıca, kadınlar saldırgan davranışları nedeniyle kendilerinden öç alınacağından daha fazla korkmaktadırlar (Bettencourt ve Miller, 1996; Eagly ve Steffen, 1986). Tüm bunlara ek olarak, kadınlar saldırganlıklarının dışa vurumunu, olumsuz bir deneyim olarak görürken, erkekler saldırganlıklarını diğerleri üzerinde güç kullanma ve gücün ve benlik saygısının kazanılması olarak değerlendirmektedir (Campbell, Muncer, Guy ve Banim, 1996). Özet olarak, kadınlar saldırgan davranışlarla ilgili olarak daha fazla suçluluk, kaygı ve korku duyuyor ve ayrıca saldırganlığı olumsuz bir deneyim olarak görüyor ve bu nedenlerle saldırgan davranışlarına ket vuruyor olabilirler.

Erkeklerin ve kızların zorbalıkla ilişkili inançları, yukarıda değinilen kadınların ve erkeklerin saldırganlıkla ilişkili inançlarıyla benzerlikler taşımaktadır. Örneğin, erkekler başkalarına zorbalık yapmayı kızlara göre daha eğlenceli bulduklarını ve zorbalığa tanıklık ederken daha fazla heyecan duyduklarını (Jeffrey, Miller ve Linn, 2001) ve kurban için üzülme ve yardım etme olasılıklarının kızlarla karşılaştırıldığında, daha düşük olduğunu (Collins, McAleavy ve Adamson, 2004) belirtmektedirler. Ayrıca, kurbanın kendisine yapılanı hak ettiğine inandıklarını belirten erkeklerin sayısı kızlarınkinden daha fazladır (Collins, McAleavy ve Adamson, 2004; Jeffrey, Miller ve Linn, 2001).

Araştırmada, akran zorbalığına maruz kalmada cinsiyet farklılığına ilişkin sonuçlara bakıldığında, erkeklerin kızlardan daha fazla akran zorbalığına maruz kaldıkları görülmektedir. Bu sonuçlar, pek çok çalışmanın bulgularıyla tutarlıdır

(Andreou ve Metallidou, 2004; Salmivalli, Kaukiainen, Kaistaniemi ve Lagerspetz, 1999; Sutton ve Smith, 1999). Bununla birlikte, erkekler ve kızlar arasında akran zorbalığına maruz kalma açısından bir farklılığın olmadığı yönünde kanıtlar da vardır (Gültekin, 2003; Pekel, 2004; Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996). Bu araştırmada elde edilen erkeklerin kızlardan daha fazla zorbalığa maruz kaldığı yönündeki sonucun bir nedeni, Türk erkek çocukların daha çok kendi cinsiyetlerinden olan çocuklara zorbalık yapıyor olmaları olabilir. Pekel (2004) bir çalışmasında, erkeklerin zorbalık davranışlarını büyük ölçüde kendi cinsiyetlerinden çocuklara yaptıklarını belirlemiştir. Bu bulgunun, bu araştırmadan elde edilen erkeklerin kızlardan daha fazla zorbalık yaptığı yönündeki bulguyla birlikte düşünüldüğünde, erkeklerin kızlardan daha fazla zorbalığa maruz kalmalarını açıklayabileceği düşünülmektedir: Eğer erkekler kızlardan daha çok zorbalık yapıyor ve hedef olarak da erkekleri seçiyorlarsa, bunun doğal bir sonucu olarak erkeklerin akran zorbalığına maruz kalma olasılıkları artacaktır.

Özetle, bu araştırmada erkeklerin kızlardan daha fazla zorbalık yaptığı ve zorbalığa maruz kaldığı ortaya konmuştur. Bununla birlikte, bazı araştırmacılar, kızlarla erkeklerin yapılan ve maruz kalınan akran zorbalığının türü açısından farklılaştıklarına dikkat çekmektedirler. Diğer bir deyişle, erkekler arasında fiziksel zorbalığın (Maynard ve Joseph, 2000; Olweus, 1993, 1994), kızlar arasındaysa, dolaylı akran zorbalığının daha yaygın olduğu (Collins, McAleavy ve Adamson, 2004; Maynard ve Joseph, 2000; Olweus, 1993, 1994) belirtilmektedir. Türkiye'de, akran zorbalığının alt boyutları açısından cinsiyet farlılıklarına bakan iki çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalardan birinde (Gültekin, 2003), erkeklerin daha fazla açık saldırılara ve teröre, kızlarınsa ilişkisel saldırılara ve alaya maruz kaldığı ortaya

konmuştur. Diğer çalışmadaysa (Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005), kişisel eşyalara saldırı dışında, erkek çocukların korkutma/sindirme, alay, açık saldırı ve ilişkisel saldırı akran zorbalığı davranışlarının tümünü, kız çocuklara göre daha fazla sergiledikleri gösterilmiştir. Görülebileceği gibi, Türkiye'de akran zorbalığı alt boyutlarında zorbalık yapma ve zorbalığa maruz kalma bakımından cinsiyet farklılıklarına ilişkin bulgular çok net değildir. Genel olarak akran zorbalığı göstermede cinsiyet farklılıklarına bakıldığındaysa, çalışmaların daha tutarlı sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Buna göre, erkek çocuklar kız çocuklarından daha fazla zorbalık yapmaktadır ya da zorbalık yapma eğilimindedir (Atik, 2006; Kepenekci-Karaman ve Çınkır, 2006; Koç, 2006; Turgut, 2005).

Bu araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç ise, kızların zorbalık sürecinde olumlu toplumsal davranışlarla ilişkili rollerde erkeklerden daha fazla yer aldıklarıdır. Geleneksel kadın rolüyle tutarlı olarak, kadınlar, bir arkadaşa yardım etme ve başkalarına duygusal ve toplumsal destek verme gibi olumlu toplumsal davranışlara erkeklerden daha yatkındırlar. Dahası, kadınların bu özellikleri, yardıma ya da desteğe ihtiyaç duyan bir kişi yakın bir arkadaş ya da akraba olduğunda daha da belirginlik kazanmaktadır. Bu bulguların, neden kadınların erkeklerden daha fazla kurbanın savunucusu rolünde yer aldıklarını açıkladığı düşünülmektedir.

4.1.3. Kendi Bildirimi ve Akran Bildirimi Arasındaki İlişkiler

Kendi bildirimi ile ilgili sonuçlar, çocukların zorbalık sürecinde kendi rollerinin bir dereceye kadar farkında olduklarını göstermektedir. Bu çalışmada, çocukların zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu ve izleyici ölçeklerinde kendi bildirimi puanları ile aynı ölçeklerde akran bildirimi puanları arasında anlamlı ve

olumlu ilişkiler bulunmuştur. Bu ilişkiler, zorba ve yardımcı-destekleyici çocukların, zorbalık sürecindeki saldırgan rollerinin; savunucu çocukların olumlu toplumsal rollerinin; izleyicilerin ise, edilgen rollerinin farkında olduklarına işaret etmektedir. Bununla birlikte, daha ileri çözümlemeler, çocukların zorba ve yardımcı-destekleyici olarak davranma eğilimlerini gerçekte olduğundan daha düşük değerlendirirken, savunucu ve izleyici olarak davranma eğilimlerini daha yüksek değerlendirdiklerini göstermektedir. Kendi bildirimi ile akran bildirimi arasındaki ilişkiler üzerine elde edilen bu bulgular, yazındaki diğer çalışmaların bulgularıyla tutarlılık göstermektedir (Österman ve Bjorkqvist, Lagerspetz, Kaukiainen, Huesmann ve Fraczek, 1994; Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen,1996).

Kendi bildirimi ve akran bildirimi arasındaki bu farklılıklar, Österman ve Bjorkqvist, Lagerspetz, Kaukiainen, Huesmann ve Fraczek'in (1994) de dikkat çektikleri gibi, "kendine hizmet eden yanlılık" olgusuyla ilişkili olabilir. Bu yanlılık mantıkdışı işler ve temelde benliği destekleyen ve kişinin kendine saygısını koruyan yüklemeleri betimler (Taylor, Peplau ve Sears, 2007). Saldırgan davranışların, en azından doğrudan ya da fiziksel türden saldırgan davranışların, çoğu kültürde uygun bulunmaması nedeniyle, saldırgan çocukların kendilerini akranlarının onları değerlendirdiklerinden daha az saldırgan olarak değerlendirmeleri akla uygun gelmektedir. Diğer yandan, çocukların kendilerini olumlu toplumsal ve geri çekilme davranışları boyutlarında daha olumlu değerlendirme eğilimlerinin de aynı yanlılığın diğer bir yönünü oluşturduğu düşünülmektedir. Bu davranışlar, toplumsal olarak, saldırgan davranışlardan daha fazla kabul edilmektedir. Dolayısıyla, çocuklar bu iyi özelliklerden kendilerine pay çıkarmak için, kendilerini bu boyutlarda gerçekte

olduklarından daha olumlu değerlendiriyor olabilirler (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996).

Kurban çocuklara gelince, bu çalışmada akranları tarafından kurban olarak değerlendirilen çocukların yalnızca %59'u kendilerini kurban olarak değerlendirmiştir. Diğer bir deyişle, akranlarının kurban olarak değerlendirdiği çocukların yaklaşık 5'te 2'si kurban olmadığını bildirmiştir. Bu bulgular, Salmivalli ve arkadaşlarının (1996) kurban çocukların kendilerini akranlarının onları değerlendirdiğinden daha az kurban olarak değerlendirdikleri yönündeki bulgularıyla büyük ölçüde tutarlıdır. Bu sonuçların da işaret ettiği gibi, çocukların azımsanamayacak bir bölümü, kendilerini kurban olarak değerlendirmekten kaçınmaktadırlar. Zorbalığa maruz kalma, benliği yaralayıcı bir yaşantıdır ve bu çocukların benlik saygıları diğer çocuklara göre daha düşüktür (Olweus, 1993; Hawker ve Boulton, 2000). Dolayısıyla, kurban çocuklar, yaralı benliklerini onarabilmek için bu tür yüklemelerde daha fazla yanlılık gereksinimi içerisinde olabilirler.

Bu çalışmada, çocukların kendi bildirimlerine karşılaştırmalı bilgi amacıyla başvuruldu ve yukarıda da değinildiği gibi çocukların kendilerini akranlarının onları değerlendirdiğinden daha az saldırgan değerlendirme eğiliminde oldukları belirlendi. Bu sonuçların, zorbalıkla ilgili araştırmalarda bilgi kaynağı olarak akran bildiriminin kullanılmasının önemine işaret ettiği düşünülmektedir. Nitekim, Perry, Kusel ve Pery (1988), akran zorbalığı çalışmalarında sıklıkla kullanılan kendi bildirimi, akran bildirimi ve öğretmen bildirimi yöntemleri içerisinde akran bildiriminin diğer iki yönteme göre bazı bakımlardan daha yararlı olduğuna işaret etmektedirler.

Bunlardan ilki, akranların saldırgan davranışların ortaya çıktığı ortamlarda öğretmenlerden çok daha fazla bulunmaları ve bu nedenle, zorbalığa maruz kalan çocukların daha çok farkında olmalarıdır. İkincisi, öğretmenlerin, bazı çocukların zorbalığa maruz kaldığının farkında olsalar bile, yetersiz gözetim izlenimi vermekten kaçınmak amacıyla, sorunu yadsıyabilme ya da önemini küçümseyebilmeleridir. Üçüncüsüyse, toplu akran değerlendirmesinin, herhangi bir bireysel değerlendirme sonucunda ortaya çıkabilecek yanlılıklarının etkisini azaltması ve böylece değerlendirmelerin güvenirliğini artırmasıdır**.**

Bununla birlikte, akran bildiriminin öne çıkan bu yönleri, kendi bildirimini geçersizleştirmez. Crick ve Bigbee'nin (1998) de belirttikleri gibi, kendi bildirimi, başkalarının (zorba dışında) tanık olamadığı durumlarda yaşanan zorbalığa maruz kalmayı ortaya çıkarabilirliği, akran bildirimine başvurmanın mümkün olmadığı klinik çalışmalarda kullanılabilirliği ve uygulama sırasında, akran bildiriminden daha az zaman alması bakımından oldukça kullanışlıdır ve önemli bilgiler sağlamaktadır.

4.2. Katılımcı Rolü Gruplarında Tepkisel ve Amaçlı Saldırganlık

Katılımcı rolü grupları tepkisel ve amaçlı saldırganlık açısından karşılaştırıldığında, zorba çocukların amaçlı saldırganlık puanları ortalamasının, savunucu ve izleyici çocukların ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu ve tepkisel saldırganlık puanları ortalaması açısından diğer gruplardan farklılaşmadıkları görülmektedir. Diğer bir deyişle, bu çalışmayla, zorba çocukların temelde amaçlı saldırganlar oldukları yönündeki görüş ve daha önceki bulgular desteklenmiştir.

Daha önce de değinildiği gibi, çok sayıda araştırmacı, zorba çocukların temelde amaçlı saldırganlık gösterdikleri görüşünde birleşmektedirler. Örneğin, Coie, Dodge, Terry ve Wright (1991) zorbalığı bir kişiye ya da gruba yönelik amaçlı saldırganlık olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre, zorbalık, bir çocuğun saldırgan davranışı için dışsal bir amaç olmaksızın başka bir çocuğu küçümsemesi, ona baskı yapması ve onunla alay etmesidir. Zorbalığı böyle kavramsallaştıran yazarlara göre, zorba çocuklar bu tür bir saldırganlığı bazı ödüllere ulaşmanın geçerli bir yolu olarak görmektedirler. Peki, zorbalık davranışını güdüleyen ödül çeşitleri neler olabilir? Olweus (1993), zorbalık davranışının gerisindeki en önemli güdülerden birinin başkaları üzerinde güç sahibi olma ve baskınlık kurma olduğunu belirtmektedir. Zorba çocuklar, başka çocukları kontrolleri altında tutmaktan hoşlanırlar ve onları kendilerine boyun eğmeye zorlarlar. Sonuç olarak da bazı yararlar (ödüller) elde ederler. Zorba çocuklar, kurban çocukları genellikle kendilerine sigara, içki ve benzeri şeyleri almaya zorlarlar. Zorbalığın yakından ilişkili olduğu diğer iki ödül beklentisiyse, akran grubu arasındaki ilişkileri güçlendirme (Roland ve Idsøe, 2001; Roland, 2002) ve akran grubu içerisinde konum gereksinimidir (Sijtsema, Veenstra, Lindenberg ve Salmivalli, 2009).

Anımsanacağı gibi, amaçlı saldırganlık Bandura'nın Toplumsal Öğrenme Kuramı'na dayanmaktadır ve ödül beklentisi tarafından kontrol edilen amaçlı eylemleri içermektedir. Bu açıdan bakıldığında, zorbalığın temelinde yatan başkaları üzerinde baskınlık kurma, akran grubu üyeleri arasındaki ilişkileri güçlendirme ve akran grubu içerisinde konum elde etme gibi ödül beklentilerinin, zorba çocukların akranlarıyla ilişkilerinde saldırgan davranışlar sergilemelerine katkıda bulunduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, zorba çocuklar amaçlı saldırganlık puanı ortalamaları açısından savunucu ve izleyici çocuklardan farklılaşırken, kurban çocuklardan farklılaşmamışlardır. Oysa, araştırmalar, kurban çocukların amaçlı saldırganlık göstermediği yönünde tutarlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Söz konusu çalışmalarda genellikle kurban çocuklara ilişkin veriler zorba-kurban grubuna giren çocuklara ilişkin verilerden ayrı olarak çözümlenmektedir. Bu çalışmada, çocukların zorbalık olaylarıyla ilişkili rollerini belirlemek için kullanılan Katılımcı Rolü Ölçeği, zorba-kurban rolünü içermediği için bu yönde bir ayrım yapılamamıştır. Gelecekte, zorba-kurban ve kurban ayrımı yapılarak yürütülecek çalışmaların, zorba, zorba-kurban ve kurban çocukların saldırganlık özellikleri hakkında daha ayrıntılı sonuçlar ortaya koyabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın diğer bir sonucu da, yardımcı-destekleyici çocukların tepkisel saldırganlık puanı ortalamasının izleyici çocuklarınkinden anlamlı olarak daha yüksek olmasıdır. Bununla birlikte, yardımcı-destekleyici çocuklar, tepkisel saldırganlık puanları açısından zorba, savunucu ve kurban çocuklardan farklılaşmamışlardır. Yardımcı-destekleyici çocukların yalnızca izleyici çocuklardan farklılaşmış olmalarının izleyici çocukların toplumsal ilişkilerden çekilen özelliklerinden kaynaklanıyor olabileceği düşünülmektedir. Tani, Greenman, Schneider ve Fregoso'nun (2003) ortaya koyduğu gibi, izleyici çocuklar, diğer çocuklardan daha fazla içedönük özellikler taşımaktadırlar ve akranlarıyla toplumsal ilişkiler kurmaktan kaçınma eğilimindedirler. Bu özelliklerine bağlı olarak, izleyici çocukların tepkisel saldırganlık puanı ortalamasının diğer çocuklarınkinden çok daha düşük olacağı düşünülebilir. Bu durum, yardımcı-destekleyici ve izleyici çocukların tepkisel saldırganlık puanı ortalamalarının farklılaşmasının bir nedeni olabilir. Diğer

yandan, yardımcı-destekleyici çocuklar, zorba çocuklar gibi amaçlı saldırganlık özelliği göstermemektedirler. Bu yönde doğrudan karşılaştırmalı bir bilgi bulunmamakla birlikte, bunun beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Anımsanacağı gibi, zorbaların bir özelliği olan amaçlı saldırganlık belirli bir amaca ulaşmak için bir ölçüde planlanmış bir davranıştır. Oysa, yardımcı-destekleyici çocuklar zorbalığı planlayan çocuklar değildirler. Tersine biri zorbalığı başlattığında katılmakta ve ya doğrudan ona yardım etmekte ya da yakınında bulunup zorbayı cesaretlendirmektedirler. Bu açıdan bakıldığında, yardımcı-destekleyici çocukların zorba çocuklardan amaçsal saldırganlık özelliği açısından farklılaşmaları akla uygun görünmektedir.

5.3. Katılımcı Rolü Gruplarında Toplumsal Konum

Araştırmada, zorbalık sürecine katılan çocukların akranları arasındaki toplumsal konumlarını belirleyebilmek amacıyla, ilk olarak zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu, izleyici ve kurban çocukların, popülerlik, reddedilmişlik, kenarda kalmışlık ve ortalamalılık toplumsal konumlarından en fazla hangisine ya da hangilerine girdikleri incelenmiştir. Ayrıca, katılımcı rolü grupları, akran reddi ve akran kabulü puanları açısından da karşılaştırılmıştır.

Sonuçlar, kurban çocukların diğer katılımcı rolü grupları içerisinde en düşük toplumsal konumda yer aldıklarını göstermiştir. Kurban çocuklar, akranları arasında en az kabul edilen, en fazla reddedilen (zorba ve yardımcı-destekleyici çocuklardan farklılaşmamakla birlikte) grubu oluşturmakta ve ayrıca diğer toplumsal konum gruplarıyla karşılaştırıldığında en fazla reddedilmişlik konumunda yer almaktadırlar. Bu sonuçlar, kurban çocukların akranları tarafından diğer çocuklardan daha fazla

reddedildikleri yönündeki araştırma bulgularını desteklemektedir (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996). Kurban çocukların akranları arasındaki düşük toplumsal konumları, bu çocukların akran zorbalığına maruz kalma olasılığını artıran bir etmen olabilir. Akranları tarafından reddedilmeleri kurban çocukları akran desteğinden yoksun bırakmaktadır. Böylece, zorba çocuklar, büyük bir olasılıkla, zorbaca davranışlarına kurbanın arkadaşları tarafından karşılık verileceği korkusu yaşamayacakları için akran desteğinden yoksun çocukları kendilerine daha fazla hedef seçmektedirler. Akran reddi zorbalığa maruz kalmanın bir nedeni olabileceği gibi, bir sonucu da olabilir. Nitekim, Olweus (1991), akranlarının sürekli zorbalığa maruz kalan çocukları, giderek değersiz ve kendisine yapılanları hak eden birisi olarak görmeye başladıklarına ve bunun akran grubu içerisinde zamanla bir norm haline geldiğine işaret etmektedir (akt., Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996).

Bu araştırmada elde edilen kurban çocukların akranları tarafından reddedildiği bulgusu, genel olarak yazındaki bulgularla oldukça tutarlıyken, Türkiye'de yapılan çalışmaların bulgularıyla çelişmektedir. Örneğin, Pekel (2004), reddedilmişlik toplumsal konumunda yer alan kurban çocukların oranının yalnızca kenarda kalmışlık konumunda yer alan çocuklarınkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğunu ve ayrıca bu çocukların akran reddi açısından zorba ve zorba-kurban çocuklardan farklılaşmadıklarını ortaya koyarken; Yıldırım (2001), kurban çocukların akranlarından aldıkları hoşlanma puanlarının zorba ve zorba-kurban çocuklarınkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bu çelişkili sonuçların, bu araştırmayla söz konusu araştırmalarda kullanılan yöntem ve örneklem büyüklüklerindeki farklılıklardan kaynaklanıyor olabileceği

düşünülmektedir. Bu araştırmada, Pekel'in (2004) çalışmasından farklı olarak hem zorbalık sürecindeki katılımcı rolleri hem de çocukların akranları arasındaki toplumsal konumları akran bildirimine başvurularak belirlenmiştir. Dolayısıyla, her iki özelliği değerlendirmede kullanılan bilgi kaynağının aynı olması, bu araştırmanın sonuçları arasındaki uyumluluğa katkıda bulunmuş olabilir. Diğer yandan, Yıldırım'ın (2001) çalışmasında, bu çalışmada olduğu gibi, her iki özelliği ölçmek için akran bildirimi kullanılmış olmasına rağmen, örneklem sayısının düşük olması sonuçları etkilemiş olabilir. Bu araştırmada elde edilen sonuç, yurtdışındaki çalışmalarla büyük ölçüde tutarlı olmakla birlikte, Türkiye'de kurban çocukların akranları arasındaki toplumsal konumları üzerinde görüş birliğine varabilmek için daha fazla kanıta gereksinim vardır.

Zorba çocuklar da, kurban çocuklar gibi, akranları tarafından reddedilmektedirler. Ancak, akran kabulü puanları açısından bakıldığında, kurban çocukların puan ortalaması, diğer tüm katılımcı gruplarınkinden anlamlı olarak daha düşükken, zorbaların akran kabulü puan ortalaması yalnızca savunucu çocuklarınkinden daha düşüktür. Ayrıca, zorba çocuklar, yalnızca reddedilmişlik değil, aynı zamanda ortalamalılık toplumsal konumunda da yer almışlardır. Anımsanacağı gibi, araştırmacılar, akran reddinin önemli bir nedeninin saldırganlık olduğunu ve reddedilen çocukların yaklaşık yarısının oldukça saldırgan olduklarını belirtmektedirler. Öyle görünüyor ki, zorba çocukların saldırgan davranışları, akranları tarafından olumsuz olarak değerlendirilmekte ve zaman içerisinde akran reddine yol açmaktadır. Bireysel saldırgan davranışlar akran reddi için önemli bir neden olarak kabul edilmekle birlikte, bir çocuğun reddedilmişlik konumu akranlarının sonraki davranışları tarafından da etkilenmektedir. Diğer bir deyişle,

akran reddi bir çocuğun sonraki davranışlarını etkilemekte (örneğin, akran grubundan giderek daha fazla soyutlanma, uyumsuz davranışlar sergileme), reddedilmiş çocuklar diğer çocuklarınkine benzer davranışlar sergilediklerinde bile, akranlarının onlara karşı tepkileri olumsuz olmaya devam etmektedir. Özet olarak, bireysel etmenler bir çocuğun akranları tarafından reddedilmesi için genellikle ağırlıklı öneme sahipken, grup dinamikleri bireyin reddedilmişlik konumunun sürmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bununla birlikte, zorba çocuklar akranları tarafından kurban çocuklar kadar reddedilmemektedirler. Bunun önemli bir nedeni, zorba çocukların bazı çocuklar tarafından arkadaş olarak tercih edilmeleri olabilir. Bazı çalışmalar, zorba çocukların kurban çocuklarınkilerden daha geniş akran ağlarının olduğunu (Salmivalli, Huttunen ve Lagerspetz, 1997) ve diğer saldırgan çocuklar tarafından arkadaş olarak seçildiklerini (Cairns, Cairns, Neckerman, Gets ve Gariepy, 1988) göstermektedir. Ancak, diğer araştırmalarda ortaya çıkan dikkate değer bir nokta, zorba çocukların en fazla etkileşime girdikleri kişilerin, yine kendileri gibi saldırgan çocuklar olduğu gerçeğidir. Miller-Johnson, Coie, MAumary-Gremaud, Lochman ve Terry'ye (1999) göre, zorba çocukların rahatsız edici ve olumsuz davranışlarının yol açtığı akran reddi zamanla daha da artarak onları zorunlu olarak kendileri gibi saldırgan eğilimler taşıyan çocuklarla arkadaş olmaya itmektedir. Sonuç olarak, reddedilmiş çocuklar kendileri gibi reddedilmiş diğer çocuklarla daha fazla etkileşim içerisine girmektedirler. Dahası, bu toplumsal ağ, ileride suçla ilgili davranışlara ortam hazırlamaktadır.

Yardımcı-Destekleyici çocuklar da, akranları tarafından reddedilmektedirler. Ancak, ikili karşılaştırma sonuçlarına göre zorba çocuklar en fazla reddedilmişlik ve ortalamalılık toplumsal konumlarında yer alırken, yardımcı-destekleyici çocuklar akranları arasında en fazla ortalamalılık toplumsal konumunda yer almışlardır. Bu sonuç, yardımcı-destekleyici çocukların davranışlarının, zorba çocukların yanında yer alarak zorbalığın sürdürülmesine katkıda bulunan davranışlar sergilemelerine karşın, zorba çocukların davranışlarından daha az olumsuz değerlendirildiğine işaret etmektedir. Bunun olası bir nedeni, yardımcı-destekleyici çocukların zorbalık sürecinde zorba çocuklarla karşılaştırıldığında, daha edilgen bir rol üstlenmeleri olabilir. Akranları, zorbalığın başlatıcısı olmaları nedeniyle zorba çocuklara daha fazla sorumluluk yüklüyor ve bu nedenle de zorba çocukları yardımcı-destekleyici çocuklardan daha fazla reddediyor olabilirler.

Bu araştırmada, ayrıca, zorbalık sürecine savunucu ve izleyici olarak katılan çocukların akranları arasındaki toplumsal konumları da incelenmiştir. Sonuçlar savunucu ve izleyici çocukların akranları arasında en fazla popülerlik ve ortalamalılık konumlarında yer aldıklarını göstermektedir. Bu sonuçlar, olumlu toplumsal özelliklere sahip çocukların akranları arasındaki toplumsal konumlarının daha yüksek olduğu yönündeki bulgularla tutarlıdır (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen, 1996; Warden ve Mackinnon, 2003). Bunun, özellikle akran zorbalığı konusunda planlanacak iyileştirme programlarının geliştirilmesi açısından önemli bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Kuşkusuz, savunucu çocuklar, zorbalık karşıtı tutumları da dikkate alındığında, kurbana etkin olarak yardım etme ve başkalarını da bu yönde davranmaya teşvik etme bakımından gerekli cesaret ve özgüvene diğer çocuklardan daha fazla sahiptirler. Ancak,

özellikle akranları tarafından sevilmeleri ve kabul görmeleri, savunucu çocukların, zorbalık karşıtı tutumlar edinme ve hatta kurbanın yanında yer alma gibi konularda akranlarını da etkileyebilme olasılığını güçlendirmektedir. Bu nedenle, iyileştirme programları hazırlanırken savunucu çocukların bu özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

1970'li yıllarda Olweus tarafından yapılan bir dizi çalışma, akran zorbalığının çok sayıda öğrenciyi etkileyen önemli bir sorun olduğunu göstermiştir. Zamanla akran zorbalığının doğasının, nedenlerinin ve sonuçlarının anlaşılmasının önemi artmış ve bu konuda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak, araştırmacılar akran zorbalığını genellikle zorba ve kurban ikili ilişkisi içerisinde ele almışlardır. Bununla birlikte, son yıllarda akran zorbalığının bir grup süreci olduğu görüşü giderek yaygınlık kazanmıştır. Yurtdışında çok sayıda araştırmacı, akran zorbalığını, Katılımcı Rolü Yaklaşımı temelinde bir grup süreci olarak araştırmaya başlamıştır. Ancak, ülkemizde akran zorbalığı konusunda yapılan çalışmaların sınırlı olduğu ve konuyu bir grup süreci olarak ele alan bir çalışmanın da olmadığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, bu boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmak amacıyla, Katılımcı Rolü Yaklaşımı'ndan yola çıkılarak zorbalık bir grup süreci olarak ele alınmıştır. Sonuçlar, söz konusu yaklaşımı desteklemiştir. Akran zorbalığının bir grup süreci olduğuna işaret eden bu bulgular, yazına özellikle üç açıdan bir katkı sayılabilir. Bunlardan ilki, akran zorbalığının, yalnızca zorba ve kurban arasında geçen bir olgu olmadığının, diğer çocukların da zorbalık sürecine farklı rollerle katılarak zorbalığın sürdürülmesini şu ya da bu yönde etkileyebileceklerinin ortaya çıkmış olmasıdır. İkincisi, zorba ve kurban ilişkisi temelinde yapılan araştırmalarda, zorba ve kurban dışında kalan çocuklar genellikle kontrol grubu olarak ele alınmaktadır ve bu grubun zorbalığa katılmayanları temsil ettiği düşünülmektedir. Oysa, bu çocuklar zorbalıkla ilgili çok farklı tutumlara ve davranışsal eğilimlere sahiptirler ve bu nedenle bütünüyle katılmayan olarak değerlendirilmeleri doğru olmayacaktır. Son olarak, bu bulguların özellikle akran

zorbalığı konusunda bütüncül iyileştirme programlarının geliştirilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Yalnızca zorba ve kurban çocuklara değil, tüm gruba yönelik iyileştirme programları daha etkili olabilir. Bu tür programlar oluşturulurken özellikle yardımcı-destekleyici ve izleyici çocuklara öncelik verilebilir, çünkü onların davranışlarını değiştirmek saldırgan zorbaların davranışlarını değiştirmekten daha kolay olabilir. Ayrıca, onların davranışlarındaki değişikliklerden zorbaların davranışları da etkilenebilir, çünkü destekleyici ve izleyicileri olmaksızın zorba çocukların zorbalığı sürdürmesi zorlaşacaktır.

Bu araştırmada, katılımcı rolü grupları tepkisel ve amaçlı saldırganlık açısından karşılaştırıldığında, zorba çocukların temelde amaçlı saldırgan davranış özellikleri taşıdığı yönündeki bulgularla tutarlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, zorbalık davranışının görece planlı ve akılcı olabileceğini düşündürmektedir. Zorba çocuklar, zorbalığı, akranları arasında toplumsal konum elde etmek ve başkaları üzerindeki kontrollerini sürdürebilmek gibi amaçlara ulaşmanın geçerli bir yolu olarak görüyor, amaçlarına daha çabuk ve kolay ulaşmanın daha etkili bir yol olarak özellikle daha güçsüz ve akran desteğinden yoksun çocukları kendilerine hedef seçiyor olabilirler. Ek olarak, zorbalığın yinelenmesi, zorba çocukların zorbalık davranışının algılanan ya da gerçek olumlu sonuçlarının sürekliliğini sağlamak istemelerinin bir sonucu olabilir.

Zorbalığa katılan çocukların akranları arasındaki toplumsal konumlarıyla ilgili sonuçlarsa, kurban çocukların akranları tarafından diğer bütün çocuklardan daha fazla reddedildiklerini göstermiştir. Kurban çocuklar, savunucu çocuklar tarafından desteklenmelerine karşın, bu durumun onların akranları arasındaki

toplumsal konumlarına yansımadığı görülmektedir. Diğer yandan zorba çocuklar, akranları tarafından kurban çocuklar kadar reddedilmemektedirler, hatta bir bölümü tarafından kabul bile edilmektedirler. Zorba, çocukların akranları tarafından belirli ölçüde kabul edildiklerine ilişkin bulgular, özellikle sınıf düzeyindeki akran grubu üyelerinin zorbalığı belirli bir düzeyde onayladıklarına işaret etmesi açısından önemlidir. Zorbalığın böyle onaylanmasının, zorba çocuklara, saldırgan davranışlarını güdüleyen ödül beklentilerinin gerçekleştiği yönünde olumlu bir geri bildirim sağlayarak zorbalık davranışını pekiştirdiği söylenebilir.

Bu çalışmanın belirli sınırlılıkları vardır. Bu sınırlılıklardan biri, zorbalığa katılan çocukları tepkisel ve amaçlı saldırganlık açısından karşılaştırırken, zorba-kurban grubuna giren çocukların zorba ve kurban gruplardan ayrıştırılamamış olmasıdır. Bu yönde bir ayrım yapılarak yürütülecek çalışmaların bu çocukların saldırganlık özellikleri konusunda daha güçlü ve ayrıntılı sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

Ayrıca, ileride Katılımcı Rolü Ölçeği kullanılarak yapılacak çalışmalarda, ölçeğin temel olarak akran bildirimine dayanması ve dolayısıyla çocukların hem kendilerini hem de tek tek tüm sınıf arkadaşlarını değerlendirmelerinden kaynaklanan uygulama süresinin uzunluğunun dikkate alınması gerektiği önerilmektedir. Bu soruna çözüm olarak, bazı çalışmalarda (örneğin, Sutton ve Smith, 2003) yapıldığı gibi, katılımcılardan yalnızca kendi cinsiyetinden olan sınıf arkadaşlarını değerlendirmeleri istenebilir.

Bu sınırlılıklarına karşın, bu araştırma, Türkiye'de akran zorbalığının, zorba ve kurban dışında diğer akran grubu üyelerinin de katıldığı bir grup süreci olduğunu

ortaya koyma yönünde ilk girişimdir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, çocukların zorbalıkla ilgili rollerinin ortaya çıkmasında hangi grup mekanizmalarının etkili olduğunun araştırılmasının, grup süreci görüşünü güçlendireceği ve bunun özellikle iyileştirme programları açısından yazına değerli bir katkı olacağı düşünülmektedir.

ÖZET

Bu araştırmada, temel olarak Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen'in (1996) Katılımcı Rolü Yaklaşımı'ndan yola çıkılarak zorbalık bir grup süreci olarak ele alınmıştır. Katılımcı rolü kavramı, öğrencilerin zorbalık durumlarına katılma biçimlerini anlatmaktadır. Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukiainen (1996), kurban rolüne ek olarak beş katılımcı rolü daha tanımlamışlardır. Bunlar, zorba, yardımcı, destekleyici, savunucu ve izleyicidir. Bu çalışmada, bu yaklaşım temel alınarak, zorbalığa farklı rollerle katılan çocukların oranlarının belirlenmesi ve bu oranların cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Sonuçlar, çocukların %11.5'i zorba, %10.9'u yardımcı-destekleyici, %21.1'i savunucu, %20.9'u izleyici ve %9.7'si kurban olmak üzere toplam %74.0'ünün söz konusu katılımcı rollerinden birine girdiğini göstermiştir. Cinsiyete göre karşılaştırma sonuçları, erkeklerin zorbalık sürecine kızlardan daha etkin olarak katıldığını göstermiştir: erkekler daha fazla zorba, yardımcı-destekleyici ve kurban, kızlarsa savunucu ve izleyici rollerinden birine girmişlerdir.

Ayrıca, çocukların zorbalık durumunda kendi rollerinin ne ölçüde farkında olduklarını görmek amacıyla kendi bildirimi ve akran bildirimi arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Sonuçlar, çocukların zorba, yardımcı-destekleyici, savunucu ve izleyici ölçeklerinden elde edilen kendi bildirimi puanları ile aynı ölçeklerden elde edilen akran bildirimi puanları arasında anlamlı ve olumlu ilişkiler olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, yapılan ileri çözümlemeler, çocukların zorba ve yardımcı-destekleyici olarak davranma eğilimlerini gerçekte olduğundan daha düşük,

savunucu ve izleyici olarak davranma eğilimleriniyse daha yüksek değerlendirdiklerini göstermiştir.

Bu çalışmada, ek olarak, katılımcı rolü gruplarındaki çocukların tepkisel-amaçlı saldırganlık ve toplumsal konum açısından farklılaşıp farklılaşmadıkları incelenmiştir. Tepkisel ve amaçlı saldırganlıkla ilgili karşılaştırma sonuçları, zorba çocukların amaçlı saldırganlık puanlarının savunucu ve izleyici çocuklarınkinden, yardımcı-destekleyici çocuklarınsa tepkisel saldırganlık puanlarının izleyici çocuklarınkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğunu göstermiştir. Toplumsal konumla ilgili sonuçlarsa, zorba çocukların en fazla reddedilmişlik ve ortalamalılık; yardımcı-destekleyici çocukların ortalamalılık; savunucu ve izleyici çocukların popülerlik ve ortalamalılık; kurban çocuklarınsa reddedilmişlik konumuna girdiklerini göstermiştir. Ayrıca, katılımcı rolü grupları genel olarak akran kabulü ve akran reddi açısından da karşılaştırılmış, sonuçlar zorba, yardımcı-destekleyici ve kurban çocukların akranları tarafından savunucu ve izleyici çocuklardan daha fazla reddedildiklerini ortaya koymuştur.

ABSTRACT

In this study, based on Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman and Kaukiainen's (1996) Participant Roles Approach, bullying has been examined as a group processes. The term "participant roles" describes student's involvement ways in bullying situations. Salmivalli et al. (1996) described five different participant roles other than the victim role. These are the roles of the bully, the assistant, the reinforcer, the defender and the outsider. This study, tried to evaluate the rate of children involved in bullying with different roles and whether or not this rate differentiates according to gender. The results have revealed that of all pupils %74 involved in one of the participant roles as bully (%11.5), assistant- reinforcer (%10.9), defender (%21.1), outsider (%20.9) and victim (%9.7). Group comparisons in terms of gender demonstrated that boys are more actively involved in bullying than girls: boys participated most frequently in the roles of bully, assistant- reinforcer and victim while girls participated most frequently in the defender and outsider.

In addition, in order to see how aware of the pupils were their participant roles, the relations between self-estimated and peer-estimated scores of participant roles have been investigated. The self-estimated scores on the bully, assistant-reinforcer, defender and outsider scales were positively correlated with the corresponding peer-estimated scores. However, advanced analyses revealed that self-estimated scores were significantly lower than peer-estimated ones on bully and assistant- reinforcer scales while self-estimated scores were significantly higher than the peer-estimated ones on the defender and outsider scales.

In this study, it was also examined whether the participant role groups differentiate in terms of reactive – proactive aggression and social status. The results

of comparisons the groups in terms reactive – proactive aggression have shown that the scores of proactive aggression of bullies was significantly higher than that of the defenders and outsiders while reactive aggression scores of the reinforcer-assistant was significantly higher than that of the outsiders. The results of comparisons of the groups in terms social status have demonstrated that among these social status groups bullies were mostly in the rejected and avarage groups; reinforcer-assistants were mostly in the avarage; defenders and outsiders were mostly in the popular and avarage; and victims were most likely to be in the rejected social status groups. Participant role groups have been also compared in terms peer acceptance and peer rejection, the results revealed that bully, reinforcer-assistant and victim were more rejected from their peers than that defenders and outsiders were.

KAYNAKLAR

Andreou, E., & Metallidou, P. (2004). The relationshipof academic and social cognition to behavior in bullying stuations among Greek primary school children. *Educational Psychology, 24 (1),* 27-41.

Atik, G. (2006). The role of locus of control, self-esteem, parenting style, loneliness, and academic achievement in predicting bullying among middle school students. Unpublished master's thesis, Ankara: Middle East Technical University.

Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bardly, A. C. (2004). The impact of direct and indirect bullying on the mental and physical health of Italian youngsters. *Aggressıve Behavior, 30,* 343-355.

Berkowitz, L. (1989). Frustration-Aggression Hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin, 106 (1),* 59-73.

Bettencourt, B.A, & Miller, N. (1996). Gender differences in aggression as a function of provocation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 119 (3),* 422-447.

Boulton, M. J., Bucci, E., & Hawker, D. S. J. (1999). Swedish and English secondary school pupils' attitudes towards, and conceptions of bullying: Concurrent links with bully/victim involvement. *Scandinavian Journal of Psychology, 40,* 277-284.

Cairns, R. B., Cairns, B. D., Neckerman, H. J., Gest, S. D., & Gariepy, J-L. (1988). Social networks and aggressive behavior: Peer support or peer rejection? *Developmental Psychology, 24,* 815-823.

Camodeca, M., & Goossens, F. A. (2005a). Aggression, social cognition, anger and sadness in bullies and victims. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46 (2),* 186-197.

Camodeca, M., & Goossens, F. A. (2005b). Children's opinions on effective strategies to cope with bullying: The importance of bullying role and perspective. *Educational Research, 47 (1),* 93-105.

Camodeca, M., Goossens, F. A., Schuengel, C., & Terwogt, M. M. (2003). Links between social information prosessing in middle childhood and involvement in bullying. *Aggressıve Behavıor, 29, 116-127.*

Camodeca, M., Goossens, F. A., Terwogt, M. M., & Schuengel, C. (2002). Bullying and victimization among school-age children: Stability and links to proactive and reactive aggression. *Social Development, 11 (3),* 332-345.

Campbell, A., Muncer, S., Guy, A., & Banim, M. (1996). Social representations of aggression: Crossing the sex barrier. European *Journal of Social Psychology, 26,* 135-147.

Cerezo, F., & Ato, M. (2005). Bullying in Spanish and English pupils: A sociometric perspective using the BULL-S questionnaire. *Educational Psychology, 25(4),* 353-367.

Coie, J. D. Kupersmidt, J. B. (1983). A behavioral analysis of emerging social status in boys' groups. *Child Development, 54 (6),* 1400-1416

Coie, J. D., &. Cillessen, A. H. N. (1993). Peer rejection: Origins and effects on children's development. *Current Directions in Psychological Science, 2 (3),* 89-92.

Coie, J. D., Dodge, K. A., Terry, R., & Wright, V. (1991). The role of aggression in peer relations: An analysis of aggression episodes in boys' play groups. *Child Development,* 62, 812-826.

Coie, J.D., Dodge, K.A., & Coppotelli, H. (1982). Dimension and types of social status: A cross-age perspective. *Developmental Psychology, 18*, 557-570.

Collins, K., McAleavy, G., & Adamson, G. (2004). Bullying in schools: A Northern Ireland study. *Educational Research, 46 (1),* 55-71.

Crick, N.R, & Bigbee, M.A. (1998). Relational and overt forms of peer victimization: A multiinformant approach. *Journal of Consulting And Clinical Psychology, 66 (2),* 337-347.

Crick, N.R., & Dodge, K.A (1999). 'Superiority' is in the eye of the beholder: A comment on Sutton, Smith and Swettenham. *Social Developmen,. 8,* 128-131.

Crick, N.R., & Dodge, K.A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin, 115 (1),* 74-101.

Crick, N.R., & Dodge, K.A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development, 67*, 993-1002.

DeRoser, M., Cillesen, A., Coie, J., & Dodge, K. (1994). Group social context and children's aggressive behavior. *Child Development, 65,* 1068-1079.

Dodge, K. (1991). The structure and function of reactive end proactive aggression. D. J. Pepler, & K. H. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression.* Hillsdale, NJ: Lavrence Erlbaum.

Dodge, K.A. (1983). Behavioral antecedents of peer social status. *Child Development, 54 (6),* 1386-1399.

Dodge, K.A., Lansford, J.E., Burks, V.S., Bates, J.E., Pettit, G.S., Fontaine, R., & Price, J.M. (2003). Peer rejection and social information-processing factors in the development of aggressive behavior problems in children. *Child Development, 74(2),* 374-393.

Dodge, K.A., & Coie, J.D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology, 53,* 1146-1158.

Dodge, K.A., & Frame, C.L. (1982). Social cognitive biases and deficits in aggressive boys. *Child Development, 53*, 620-635.

Dodge, K.A., Coie, J.D. & Brakke, N.P. (1982). Behavior patterns of socially rejected and neglected preadolescents: The roles of social approach and aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology, 10 (3),* 389-410.

Dodge, K.A., Coie, J.D., Pettit, G.S., & Price, J.M. (1990). Peer status and aggression in boys' groups: Development and contextual analyses. *Child Development, 61,* 1289-1309.

Eagly, A. H. (1987). Sex differences in social behavior: A social-role interpretation. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Eagly, A.H., & Steffen, V.J. (1986). Gender and aggressive behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin, 100(3),* 309-330.

Eisenberg, M.E., Neumark-Sztainer, D., & Perry, C.L. (2003). Peer harassment, school connecttedness, and academic achievement. *Journal of School Healty, 73 (8),* 311-316.

Fox, C.L., & Boulton, M.J. (2006). Friendship as a moderator of the relationship between social skills problems and peer victimisation. *Aggressive Behavior, 32 (2),* 110-121.

Franzoi, S.L. (2003). *Social psychology*. New York, NY: McGraw-Hill.

French, D.C. (1988). Heterogeneity of peer-rejected boys: Aggressive and nonaggressive subtypes. *Child Development, 59 (4),* 976-985.

Gini, G. (2006). Social cognition and moral cognition in bullying: What's wrong? *Aggressive Behavior, 32,* 528-539.

Gini, G., Albiero, P., Benelli, B., & Altoe, G. (2007). Does empathy predict adolescents' bullying and defending behavior. *Aggressive Behavior, 33,* 467-476.

Goossens, F.A., Olthof, T., & Dekker, P.H. (2006). New participant role scales: Comparison between various criteria for assigning roles and indications for their validity. *Aggressive Behavior, 32,* 343-357.

Gültekin, Z. (2003). *Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hawker, D.S.J. & Boulton, M.J. (2000). Twenty year's research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analitic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 41 (4),* 441-455.

Houbre, B., Tarquinio, C., Thuillier, I., & Hergott, E. (2006). Bullying among students and its consequences on health. *European Journal of Psychology of Education, XXI (2),* 183-208.

Hubbard, J.A., Dodge, K.A., Cillessen, A.H.N., Coie, J.D., & Schwartz, D. (2001). The dyadic nature of social information processing in boys' reactive and proactive aggression. *Journal of Personality and Social Psychology, 80(2),* 268-280.

Hunter, S.C., Boyle, J.M.E., & Warden, D. (2004). Help seeking amongst child and adolescent victims of peer-aggression and bullying: The influence of school-

stage, gender, victimisation, appraisal, and emotion. *British Journal of Educational Psychology, 74,* 375-390.

Jeffrey, L. R., Miller, D., & Linn, M. (2001). Middle school bullying as a context for the development of passive observers to the victimization of others. R. A. Geffner, M. Loring, & C. Young (Eds.), *Bullying behavior: Current issues, research and interventions,* (p. 143-156). New York: Haworth.

Juvonen, J., Graham, S., & Schuster, M.A. (2003). Bullying among young adolescents: The strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics , 112 (6),* 1231-1237.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kapçı, E.G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37 (1),* 1-13.

Kepenekci-Karaman, Y., & Çınkır, Ş. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse & Neglect, 30,* 193-204.

Kochenderfer, B.J. & Ladd, G.W. (1996). Peer victimization: Cause or consequence of school maladjustment. *Child Development,* 67, 1305-1317.

Koç, Z. (2006). Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Menesini, E., Sanchez, V., Fonzi, A., Ortega, R., Costabile, A., & Feuda, G. (2003). Moral emotions and bullying: A cross-national comparison of differences between bullies, victims and outsiders. *Aggressıve Behavıor, 29*, 515–530.

Miller-Johnson**,** S., Coie, J.D., MAumary-Gremaud, A., Lochman, J., & Terry, R. (1999). Relationship between childhood peer rejection and aggression and adolescent delinquency severity and type among African American youth. *Journal of Emotional & Behavioral Disorders, 7 (3),* 137-147.

Monks, C.P., Smith, P.K., & Swettenham, J. (2005). Psychological correlates of peer victimisationin preschool: Social cognitive skills, executive function and attachment profiles. *Aggressive Behavior, 31,* 571-588.

Mynard, H., & Joseph, S. (2000). Development of the Multidimensional Peer-Victimization Scale. *Aggressıve Behavior, 26,* 169-178.

Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school-based intervention program. D. Pepler, & K.H. Rubin (Eds.), *The Development and treatment of childhood aggression,* (p.411-446). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Olweus, D. (1993). Bullying at school: Understanding children's worlds. Oxford, MA: Blackwell Publishing.

Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at scholl: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35 (7),* 1171-1190.

Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and interventions. *Current Directions in Psychological Science, 4,* 196-200.

Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership, 60 (6),* 12-17.

Österman K., Björkqvist K., Lagerspetz K.M.J., Kaukiainen, A. Huesmann, L.R., & Fraczek, A. (1994). Peer and self-estimated aggression and victimization in 8-year-old children from five ethnic groups. *Aggressive Behavior, 20,* 411-428.

Pekel, N. (2004). *Akran zorbalığı grupları arasında sosyometrik statü, yalnızlık ve akademik başarı durumlarının incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pekel-Uludağlı, N., ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi, 20 (56),* 77-92.

Peren, S., & Alsaker, F.D. (2006). Social behavior and peer relationships of victims, bully victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 47 (1),* 45-57.

Perry, D.G., Kusel, S.J., & Perry, L.C.n(1988). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology, 24 (6),* 807-814.

Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 2 (2),* 531-562.

Pişkin, M. (2003). Okullarda yaygın bir sorun: Akran zorbalığı. N. Bilgiç (Ed.), *Eğitimde Şiddet* (s.8-22). Ankara: Altan Matbaacılık.

Price, J.M. & Dodge, K.A. (1989). Reactive and proactive aggression in childhood: Relations to peer status and social context dimension. *Journal of Abnormal Child Psychology, 17,* 455-471.

Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying.* London: Jessica Kingsley.

Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *Canadian Journal of Psychiatry, 48 (9),* 583-590.

Roland, E. (2002). Aggression, depression, and bullying others. *Aggressıve Behavıor, 28,* 198–206.

Ronald, E.,& Idsøe, T. (2001). Aggression and bullying. *Aggressive Behavior, 27,* 446-462.

Salmivalli, C. & Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims, and bully-victims. *Aggressive Behavior, 28,* 30-44.

Salmivalli, C. (1998). Intelligent, attractive, well-behaving, unhappy: The structure of adolescents' self-concept and its relations to their social behavior. *Journal of Research on Adolescence, 8 (3),* 333-354.

Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: Implications for interventions. *Journal of Adolescence, 22,* 453-459.

Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Kaistaniemi, L., & Lagerspetz, K.M.J. (1999). Self evaluated self-esteem, peer-evaluated self-esteem, and defensive egotism as predictors of adolescents' participation in bullying situations. *Personality and Social Psychology Bulletin, 25*, 1268-1278.

Salmivalli, C., & Helteenvuori, T. (2007). Reactive, but not proactive aggression predicts victimization among boys. *Aggressive Behavior, 33,* 198-206.

Salmivalli, C., & Voeten, M. (2004). Connections between attitudes group norms, and behaviour in bullying situations. *International Journal of Behavioral Development, 28 (3),* 246-258.

Salmivalli, C., Huttunen, A., & Lagerspetz, K.M.J. (1997). Peer Networks and bullying in schools. *Scandinavian Journal of Psychology. 38,* 305-312.

Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior, 22,* 1-15.

Salmivalli, C., Lappalainen, M., & Lagerspetz, M.J.K. (1998). Stability and change of behavior in connection with bullying in schools: A two year follow-up. *Aggressive Behavior, 24,* 205-218.

Schafer, M., Warner, N.E., & Crick, N.R. (2002). A comparison of two approaches to the study of negative peer treatment: General victimization and bully/victim problems among German schoolchilren. *British Journal of Developmental Psychology, 20,* 281-306.

Schwartz, D, Proctor, L.J., Chien, D.H (2001). The aggressive victim of bullying: Emotional and behavioral behavioral dysregulation as a pathway to victimization by peers. J. Juvonen, & S. Graham (Eds.), *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized,* (p 147–174). New York: Guilford Press.

Schwartz, D., McFayden-Ketchum, S., Dodge, K.A., Pettit, D.S., & Bates, J.E. (1999). Early behavior problems as a predictor of later peer group victimization: Moderators and mediators in the pathways of social risk. *Journal of Abnormal Child Psychology, 27 (3),* 191-201.

Seals, D., & Young, J. (2003). Bullying and victimization prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence, 38 (152),* 735-747.

Sijtsema, J.J., Veenstra, R., Lindenberg, S., & Salmivalli, C. (2009). Empirical test of bullies' status goals: Assessing direct goals, aggression, and prestige. *Aggressive Behavıor, 35*, 57–67.

Smith, P.K. (2004). Bullying: Recent developments. Child and Adolescent Mental Health, 9 (3), 98-103.

Smith, P.K., Talamelli, L., Cowie, H., Naylor, P., & Chauhan, P. (2004). Profiles of non-victims, escaped victims, continuing victims and new victims of school bullying. *British Journal of Educational Psychology, 74,* 565–581.

Sutton, J., & Smith, P.K. (1999). Bullying as a group process: An adaptation of the participant role approach. *Aggressive Behavior, 25,* 97-111.

Şerif, M.,&. Şerif, C.W. (1996). *Sosyal Psikolojiye Giriş* (Çev. Mustafa Atakay, Aysun Yavuz). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Şirvanlı-Özen, D. (2006). Ergenlerde akran zorbalığına maruz kalmanın yaş, çocuk yetiştirme stilleri ve benlik imgesi ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 21 (58),* 77-94.

Tani, F., Greenman, P.S., Schneider, B.H., & Fregoso, M. (2003). Bullying and the big five: A study of childhood personality and participant roles in bullying ıncidents. *School Psychology International, 24 (2),* 131-146.

Taylor, S.E., Peplau, L.A., & Sears, D.O. (2007). *Sosyal Psikoloji* (Çev. Ali Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi.

Turgut, A. (2005). The Relationship between bullying tendency, parental acceptance-rejection, and self-concept among seventh grade students. Unpublished master's thesis. İstanbul: Boğaziçi Üniversity Educational Sciences.

Unnever, J.D. (2005). Bullies, aggressive victims, and victims: Are they distinct groups? *Aggressive Behavior, 31,*153–171.

Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehikel, A.J., De Winter, A.F., Verhults, F.C., & Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents (Çev. Bayraktar). *Development Psychology, 41,* 672-682.

Warden, D., & Mackinnon, S. (2003). Prosocial children, bullies and victims: An investigation of their sociometric status, empathy and social problem-solving strategies. *British Journal of Developmental Psychology, 21 (3),* 367-385.

Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L., & Karstadt, L. (2000). The associationbetween direct and relational bullying and behaviour problems among primary school children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 41 (8),* 989-1002.

Wolke, D., Woods, S., Stanford, K., & Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology, 92,* 673-696.

Yıldırım, S. (2001). *The Relationship of bullying, family environment and popularity.* Unpublished master's thesis, Ankara: Middle East Technical University.

EKLER

ÇALIŞMA HAKKINDA AÇIKLAMA

Sevgili Öğrenciler,

Bu kitapçık, Ankara Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde yürütülen bir araştırma için hazırlanmıştır. Soruları eksiksiz ve içtenlikle yanıtlamanız araştırma açısından çok önemlidir. Vereceğiniz yanıtların doğru ya da yanlış olması gibi bir durum söz konusu değildir. Araştırma için önemli olan sizin gerçek düşüncelerinizdir. Sizden alınan bu bilgiler kesinlikle gizli kalacak ve yalnızca araştırma amacıyla kullanılacaktır. Doldurduğunuz cevap kâğıtlarının okul idaresine, öğretmenlerinize ya da arkadaşlarınıza gösterilmesi söz konusu değildir. Herhangi bir sorunuz olursa araştırmacıya sorunuz. Yardımlarınız için çok teşekkür ederim.

Aysun ERGÜL
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Sosyal Psikoloji Bölümü

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Aşağıda sizinle ilgili bazı sorular bulunmaktadır. Lütfen bu soruları eksiksiz bir şekilde doldurunuz.

1. Cinsiyetiniz nedir? ☐ **Kız** ☐ **Erkek**

2. Doğum tarihiniz (gün/ay/yıl) **……/……/…...**

3. Kaç yaşındasınız? ☐

4. Kaçıncı sınıfta okuyorsunuz? ☐ **6.sınıf** ☐ **7.sınıf** ☐ **8.sınıf**

KATILIMCI ROLÜ ÖLÇEĞİ YÖNERGE

Dolduracağınız ölçek akran zorbalığıyla ilgilidir. Bu nedenle, aşağıda, soruları yanıtlarken size yardımcı olması açısından akran zorbalığının bir tanımı verilmiştir. Lütfen bu bilgileri dikkatlice okuyunuz.

Akran Zorbalığının Tanımı

Akran zorbalığı bir ya da bir grup çocuğun başka bir çocuğu hedef seçerek sık sık rahatsız etmesi ve ona saldırılarda bulunmasıdır. Bu tür durumlar sık sık ortaya çıkabilir ve zorbalığa maruz kalan çocuğun (kurban) kendisini koruması zordur. Bazı zorbalık örnekleri şunlar olabilir:

- Başka bir öğrenci hakkında kötü şeyler söyleme ya da onu gülünç duruma düşürme
- Kötü isim ya da isimler takma
- Arkadaş grubundan dışlama
- Onu bütünüyle görmezlikten gelme
- Onun hakkında yalan söyleme ve dedikodu yapma
- Hakkında kötü notlar gönderme
- Başka çocukların onunla oynamasını ya da çalışmasını engellemeye çalışma
- Onunla dalga geçme
- Vurma, tekme atma, itme, çimdikleme
- Kişisel eşyalarını izinsiz alma ya da eşyalarına zarar verme

Fakat öğrencilerin başka bir öğrenciye arkadaşça ve oyun amaçlı takılması zorbalık değildir. Ayrıca eşit güçte iki çocuğun kavga etmesi ya da tartışması da zorbalık değildir.

Aşağıda, sizin akran zorbalığı hakkında bildiklerinizi öğrenmek amacıyla hazırlanmış sorular bulunmaktadır. Lütfen aşağıdaki her bir ifadeyi yukarıda verilen "akran zorbalığı" tanımını göz önünde bulundurarak dikkatlice okuyunuz. Aşağıda verilen sınıf listesinde ilk sırada bulunan sınıf arkadaşınızın belirtilen davranışı ne sıklıkta yaptığını düşününüz;

- **Eğer sınıf arkadaşınız bu davranışı "hiçbir zaman" yapmıyorsa kutucuğun içine 1 (bir) yazınız.**
- **Eğer sınıf arkadaşınız bu davranışı "bazen" yapıyorsa, kutucuğun içine 2 (iki) yazınız.**
- **Eğer sınıf arkadaşınız bu davranışı "sık sık" yapıyorsa kutucuğun içine 3 (üç) yazınız.**

Listedeki ilk sınıf arkadaşınız için bütün soruları yukarıdan aşağıya doğru bu şekilde yanıtladıktan sonra, aynı işlemi listedeki diğer tüm sınıf arkadaşlarınız için sırasıyla tekrarlayınız. Lütfen hiçbir sınıf arkadaşınızı atlamayınız ve bu değerlendirmeyi kendiniz için de yapmayı unutmayınız.

KATILIMCI ROLÜ ÖLÇEĞİ

• Eğer sınıf arkadaşınız bu davranışı **"hiçbir zaman"** yapmıyorsa kutucuğun içine **1 (bir)** yazınız. • Eğer sınıf arkadaşınız bu davranışı **"bazen"** yapıyorsa, kutucuğun içine **2 (iki)** yazınız. • Eğer sınıf arkadaşınız bu davranışı **"sık sık"** yapıyorsa kutucuğun içine **3 (üç)** yazınız**.**	**SINIF LİSTESİ**					
	Hakan EREN	Gökçe SEZGİN				
1. Zorbalığı başlatır						
2. Başkalarını zorbalığa katılmaya zorlar						
3. Her zaman kurbanı rahatsız etmenin yeni yollarını bulur						
4. Birisinin başlattığı zorbalığa katılır						
5. Zorbaya yardım eder						
6. Kurbanı yakalayarak ya da tutarak zorbaya yardım eder						
7. Durumu görmek için zorbalığın geçtiği yere gelir						
8. Zorbalığa maruz kalan kişilere güler						
9. "Göster ona!" diyerek ya da bağırarak zorbayı kışkırtır						
10. Zorbalık durumlarında kurbanı rahatlatır						
11. Başkalarına zorbalığı durdurmalarını söyler						
12. Başkalarının zorbalığı durdurması için çaba harcar						
13. Zorbalığı öğretmene anlatması konusunda kurbanı cesaretlendirir						
14. Zorbalık durumlarının dışında kalır						
15. Zorbanın da kurbanın da tarafını tutmaz						
16. Genellikle zorbalık sırasında orada bulunmaz						

KURBAN ÇOCUKLARIN BELİRLENMESİ

Sınıfınızda kimler akran zorbalığına maruz kalmaktadır? Lütfen sınıfınızda akran zorbalığına maruz kalan tüm öğrencilerin adlarını aşağıya yazınız. Eğer siz de akran zorbalığına maruz kalıyorsanız lütfen aşağıya kendi adınızı da yazınız.

TEPKİSEL VE AMAÇLI SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki her bir ifadeyi dikkatle okuyunuz ve kişi olarak size en iyi uyan seçeneği daire içine alınız. Eğer ifade sizi; **hiç tanımlamıyorsa 1'i,** **biraz tanımlıyorsa 2'yi,** **oldukça tanımlıyorsa 3'ü,** **kesinlikle tanımlıyorsa 4'ü seçiniz.**	**Hiç Tanımlamıyor**	**Biraz Tanımlıyor**	**Oldukça Tanımlıyor**	**Kesinlikle Tanımlıyor**
1. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına bağırırım	**1**	**2**	**3**	**4**
2. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara hakaret ederim	**1**	**2**	**3**	**4**
3. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara vururum	**1**	**2**	**3**	**4**
4. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarını itip kalkarım	**1**	**2**	**3**	**4**
5. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına vururum	**1**	**2**	**3**	**4**
6. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara bağırırım	**1**	**2**	**3**	**4**
7. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına hakaret ederim	**1**	**2**	**3**	**4**
8. Birileri beni sinirlendirdiğine veya keyfimi kaçırdığında genellikle onları itip kakarım	**1**	**2**	**3**	**4**
9. Birileri beni sinirlendirdiğinde veya keyfimi kaçırdığında genellikle onlara kötü sözler söylerim	**1**	**2**	**3**	**4**
10. Genellikle istediğimi elde edebilmek için başkalarına kötü sözler söylerim	**1**	**2**	**3**	**4**

SOSYOMETRİK KONUM ÖLÇEĞİ

Bir sonraki sayfada, tüm sınıf arkadaşlarınızın adlarının yazılı olduğu liste yer almaktadır. Bu listeye bakarak aşağıdaki her bir soru için sizce uygun olan 3 kişinin adını sorunun altında verilen boşluklara tek tek yazınız. Lütfen, bu boşluklardan hiçbirine kendi adınızı yazmayınız. Aynı soruda olmamak üzere, bir kişinin adını bir kereden fazla yazabilirsiniz.

1. Lütfen en çok hoşlandığınız 3 öğrencinin adını yazınız.

_____ _____ _____

2. Lütfen en az hoşlandığınız 3 öğrencinin adını yazınız.

_____ _____ _____

SINIF LİSTESİ

Bu sayfada, uygulamanın yapıldığı sınıfta bulunan öğrencilerin adları yer almıştır.